Оріон

8

Всесвітня історія

Великі географічні відкриття

Пам'ятник відкриттям
(м. Лісабон, Португалія)

Онлайн-гра
https://qr.orioncentr.com.ua/X1In9

Індійські держави напередодні відкриття Нового Світу
- імперія ацтеків
- імперія інків
- держави мая

ПОДОРОЖІ ТА ВІДКРИТТЯ КІНЦЯ XV — СЕРЕДИНИ XVII СТ.
- Бартоломеу Діаш відкриває південний шлях до Індійського океану (1486–1488 рр.)

У пошуках західного шляху до Індії Христофор Колумб відкриває Америку:
- перша подорож (1492–1493 рр.)
- друга подорож (1493–1496 рр.)
- третя подорож (1498–1500 рр.)
- четверта подорож (1502–1504 рр.)
- Джон Кабот, пошуки північно-західного шляху до Індії (1497, 1498 рр.)
- Васко да Гама відкриває морський шлях до Індії (1497–1499 рр.)
- Америго Веспуччі, дослідження берегів Південної Америки (1501–1502 рр.)
- Фернан Магеллан і Хуан Себастьян Ельєкано, перша навколосвітня подорож (1519–1522 рр.)
- Експедиція Ернана Кортеса, завоювання імперії ацтеків (1519–1521 рр.)
- Експедиція Франсіско Пісарро, завоювання імперії інків (1530–1534 рр.)
- Жак Картьє, початок колонізації Канади (1534, 1535–1536, 1541–1542 рр.)
- Френсіс Дрейк, друга навколосвітня подорож (1577–1580 рр.)
- Віллем Баренц, пошуки північно-східного шляху до Індії (1596–1597 рр.)

Пошуки північно-західного шляху до Індії:
- Генрі Гудзон (1610–1611 рр.)
- Вільям Баффін (1616 р.)
- Абель Тасман, пошуки «Південного материка» (1642–1643, 1644 рр.)
- + Місця загибелі мандрівників
- Лінії розподілу світу між Іспанією та Португалією за угодами в Тордесільясі (1494 р.) і Сарагосі (1529 р.)
- Кордони держав у 1648 р.
- Кордони імперії Великих Моголів у 1707 р.

Колоніальні держави та їхні володіння станом на середину XVII ст.
- Іспанія
- Португалія
- Англія
- Нідерланди
- Франція
- Данія

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Всесвітня історія

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Оріон
2025

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

УДК 94(100)*кл8(075.3)
В84

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(*наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347*)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Підручник розроблено за модельною навчальною програмою «ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори програми: *Щупак І. Я., Посунько А. С., Бакка Т. В., Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Махонін О. О., Мелещенко Т. В., Павловська-Кравчук В. А., Піскарьова І. О., Худобець О. А.*)

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ ПІДРУЧНИКА
Ігор Щупак (*Дніпро*)
Наталія Старченко (*Київ*)
Олена Бурлака (*Городище, Черкаська обл.*)
Наталія Власова (*Дніпро*)
Єгор Врадій (*Дніпро*)
Сергій Громенко (*Київ*)
Віталій Дрібниця (*Біла Церква, Київська обл.*)
Олександр Желіба (*Ніжин, Чернігівська обл.*)
Владислав Кронгауз (*Харків*)
Ірина Піскарьова (*Дніпро*)
Дмитро Секиринський (*Запоріжжя*)

За науковою редакцією
Кирила Галушка, Наталії Старченко, Бориса Черкаса

Е-додаток до підручника: https://faino.school

Щупак І. Я., Старченко Н. П., Бурлака О. В., Власова Н. С., Врадій Є. А., Громенко С. В., Дрібниця В. О., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Піскарьова І. О., Секиринський Д. О.

В84 Всесвітня історія : підруч. для 8 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2025. 208 с. : іл.

ISBN 978-966-991-408-8 **УДК 94(100)*кл8(075.3)**

© І. Я. Щупак, Н. П. Старченко, О. В. Бурлака, Н. С. Власова, Є. А. Врадій, С. В. Громенко, В. О. Дрібниця, О. В. Желіба, В. О. Кронгауз, І. О. Піскарьова, Д. О. Секиринський, 2025
© УОВЦ «Оріон», 2025

ISBN 978-966-991-408-8

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ШАНОВНІ ВОСЬМИКЛАСНИЦІ Й ВОСЬМИКЛАСНИКИ!

Ми продовжуємо розповідь про історію різних країн світу, яка має тісний зв'язок з історією українських земель. Ви дізнаєтесь про мандри відважних мореплавців і відкриття Нового світу, про зміни у світогляді людей і неймовірне піднесення культури за доби Відродження. На сторінках підручника перед вами оживуть образи кардинала Рішельє, рішучого Мартіна Лютера, геніального Леонардо да Вінчі, могутнього Сулеймана I Пишного та інших видатних і звичайних людей з усього світу.

Історія Ранньомодерної доби (Раннього Нового часу) має ***велике значення для сьогодення***, бо саме тоді зароджувалися основи нинішньої системи господарства й сучасної мови, мистецтва й культури, нової європейської науки й ідей гуманізму.

Навчальний матеріал підручника поділений на розділи й параграфи, у кожному з яких для зручності виділені окремі пункти.

Зорієнтуватися в книзі допоможуть **рубрики**:

Дати для запам'ятовування, які допоможуть вам орієнтуватися в подіях, виділені **червоним** кольором. Найважливіші з них повторюються після параграфів, а також у хронологічній таблиці наприкінці підручника.

Варто уважно переглядати **ілюстрації**, які допомагають краще уявити історичні події та їхніх героїв.

Розповідь про минуле доповнюють **карти**. Для виконання деяких завдань вам знадобляться навчальні атласи з історії.

Систематизувати здобуті знання з історії вам допоможуть **запитання і завдання** після кожного параграфа, практичні завдання та уроки узагальнення наприкінці кожного розділу.

Отже, пропонуємо вам поринути у світ історії. Це не тільки важливо для розуміння сьогодення, а й неймовірно цікаво.

Бажаємо успіхів!

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗМІСТ

§ 1–2. Вступ. Криза європейського Середньовіччя. Поняття і періодизація Нового часу (Модерної доби) 6

Розділ 1. ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

§ 3. Великі географічні відкриття 16

§ 4. Завоювання та освоєння Нового світу європейцями 23

§ 5. Зародження капіталістичних відносин. Повсякденне життя європейців Раннього Нового часу 29

§ 6. Суспільні конфлікти Раннього Нового часу 38

§ 7. *Узагальнення з розділу 1* «Економіка і суспільство Раннього Нового часу» 46

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

§ 8. Гуманізм. Високе Відродження 51

§ 9. Реформація у християнській церкві 63

§ 10. Контрреформація в Європі. Релігійні війни 70

§ 11. Культура бароко 75

§ 12. *Узагальнення з розділу 2* «Високе Відродження. Реформація в Західній Європі» 81

Розділ 3. ДЕРЖАВИ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

§ 13. Абсолютні монархії. Становлення абсолютної монархії у Франції і Пруссії 86

§ 14. Іспанська колоніальна імперія. Національно-визвольна війна в Нідерландах 93

§ 15. Англійська колоніальна імперія 100

§ 16. Англійська революція 106

§ 17. Річ Посполита: особливості «шляхетської демократії» 112

§ 18. Австрія. Османська імперія 121

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 19. Московське царство / Російська імперія 128
§ 20. Особливості розвитку народів Сходу (оглядово) 133
§ 21. Війни за переділ Європи і світу 139
§ 22. *Узагальнення з розділу 3* «Держави Раннього Нового часу» 146

Розділ 4. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА І ЗАРОДЖЕННЯ МОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА

§ 23. Доба Просвітництва в європейській історії 151
§ 24. Початок індустріальної (промислової) революції 159
§ 25. Освічений абсолютизм 167
§ 26. Міжнародні відносини (Західна і Центральна Європа) 177
§ 27. Поділи Речі Посполитої. Початок боротьби за спадок Османської імперії 183
§ 28. Війна за незалежність США 192
§ 29. *Узагальнення з розділу 4* «Епоха Просвітництва і зародження модерного суспільства». *Узагальнення з курсу* 199
Словник термінів і понять 203
Дати, що допоможуть орієнтуватися в подіях 206

Рекомендована література
https://qr.orioncentr.com.ua/psJd4

Пам'ятки для виконання робіт
https://qr.orioncentr.com.ua/V6Zji

На обкладинці — фрагмент картини художника Сальвадора Далі «Відкриття Америки Христофором Колумбом».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 1–2

ВСТУП. КРИЗА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ. ПОНЯТТЯ І ПЕРІОДИЗАЦІЯ НОВОГО ЧАСУ (МОДЕРНОЇ ДОБИ)

Пригадайте, які періоди історії людства ви вивчали раніше. Кого з видатних діячів попередніх епох ви пам'ятаєте?

1. ЦИВІЛІЗАЦІЙНА СПАДЩИНА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ІСТОРІЇ СВІТУ Й УКРАЇНИ

Історію Середньовіччя (від середини V до кінця XV ст.) ви вивчали в 7 класі. Середньовіччя було добою романтизованого рицарства, хрестових походів і панування релігійного світогляду. Історики визначають цей час як період аграрного суспільства, основу якого становило сільськогосподарське виробництво.

Діємо: практичні завдання

1. Пригадайте, коли з'явилася характеристика Середньовіччя як «*темних віків*». Чим була зумовлена така оцінка цієї доби? Які факти з історії Середньовіччя дають змогу спростувати цю думку?

2. Визначте, які досягнення доби Середньовіччя демонструє колаж; які ілюстрації «нагадують» нам історію українських земель доби Середньовіччя. Доповніть перелік досягнень доби Середньовіччя самостійно.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Від доби Середньовіччя до нас дійшли важливі ***традиції політичного, господарського, культурного та повсякденного життя***.

На теренах середньовічних просторів постали сильні *держави*, великі *міста*, які й сьогодні приваблюють туристів перлинами середньовічної культури. Унаслідок гострих суспільних дискусій усталилися *основи сучасної демократії*. Саме в європейських містах виникла *ідеологія гуманізму*, що утверджувала повагу до людини та її гідності.

На Сході постала нова світова релігія — *іслам*. Неповторну культуру й самобутні суспільні традиції творили народи Індії, Китаю, Кореї, Персії, Японії та інші.

Діємо: практичні завдання

1. Поясніть, яку роль у житті суспільства відігравали запропоновані в історичній хмаринці «винаходи» доби Середньовіччя.

2. Якими із цих середньовічних «винаходів» ми користуємося і сьогодні?

На перетині історичних шляхів середньовічного світу творило свою історію населення українських теренів.

На основі взаємодії слов'ян із сусідніми народами формувалася неповторна культура Русі-України, що стала фундаментом сучасної української культури.

Унаслідок хрещення Русі-України українські землі долучилися до християнського світу. Це дало поштовх до якісно нового етапу розвитку культури. Збудовані за княжої доби величні храми, оздоблені фресками та мозаїками, і досі милують око своєю архітектурною довершеністю. До наших днів збереглися пам'ятки писемності тієї доби: літописи, збірник законів «Руська правда» та інші.

Неспокійна доба Середньовіччя залишила нам численні пам'ятки оборонної архітектури — могутні замки та фортеці, оповиті легендами.

На півдні України у володіннях Кримського ханства розвивалася кримськотатарська культура, яскравими пам'ятками якої є ханський палац у Бахчисараї та інші споруди, що продовжували традиції середньовічної архітектури.

Завдяки тісним культурним контактам з європейськими країнами на українських теренах поширилося магдебурзьке право міст і книгодрукування. Юрій Дрогобич та інші вихідці з українських земель ставали видатними діячами науки і культури європейського рівня.

За доби Пізнього Середньовіччя на історичну арену Європи вийшло українське козацтво. Ця нова суспільна верства відіграла вирішальну роль в історії України та Європи XVI–XVIII ст.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ІСТОРИЧНА ГРА «СПАДЩИНА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ»

Правила гри

- Кидком кубика визначайте кількість ходів уперед.
- Потрапивши на поле, потрібно пояснити поняття на ньому (*правильна відповідь — 1 бал; далі це поле не розігрується*).
- Перемагає гравець / гравчиня з найбільшою кількістю балів.

1 Середньовіччя	2 Етномовна спільнота	3 Імперія ромеїв	4 Королівство	5 Варварські королівства	6 Священна Римська імперія	7 Вікінги
8 Кодекс	9 Правова система	10 Піднебесна імперія	11 Великий розкол 1054 року	12 Іслам	13 Коран	14 Халіфат
15 Каганат	16 Улус Джучі	17 Каста	18 Індуїзм	19 Доколумбова Америка	20 Внутрішня колонізація	21 Зовнішня колонізація
22 Епідемія	23 Суспільний стан	24 Васалітет	25 Феодалізм	26 Магдебурзьке право	27 Гільдія	28 Цех
29 Місцеве самоврядування	30 Селянська громада	31 Міжусобна війна	32 Політична роздробленість	33 Хрестові походи	34 Теократія	35 Теократична держава
36 Реконкіста	37 Міста-республіки	38 Парламент	39 Станово-представницька монархія	40 Гусити	41 Султан	42 Східна деспотія
43 Єретик	44 Інквізиція	45 Анафема	46 Ренесанс	47 Раннє Відродження	48 Схоластика	49 Філософія

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. НОВИЙ ЧАС. ПЕРІОДИЗАЦІЯ МОДЕРНОЇ ДОБИ

Протягом XIV–XV ст. у середовищі середньовічного суспільства почали з'являтися ознаки нового етапу розвитку людства. А вже наприкінці XV ст. мислителі Відродження констатували початок **Нового часу**.

Варто запам'ятати!

Нови́й час (або Модерна доба) — період в історії людства (кінець XV — початок XX ст.), протягом якого відбувся перехід від аграрно-ремісничого до індустріального суспільства; період становлення сучасної європейської цивілізації.

Поштовхом до зміни епох стала «велика криза» XIV–XV ст. в Європі, пов'язана з потужними природними й суспільними проблемами.

Поміркуймо!

Розгляньте набір текстових карток, визначте серед них прояви «великої кризи», причини кризових явищ і шляхи, які суспільство обрало для їх подолання. Уявно сформуйте причинно-наслідкові ланцюжки.

Вплив «великої кризи» XIV–XV ст. на розвиток суспільства

Малий льодовиковий період (XIV–XIX ст.): зниження середньорічних температур, суворі сніжні зими, нестабільна погода влітку (посухи або затяжні дощі)

Епідемії хвороб: чума («чорна смерть»), дифтерія, тиф та ін.

Загострення конфліктів між новопосталими централізованими державами

Розкол католицької церкви (1378–1417 рр.) — вибори одночасно трьох Пап Римських

«Міждержавні» війни, збільшення кількості жертв від воєн

Падіння авторитету і впливу середньовічних християнських центрів — папського престолу в Римі та Константинопольського патріарха

Криза сільського господарства: часті неврожаї призводили до голоду

Демографічна криза: зменшення тривалості життя людей і чисельності населення Європи на третину

Завоювання в 1453 р. центру православ'я — Константинополя — османами

Посилення ролі ремесла, торгівлі, мореплавства

Формування нових суспільних ідей, єресей. Послаблення впливу релігії на світогляд людей

Медичні та санітарні нововведення: карантинні обмеження та впровадження правил гігієни, особливо в містах

Поява вогнепальної зброї, пороху, гармат, нових типів оборонних споруд — фортець. Заміна рицарської кінноти професійними найманими арміями

Криза розхитала основи середньовічного суспільства, заклала глибокі зміни в релігії, політиці, господарстві, укладі життя, змінювала світогляд. Пошук шляхів виходу з «великої кризи» став поштовхом до прогресу в суспільному розвитку, який і визначив перехід до Нового часу.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Перехід від Середньовіччя до Нового часу не відбувся за одну мить. Паростки нового в житті суспільства формувалися тривалий час, тому в історії Нового часу виокремлюють два періоди: ***Ранній Новий час (Ранньомодерна доба)*** та власне ***Новий час (Модерна доба)***.

Ранній Новий час (Ранньомодерна доба)	Новий час (Модерна доба)
Кінець XV ст. — середина XVIII ст.	**Кінець XVIII ст. — початок XX ст.**
Перехід: • від доби Середньовіччя до Нового часу; • до передіндустріальної цивілізації	Формування: • індустріального суспільства; • засад демократичної системи суспільних відносин

Розкриваючи зміст Модерної доби, ми звертаємо увагу на якісні зміни в житті саме європейського суспільства. Це зумовлено тим, що за Нового часу цивілізаційні центри пішли власними шляхами розвитку: ***Західна Європа*** — ***шляхом модернізації*** усіх сфер суспільного життя, а ***більшість неєвропейських країн ішла власним традиційним шляхом*** розвитку аграрно-ремісничого суспільства. Тому суспільства неєвропейських країн науковці часто називають ***традиційними***.

Поміркуймо!

Поміркуйте, як складатимуться відносини між західною модерною цивілізацією і традиційними східними цивілізаціями. Вплив якої цивілізації буде сильнішим у світі за доби Нового часу? Чому?

3. РАННЬОМОДЕРНА ДОБА В ІСТОРІЇ ЄВРОПИ Й УКРАЇНИ

Діємо: практичні завдання

Працюючи з наступним фрагментом параграфа, заповніть у зошиті схему «Характерні риси Ранньомодерної доби» в Західній і Центральній Європі та в Україні.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Західна і Центральна Європа | **Україна**

Які ж зміни відбувалися у світі за доби Раннього Нового часу? Чим жило в цей час населення українських земель?

Починаючи з кінця XV ст. ***внаслідок Великих географічних відкриттів світ людини значно розширився***. Європейська цивілізація

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

поширила свій вплив на так званий Новий світ — Америку й Австралію, а також на менш доступні раніше азійські землі.

Розширення контактів, доступ до нових земель і ресурсів сприяли ***розвиткові ремесел і торгівлі***. Перші ролі в суспільстві відігравали *підприємливі люди з капіталом*, які витрачали кошти від своїх прибутків не на розкіш і розваги, а на розвиток власної справи — мануфактур, крамниць, банківської справи.

Поряд із фізичною працею в суспільстві зростала ***потреба в людях розумової праці***.

З розвитком науки й техніки, розширенням знань про навколишній світ поступово ***втрачала свої позиції в суспільстві католицька церква***. В Європі поширювався рух за реформування церкви. Його результатом було виникнення нової течії у християнстві — ***протестантизму***.

Важливі зміни відбувалися і в політичному устрої: на європейських теренах ***постали централізовані держави з абсолютною владою монархів***.

Поступово зростало усвідомлення належності до певної національної спільноти на відміну від середньовічного поділу суспільства на стани — ***розпочався процес формування сучасних європейських націй***.

Водночас визрівало переконання, що справжнім завданням держави є служіння громадянам. Ці ідеї спричинили початок боротьби за встановлення ***громадянського суспільства***.

За Ранньомодерної доби особливим шляхом розвивалися **українські землі**, які перебували на межі між західноєвропейським і східним світами. Вони були об'єктом претензій низки сусідніх держав: Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Османської та Священної Римської імперій, Московської держави.

За Люблінською унією середини XVI ст. більшість українських земель увійшли до складу Речі Посполитої. Водночас більш значущою силою в суспільному житті стало козацтво. Саме тому Ранньомодерну добу в Україні також називають ***козацькою добою***. Посилення ролі козацтва виявилося у спробі створити власну українську державу. Так у результаті Козацької революції під проводом Богдана Хмельницького середини XVII ст. постала унікальна держава — Військо Запорозьке.

Водночас Ранньомодерна доба принесла в Україну передові європейські ідеї гуманізму й Відродження. У XVIII ст. з Європи в Україну прийшли ідеї Просвітництва.

У XVII–XVIII ст. на українських теренах набув поширення мистецький стиль бароко. До сьогодні окрасами українських міст є архітектурні пам'ятки, збудовані в стилі ***українського бароко***.

Процеси Реформації та Контрреформації довели важливість освіти для розвитку суспільства. Тож на українських теренах діяли ***освітні осередки*** — єзуїтські колегії та братські школи. Були створені перші

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

навчальні заклади за зразком європейських університетів: Острозька академія та Києво-Могилянська академія. Поширенню прогресивних ідей сприяло книгодрукування.

На хвилі боротьби між посиленням впливу католицизму та збереженням православ'я постала ***унійна (греко-католицька) церква***, яка згодом перетворилася на духовного лідера в боротьбі за українське національне відродження.

Утвердження наприкінці XVIII ст. над українськими землями влади Російської та Австрійської імперій висунуло перед українцями важливе завдання на наступний період — відстояти право на свою національну ідентичність і вибороти свою незалежну державу.

4. ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Ранньомодерна доба залишила по собі чимало історичних джерел. Важливу інформацію несуть *письмові документи*: офіційні укази, листи, мемуари та хроніки того часу. Не менш цінними є матеріальні свідчення: архітектурні споруди, предмети побуту, одяг та зброя, що відображають життя різних верств населення. Особливим візуальним історичним джерелом того часу є *пам'ятки мистецтва*. На відміну від середньовічних мініатюр вони представляють реалістичне відображення різних сторін життя тогочасного суспільства. За творами митців ми можемо уявити повсякдення (одяг, побут, життєві історії) людей Ранньомодерної доби. Дослідження *фольклору й усних переказів* допомагає зрозуміти світогляд і суспільні відносини того часу. Проте слід пам'ятати, що повну картину життя людей за будь-яких часів дозволяє з'ясувати ретельне дослідження та зіставлення лише достовірних історичних джерел.

Діємо: практичні завдання

Розгляньте картини й поясніть, чи можуть вони слугувати історичним джерелом. Свою думку обґрунтуйте. На основі картин схарактеризуйте образ людини Ранньомодерної доби.

Міняйло і його дружина (*картина художника Квентіна Массейса, 1510–1515 рр.*)

Географ (*картина художника Яна Вермеєра, 1668–1669 рр.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Вступ. Криза європейського Середньовіччя. Поняття і періодизація Нового часу (Модерної доби)»**.

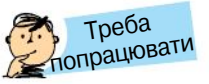
Можу назвати хронологічні межі Нового часу, Раннього Нового часу.

Можу пояснити, як «велика криза» стала поштовхом до початку Ранньомодерної доби.

Можу перелічити зміни в житті суспільства, пов'язані з переходом до модерних часів.

Можу порівняти особливості розвитку Європи та Сходу, українських земель за Ранньомодерної доби.

► Обговорюємо в групі

2. Обговоріть у групі зміст схеми, що показує необхідність критичного ставлення до історичних джерел, які можуть бути недостовірними. Висловіть припущення, як названі обставини можуть впливати на дослідження історії Ранньомодерної доби.

ОБСТАВИНИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ДОСТОВІРНІСТЬ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- Суб'єктивність і тенденційність авторів писемних та візуальних джерел
- Можливі труднощі з визначенням функцій і призначенням матеріальних джерел
- Втрата / зміна первісного змісту писемних документів чи усних джерел

► Мислю творчо

3. Пригадайте класифікацію історичних джерел. За допомогою вміщених у підручнику матеріалів підготуйте мініпроєкт (презентацію, лепбук тощо) «Джерела історії Ранньомодерної доби».

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

Кінець XV — початок XX ст.	Період Нового часу в історії людства
Кінець XV — друга половина XVIII ст.	Ранньомодерна доба (Ранній Новий час)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

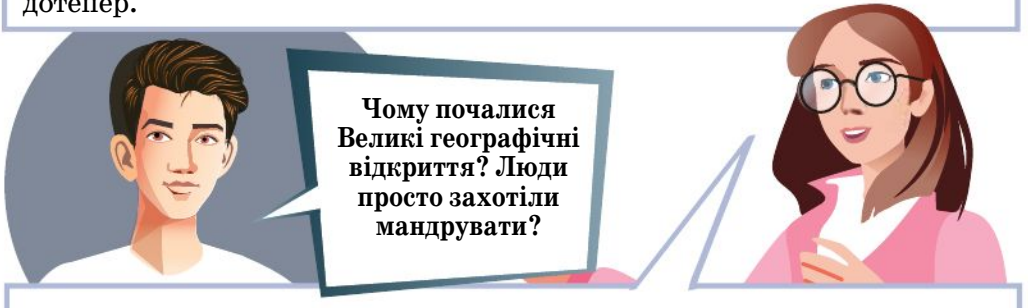
Розділ 1

ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Ранній Новий час — це період поступового переходу від середньовічного аграрного суспільства до модерного. Ознаками нового, модерного суспільства були розвиток промисловості та ринкових відносин, пришвидшення зростання міст, посилення централізованих держав, збільшення ролі освіти і, що особливо важливо, зміни у світогляді людей. Модерне суспільство не боялося змін, а прагнуло та здійснювало їх.

До цього спонукали виклики у житті людей, зокрема — глобальне похолодання, голод та епідемії, а також війни. Зміни в житті людей відбувалися не раптово — нові явища зароджувалися ще за доби Середньовіччя, а за Ранньомодерної доби стали вирішальними ознаками розвитку суспільства. Наслідки тогочасних змін ми відчуваємо дотепер.

Мандрівки — це природна потреба людей, які прагнуть пізнання світу. Проте відкриття нових шляхів і земель мали економічне та політичне підґрунтя. Утворення Османської імперії ускладнило торговельні зв'язки європейських країн зі Сходом і перешкоджало постачанню до Європи золота, срібла, прянощів, шовку. Європейці мусили шукати коротший шлях до Індії. Великі географічні відкриття розширювали простір для торгівлі та поширення впливу європейських монархів. Крім того, церква прагнула християнізації «нових народів».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Це складне й болісне питання. Цивілізації інків, ацтеків і мая були знищені завойовниками — конкістадорами. Мільйони представників корінних народів Америки загинули від воєнних дій і принесених європейцями хвороб.

Водночас відбулася взаємодія культур, поширення технологій, поява в Європі й Америці нових рослин. Цей обмін називають Колумбовим; він мав як позитивні, так і трагічні наслідки.

Життя європейців поступово змінювалося. В Європі з'явилися нові продукти харчування — картопля, томати, шоколад. Люди більше подорожували, отримували доступ до нових знань.

Відкриття Америки й нових шляхів до Індії надало переваги у веденні торгівлі насамперед країнам на узбережжі Атлантики — Іспанії та Португалії. Ці ж країни заснували світову колоніальну систему, яка згодом надзвичайно вплинула на європейську політику й економіку. Лише наприкінці XVI ст. іспанців і португальців почали витісняти Англія, Голландія та Франція. Після відкриття Америки до Європи ринув потік золота і срібла, що призвело до різких коливань цін. Спочатку подорожчали сільськогосподарські продукти, а потім й інші товари. Це явище дістало назву «революція цін».

Далеко не всі виграли від цих змін, проте саме тоді формувалися риси сучасного європейського суспільства. Великі географічні відкриття не тільки розширили межі відомого європейцям світу та їхні уявлення про нього, але й істотно змінили сам світ.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 3 ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ

Пригадайте, якими були уявлення європейців про світ у період Середньовіччя. Пригадайте значення понять «*колонія*», «*метрополія*», «*імперія*», «*Реконкіста*».

1. ПЕРЕДУМОВИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ

Читаємо й розуміємо

Прочитайте текст параграфа й допоможіть героям коміксу визначитися із цілями організації далеких морських експедицій у пошуках нових земель.

В епоху Нового часу в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах життя людини відбулися істотні зміни. Феодальна система змінювалася капіталістичними відносинами, що проявилися у виробництві товарів, зростанні товарно-грошового обміну, розширенні торговельних ринків. ***Зростання ролі торгівлі посилювало потребу в більшій кількості золота і срібла.*** Європейські джерела дорогоцінних металів були виснажені, і здобути їх сподівалися у східних країнах, зокрема в Індії.

Крім золота, європейці шукали нові торговельні шляхи зі Сходом, що було зумовлено ***кризою середземноморської торгівлі***. Традиційні торговельні шляхи до країн Сходу захопила Османська імперія, тому виникла потреба в пошуку нових маршрутів. Водночас європейці прагнули отримати східні товари, передусім прянощі, які допомагали довше зберігати продукти, що швидко псувалися (рибу, м'ясо).

Завершення тривалих війн у Західній Європі спричинило ***появу великої кількості вільних людей***. Так, після завершення Реконкісти в Іспанії та Португалії значна частина збіднілого дворянства втратила джерела воєнної здобичі, а тому намагалася розбагатіти за рахунок завоювань далеких земель.

Інтерес до відкриттів виявила й католицька церква, яка прагнула поширення християнства та свого впливу у світі.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Здійсненню далеких морських подорожей сприяли ***відкриття в науці й техніці***. Європейці вдосконалили ***портолани*** (середньовічні навігаційні морські карти з детальним описом узбережжя). Розпочалося будівництво суден нового типу — ***каравел*** — із двома або більше щоглами та ярусним розташуванням вітрил.

Удосконалення зазнав важливий прилад мандрівників для визначення широти і довготи — ***астролябія***. За допомогою ***компаса*** європейці визначали напрямок руху й місце перебування суден.

Дороговартісні морські експедиції фінансували монархи зміцнілих централізованих європейських держав: Іспанії, Португалії, Англії.

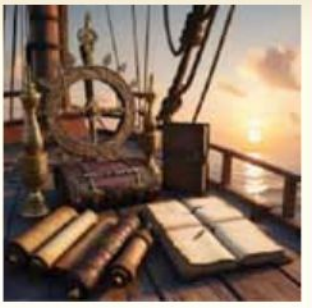

Одне з перших зображень каравели. Двощоглова каравела-латина (*фрагмент іконостасу церкви Святої Анни в м. Лісабон, Португалія, 1520 р.*)

Поміркуймо!

Уявіть, що ви збираєтеся в далеку морську подорож.

Важливе значення для успішних подорожей мало використання навігаційних приладів. Перегляньте 3D-сцену. Додайте до переліку приладів інше спорядження та запаси, які, на вашу думку, будуть потрібні під час тривалої подорожі.

Навігаційні прилади минулого
https://qr.orioncentr.com.ua/m3o1B

2. ПОДОРОЖІ ХРИСТОФОРА КОЛУМБА, ВАСКО ДА ГАМИ, ФЕРНАНА МАГЕЛЛАНА, ФРЕНСІСА ДРЕЙКА

Діємо: практичні завдання

Скориставшись матеріалами параграфа, заповніть хронологічну таблицю «Великі географічні відкриття».

Дата	Відкриття	Значення відкриття

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Сучасні історики вважають, що узбережжя Америки в різні часи досягали норманські та фінікійські мореплавці. Але справжнє відкриття цього континенту належить **Христофору Колумбу.**

Історичні подробиці

Христофор Колумб народився, вірогідно, у 1451 р. в небагатій генуезькій родині. Його справжнє ім'я — Крістобаль Колон. Збереглося кілька портретів, написаних вже після його смерті. Бартоломеде Лас Касас, який бачив Х. Колумба в 1493 р., описав його так: «*Зросту був високого, вище середнього, обличчя мав довге, що викликало повагу, ніс орлиний, очі сірувато-сині, шкіру білу із червоністю, борода й вуса в молодості були рудуваті, але в праці посивіли*». Він здобув гарну освіту в Павійському університеті, у віці 30 років був уже досвідченим мореплавцем.

Христофор Колумб
(*робота художника Рідольфо Гірландайо, близько 1520 р.*)

Х. Колумб розробив власний маршрут морської подорожі до берегів Індії через Атлантичний океан. Свій план походу до Індії він пропонував монархам Португалії, Франції та Англії. Але правителі цих країн не бажали вкладати гроші в ризиковану подорож і воліли шукати шлях на Схід в обхід Африки. Ідею експедиції Х. Колумба підтримали іспанські правителі Фернандо II та Ізабель, але натомість вони бажали отримати право володіти всіма землями, які будуть відкриті Х. Колумбом. Завдяки цій подорожі монархи прагнули поповнити збіднілу іспанську скарбницю.

Після двомісячної виснажливої подорожі експедиція Х. Колумба перетнула Атлантичний океан і відкрила один із Багамських островів — Сан-Сальвадор, а також острови Кубу та Гаїті. Саме день відкриття острова Сан-Сальвадор — **12 жовтня 1492 р.** — вважають **Днем відкриття Америки.**

Золота Х. Колумб там не знайшов, а відкриті землі зовсім не нагадували казкову Індію. Мореплавець помилився у своїх розрахунках. Проте він, повернувшись до Іспанії, почав збирати нову експедицію.

Х. Колумба проголосили *віцекоролем* нових земель. Він здійснив ще три подорожі, у результаті яких були відкриті острови Ямайка, Пуерто-Ріко, Тринідад. До кінця свого життя мореплавець вірив, що дістався берегів Індії, так і не усвідомивши, що його подорож змінила світову історію.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

У 1499–1502 рр. флорентієць **Америго Веспуччі** брав участь в експедиціях до нових земель, відкритих Х. Колумбом. Він першим припустив, що перед ним не Індія, а новий і невідомий материк. Тому картограф Мартін Вальдземюллер на карті світу, яка була видана в 1507 р., на честь А. Веспуччі назвав новий материк Америкою.

Із 30-х років XV ст. ***морський шлях до Індії активно шукали й португальські мореплавці***. У 1488 р. **Бартоломеу Діаш** проплив уздовж західного узбережжя Африки й відкрив мис Доброї Надії. Щоправда, мореплавець назвав його мисом Бур через шторми, що вирували в цій місцевості. А от португальський король Жуан II повірив в успіх цього шляху до Індії і перейменував цю точку на мис Доброї Надії.

Протягом **1497–1498 рр.** експедиція на чолі з **Васко да Гамою** після дев'ятимісячної морської подорожі досягла індійського торговельного порту Калікут. У 1498 р. експедиція вирушила у зворотний шлях. Вантаж прянощів і східних товарів у 60 разів перевищував вартість самої експедиції, тож її можна було вважати вдалою. Морський шлях до Індії було відкрито. Однак у Лісабон 1499 р. повернувся тільки один уцілілий корабель із третиною команди на борту.

Історичні подробиці

У жовтні 2017 р. експедиція компанії Blue Water Recoveries, що досліджує затонулі кораблі, виявила прилад, виготовлення якого датується між 1495 і 1500 роками. Цю астролябію знайшли на кораблі «Есмеральда» із флотилії Васко да Гами, уламки якого виявили біля узбережжя Оману. Корабель затонув у 1503 р. під час шторму. За допомогою лазерного сканування вчені з Йоркського університету виявили, що на краю диска було градуювання із ціною поділки шкали у п'ять градусів.

Відкриття Х. Колумба посилили протистояння між Іспанією і Португалією за право володіти новими землями. Щоб врегулювати суперечку, у конфлікт втрутився Папа Римський Олександр VI, який ініціював підписання мирної угоди. У **1494 р.** було укладено **Тордесільяський договір**, за яким усі відкриті землі та води на 1770 км західніше островів Азорського архіпелагу переходили у володіння Іспанії, а на схід — Португалії. Так фактично ***вперше відбувся колоніальний поділ світу***.

Оскільки після відкриттів Васко да Гами східний шлях до Індії контролювали португальці, Іспанія організувала пошук західного шляху до «країни прянощів».

У вересні **1519 р.** експедиція **Фернана Магеллана** у складі п'яти кораблів вийшла з порту Севілья курсом на південний захід. Подорож була

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

надзвичайно складною. Ф. Магеллану довелося навіть приборкувати бунт втомлених труднощами плавання моряків.

Три тижні експедиція Ф. Магеллана шукала прохід через протоку поблизу південного краю Америки. Тепер ця протока носить ім'я мореплавця і зветься Магеллановою. Зрештою експедиція вийшла у відкритий океан. Відсутність штормів і гарна погода сприяли подальшій подорожі, тому Ф. Магеллан назвав океан Тихим. Перетнувши його, мореплавці досягли Філіппінських островів. Там Ф. Магеллан загинув у сутичці з місцевими племенами. У вересні **1522 р.** до Іспанії повернувся лише один корабель — «Вікторія» із 18 членами екіпажу.

Свідчать документи

Із щоденника Антоніо Пігафетти, супутника в подорожі Магеллана

Для того щоб обігнути мис Доброї Надії, ми рушили південніше та дев'ять тижнів стояли біля цього мису зі спущеними вітрилами через північно-західні вітри та сильну бурю... Корабель протікав, було страшенно холодно, а окрім рису й води в нас не залишилося провіанту... Нарешті, підійшовши дуже близько до мису, ми обігнули його... Далі цілих два місяці ми йшли на північний захід без нормальної їжі й води... За цей короткий період помер 21 член екіпажу...

Які перешкоди мали подолати мореплавці під час експедиції?

Так була здійснена перша навколосвітня подорож. Вона довела теорію кулястості Землі та підтвердила, що Америка є окремим континентом. У 1577–1580 рр. англійський мореплавець **Френсіс Дрейк** вдруге обійшов земну кулю на кораблях. Він детальніше дослідив західне узбережжя Південної і Північної Америки.

Діємо: практичні завдання

Уявіть, що ви отримали в подарунок ювілейну монету. Дослідіть монету як джерело історичної інформації: дізнайтеся, з нагоди відзначення якої події її було видано, яку історичну інформацію можна довідатися з монети.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Діємо: практичні завдання

Порівняйте карти, створені в Європі до і після доби Великих географічних відкриттів. Як змінилися знання людей про світ? Чим карта середини XVII ст. відрізняється від сучасної карти світу? Про які регіони світу тоді людство не знало? Дізнайтеся за допомогою додаткових джерел, коли люди здобудуть знання про «білі плями» на карті світу.

Карта гравера Шнітцера (*1482 р.*), виконана за картою світу Птолемея

Карта світу Герарда Меркатора (*1587 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Великі географічні відкриття»**.

Можу пояснити, які події називають Великими географічними відкриттями.

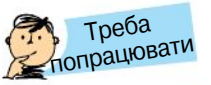
Можу назвати передумови, причини, результати Великих географічних відкриттів.

Можу схарактеризувати мореплавців-першовідкривачів нових земель.

Можу пояснити, як змінилися уявлення про світ внаслідок Великих географічних відкриттів.

► Обговорюємо в групі

2. Перевірте, як ви засвоїли історію Великих географічних відкриттів — розгадайте ребуси й уявно з'єднайте утворені слова з відповідними текстовими картками.

Америка

Тихий океан

Морський шлях до Індії

► Мислю творчо

3. Дізнайтеся, як у світі увічнено пам'ять про Великі географічні відкриття. Створіть із допомогою сервісу **https://padlet.com** онлайн-проєкт туристичного маршруту «Великі географічні відкриття на карті світу».

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

XV–XVII ст.	Період Великих географічних відкриттів
1492 р.	Відкриття Америки Христофором Колумбом
1497–1498 рр.	Відкриття морського шляху до Індії
1519–1522 рр.	Навколосвітня подорож Фернана Магеллана

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 4 ЗАВОЮВАННЯ ТА ОСВОЄННЯ НОВОГО СВІТУ ЄВРОПЕЙЦЯМИ

Визначте, про які сторінки історії доби Середньовіччя розповідає хмаринка. На вашу думку, як згадані в ній народи будуть пов'язані з історією Великих географічних відкриттів?

Читаємо й розуміємо

Працюючи з матеріалами § 4 та 5, складіть перелік позитивних і негативних / суперечливих наслідків Великих географічних відкриттів.

1. «ЗУСТРІЧ ЦИВІЛІЗАЦІЙ» СТАРОГО І НОВОГО СВІТІВ

Великі географічні відкриття мали далекосяжні глобальні наслідки як для Нового, так і для Старого світу. З тих часів розпочалося інтенсивне переміщення між континентами представників флори і фауни, людей, ідей і технологій. Ці процеси увійшли в історію під назвою ***Великий, або Колумбів обмін***.

Діємо: практичні завдання

Уважно розгляньте малюнок-схему. На основі матеріалів параграфа запропонуйте перелік доповнень до малюнка. Дізнайтеся, якими хворобами «обмінялися» між собою Старий і Новий світ. Як вони вплинули на людство?

Знайомство європейців із розвиненими цивілізаціями інків, мая і ацтеків тільки посилило жагу до завоювання Нового світу.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Першими завойовниками Америки були іспанці й португальці. Наприкінці XV ст. для Іспанії характерними були такі явища: розвиток мануфактур і торгівлі, зародження буржуазії і наявність в Іспанії збіднілих дворян — ***ідальго***. Після завершення Реконкісти цих енергійних людей, які зналися на військовій справі, Іспанія намагалася використати для пошуку нових джерел збагачення, ринків збуту та захоплення вільних земель. Королівська влада обох країн потребувала золота для утримання армії, флоту та чиновників. У заморській колонізації була зацікавлена також католицька церква, яка сподівалася навернути в католицтво місцеве населення.

«Зустріч цивілізацій» доколумбової Америки та європейської цивілізації поклала початок завоюванню Нового світу — **Конкісті**.

Варто запам'ятати!

«Зу́стріч цивіліза́цій» — образний вислів, що стосується періоду Великих географічних відкриттів, коли розпочалася тісна взаємодія цивілізацій країн Європи, Азії та Америки.

Конкі́ста — епоха завоювання іспанцями й португальцями територій Центральної і Південної Америки наприкінці XV–XVI ст.

Невеликі загони іспанських *конкістадорів* (*завойовників*) вирушали в пошуках золота і влади на відкриті землі. Індіанці спочатку вважали бородатих і білолицих європейців богами, які спустилися на землю. Та ці уявлення були помилковими.

Іспанці спершу завоювали племена ***мая***. Війни із сусіднім народом ацтеків послабили могутність мая, і вони стали легкою здобиччю конкістадорів. Від мая завойовники дізналися про багату країну ***ацтеків***, що розташовувалася на північ від півострова Юкатан. Протягом **1519–1521 рр.** землі ацтеків завойовував загін конкістадорів, яким командував іспанський ідальго **Ернан Кортес**. Він вирізнявся хитрістю і був жорстокою та підступною людиною. Столиця ацтеків Теночтітлан була пограбована і зруйнована.

Свідчать документи

Зі спогадів очевидця подій Берналя Діас дель Кастільйо

Але воістину Ернан Кортес був обранцем для звеличування нашої святої віри й служіння Його Величності, як далі й буде розказано. Доблесний і хоробрий Ернан Кортес — відомий ідальго, який походив із чотирьох родів… тому що ім'я Кортеса й так користується такою великою повагою як у всіх Індіях, так і в Іспанії.

1. Як автор ставиться до постаті Е. Кортеса? Чи поділяєте ви цю оцінку?
2. Для кого конкістадори були героями, а для кого — ні? Наведіть за змістом параграфа історичні факти на підтвердження своїх висновків.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Ніч скорботи (*ілюстрація художника Ангуса Макбрайда, кінець XX ст.*)

1. За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся, яку подію Конкісти зобразив художник.
2. Знайдіть на картині елементи, які дозволяють вирізнити європейців і ацтеків.
3. Європейці чи ацтеки дали таку назву подіям? Яким був результат «ночі скорботи»? Яких помилок припустилися ацтеки в цих подіях?

До кінця 20-х років XVI ст. іспанці захопили території від Мексиканської затоки до Тихого океану, а також більшу частину Центральної Америки. Конкістадори безперешкодно просувалися на південь і розпочали колонізацію Бразилії. У **1532 р.** конкістадори на чолі з Франсіско Пісарро знищили імперію ***інків***.

2. ОСВОЄННЯ НОВОГО СВІТУ ЄВРОПЕЙЦЯМИ

Після поділу світу на сфери впливу в м. Тордесільяс португальці фактично отримали право на відкриті землі в Азії, прямуючи на схід навколо Африки, а іспанці — рухаючись на захід. Це означало, що все залежить від того, хто першим досягне нових земель. У **1529 р.** після підписання між Іспанією і Португалією ***Сарагоської угоди*** було розділено сфери впливу в Тихому океані. Таким чином, почали утворюватися перші колоніальні імперії. ***Основою колоніальної системи було захоплення земель й експлуатація місцевого населення.***

Варто запам'ятати!

Колоніа́льна імпе́рія — імперія, що захопила інші території чи країни — колонії, експлуатує та використовує їхні ресурси.

Коло́нія — територія чи країна, що захоплена іншою державою, перебуває під її владою та позбавлена власної незалежності.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Імперії отримували прибутки за рахунок дорогоцінних металів, які добували в колоніях, а також численних податків і мит. Маючи ***торговельну монополію*** (повний контроль над торгівлею), колоніальні імперії диктували ціни на товари.

З монополією іспанців на торгівлю в Новому світі змирилися далеко не всі. У середині XVI ст. до колонізації долучилися англійці, французи й нідерландці. Купці різних європейських країн робили спроби відновити торгівлю на атлантичних шляхах, але іспанці всіляко перешкоджали цьому. Доходило до відвертого піратства. У «своїх» водах іспанці зупиняли й грабували кораблі англійських і французьких торговельних компаній. У відповідь монархи цих країн надавали своїм «купцям» право грабувати кораблі іспанців, тим самим перетворюючи їх на піратів на службі в королівської влади — *ка́перів*. Часто такі експедиції влада спеціально фінансувала заради прибутку.

На перших етапах Конкісти завойовники грабували захоплені землі, вивозили золото, коштовності, рабів. Але вже із середини XVI ст. конкістадори почали освоювати здобуті землі. На захоплених територіях вони відкривали копальні, в яких добували золото й дорогоцінне каміння. На плантаціях вирощували маїс, каву, тютюн, цукрову тростину. На всіх роботах використовували індіанців, яких перетворювали на рабів. Вони часто гинули від важкої праці та хвороб, а з тими, хто протестував, жорстоко розправлялися. Серед місцевого населення Нового світу сталася справжня ***демографічна катастрофа***.

Свідчать документи

З «Історії Індій» Бартоломе де Лас Касаса

Навіть якби покарання за вбивства індіанців були найсуворішими, навіть якби біля дверей кожного будинку іспанців повісили б мотузки й попередили, що за кожного індіанця, який загине від голоду або непосильної праці, їхнього господаря повісять, то навіть у таких умовах індіанці гинули б, а іспанці їх вбивали... Бо користь і бажання золота такі великі, що з ними не йдуть у порівняння ні голодний вовк, ні охоплений любов'ю юнак, ні навіть буйний божевільний...

1. Які висновки можна зробити щодо становища індіанців після Конкісти, спираючись на уривок документа? Які причини масової загибелі індіанців наводить автор?
2. Зіставте зміст цього документа з документом, поданим на *с. 24*. Чи відрізняються оцінки конкістадорів у кожному з них? Чому?

Масова загибель корінного населення змусила колонізаторів шукати шляхи поповнення робочої сили. Так було започатковано одну з найганебніших сторінок в історії — ***торгівлю темношкірими рабами, яких завозили з Африки (работоргівлю)***.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

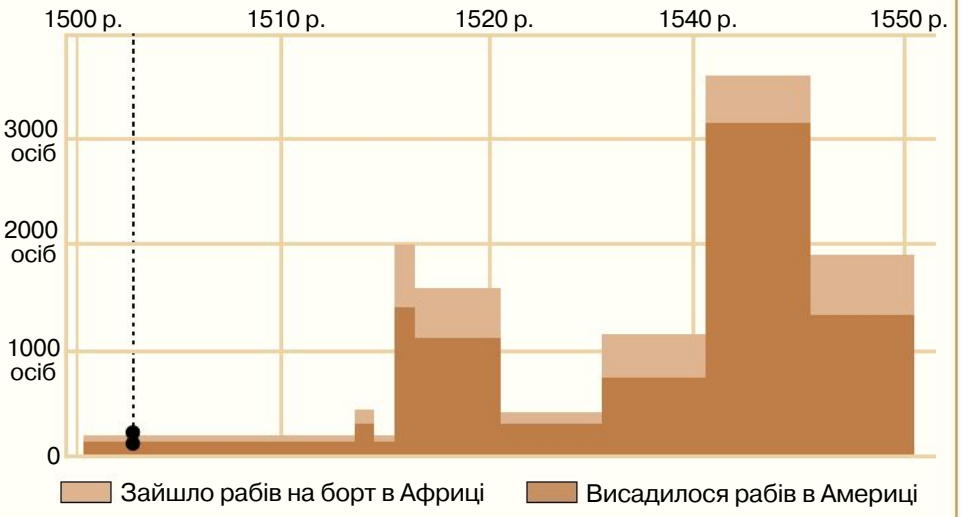
Отже, окрім розширення географічних знань людини про Землю, відкриття Нового світу спричинилося до жорстокої колонізації регіону й боротьби європейських держав за контроль над землями та торговельними шляхами. Далекосяжними були й соціально-економічні наслідки Великих географічних відкриттів.

Дослідницьке завдання

Проаналізуйте дані про динаміку постачання рабів Іспанією і Португалією в XV — першій половині XVI ст. Поясніть, чим зумовлена відмінність між кількістю тих, хто зайшов на борт, і тих, хто висадився. Про які особливості работоргівлі свідчать ці цифри?

Обсяги работоргівлі Іспанії та Португалії в першій половині XVI ст.

Роки	Іспанія / Уругвай		Португалія / Бразилія	
	Зайшли на борт	Висадилися	Зайшли на борт	Висадилися
1501–1525 рр.	6 363	4 462	7 000	4 914
1526–1550 рр.	25 375	17 763	25 387	17 771
1551–1575 рр.	28 167	19 720	31 089	22 174
1576–1600 рр.	60 056	42 037	90 715	67 879
1601–1625 рр.	83 496	58 445	267 519	214 808

Опрацюйте статистичні дані про динаміку работоргівлі на сайті **https://www.slavevoyages.org/assessment/estimates.**

Скористайтеся навігацією сайту та проведіть мінідослідження: регіони — джерела поповнення рабів, обсяги работоргівлі в розрізі представлених держав, кількість загиблих під час перевезень між континентами. Дайте оцінку работоргівлі як явищу.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Завоювання та освоєння Нового світу європейцями»**.

Можу пояснити поняття «*Конкіста*», «*колоніальна імперія*», «*метрополії*», «*колонії*», «*зустріч цивілізацій*».

Можу назвати наслідки «зустрічі цивілізацій» для світу.

Можу схарактеризувати Конкісту як завойовницький похід.

Можу пояснити, як Великі географічні відкриття вплинули на міграційні процеси у світі.

► Обговорюємо в групі

2. Зіставте малюнки, що ілюструють історію Великих географічних відкриттів. Який із них є історичним джерелом? Обговоріть їхній зміст і визначте, який із них правдивіше ілюструє історію освоєння Нового світу європейцями.

► Мислю творчо

3. Знайдіть інформацію про харківського вченого Юрія Кнорозова й дізнайтеся про його роль у вивченні культури мая.

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

Початок XVI ст.	Початок Конкісти — завоювання європейцями Нового світу

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 5 ЗАРОДЖЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЄВРОПЕЙЦІВ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

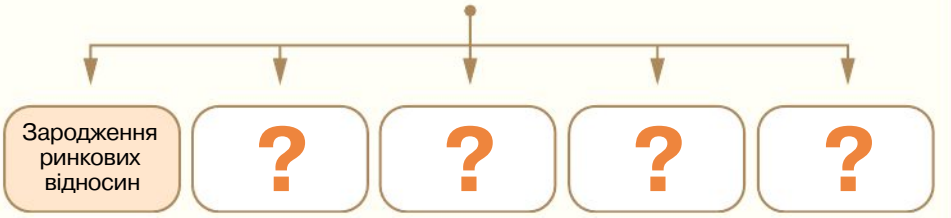
Пригадайте, чому спосіб господарювання за доби Середньовіччя визначають як натуральне господарство. Яке господарство називають товарним?

1. СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІЗМУ. МАНУФАКТУРНЕ ВИРОБНИЦТВО Й НАЙМАНА ПРАЦЯ

Діємо: практичні завдання

Опрацюйте навчальний текст про становлення індустріального суспільства. Визначте й запишіть до схеми ознаки цих змін у розвитку суспільства.

Ознаки переходу до індустріального суспільства

У XVI–XVII ст. основою світової економіки лишалися аграрні відносини. Водночас протягом XVI–XVII ст. в Європі розпочалась ***модернізація*** — перехід від традиційного аграрного суспільства до **індустріального суспільства**. У процесі модернізації все більшої ваги набувало машинне промислове виробництво, засноване на наукових і технічних відкриттях. Модернізація суспільних відносин відбувалася в напрямку демократизації та розширення впливу широких верств у політичному і громадському житті. Церква поступово втрачала свій вплив на світогляд людини, який ставав більш світським.

Ще за доби пізнього Середньовіччя з розвитком міст, торгівлі, виробництва закладалися основи майбутньої ринкової економіки. Товари все частіше почали виготовлятися заради отримання прибутку — на продаж. ***Так, поступово в Європі зароджувалися капіталістичні (ринкові) відносини. Їх формування прискорили Великі географічні відкриття.***

Прибутки від пограбування та експлуатації колоній європейцями стали джерелом нагромадження ***капіталу*** — коштів і ресурсів, що вкладалися в розвиток виробництва.

Надходження дешевого золота до країн Європи спричинило його знецінення та **«революцію цін»**. Вона розпочалася насамперед в Іспанії,

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

яка отримувала значну частку колоніального золота і срібла (у 1600 р. — 83 %). Здешевлення золота призвело до зростання цін в усіх розвинених країнах Західної Європи.

Капітал зосереджувався в руках купців і підприємців **(буржуазії)**, а збіднілі селяни, робітники, колишні цехові майстри ставали новою вільною робочою силою — **найманими робітниками.**

Наприкінці XVI ст. виникли перші **мануфактури** з використанням найманої праці. У конкурентній боротьбі з мануфактурним виробництвом цехове ремесло занепадало.

Історичні подробиці

Створення мануфактур передувало появі заводів і фабрик. Існувало кілька видів мануфактур. У ***розсіяній мануфактурі*** робітники отримували певну роботу, яку виконували вдома. ***Змішана мануфактура*** поєднувала виконання певних видів робіт у майстерні з роботою вдома. Найрозвиненішою формою вважалася ***централізована мануфактура***, яка об'єднувала найманих робітників в одній майстерні.

Варто запам'ятати!

Індустріа́льне суспі́льство — суспільство, в якому головну роль відіграє промисловість, більшість населення працює на заводах і фабриках, формується громадянське суспільство.

«Революція цін» — процес підвищення цін на товари внаслідок падіння вартості дорогоцінних металів, які виконували функцію грошей.

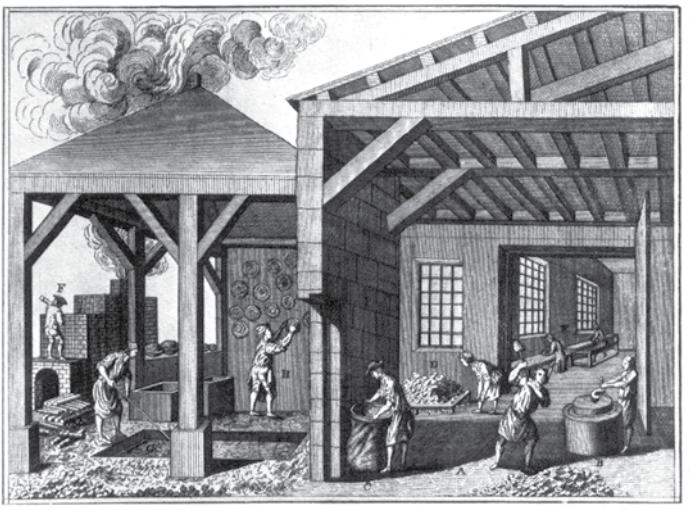
На́ймані робітники́ — вільні працівники, які трудилися на власників підприємств, роботодавців за гроші (заробітну плату).

Буржуазі́я — соціальна група, яка стає панівною у процесі розвитку капіталістичних відносин, володіє основними засобами виробництва — підприємствами.

Мануфакту́ра — велике підприємство, в якому використовували ручні знаряддя праці й розподіл праці між робітниками.

Капіталі́зм — соціально-економічна система, заснована на приватній власності на засоби виробництва (заводи, машини, землю), господарській діяльності з метою отримання прибутку, розвитку ринкових відносин.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Саксонська порцелянова мануфактура (*офорт XVIII ст.*)

1. Чим, на вашу думку, організація праці на мануфактурі відрізнялася від організації праці середньовічного ремісника?
2. Уважно розгляньте гравюру та складіть розповідь про роботу порцелянової мануфактури.

У XVI ст. обіг товарів і грошей став інтенсивнішим. Як наслідок, з'явилася ***оптова торгівля*** великими партіями товару. Її центрами стали ***біржі***. Першу торговельну біржу було засновано в м. Антверпен у Нідерландах.

Діємо: практичні завдання

Торги на біржі Амстердама (*гравюра, 1720 р.*)

Сучасна фондова біржа

1. За допомогою додаткових джерел інформації з'ясуйте, як відбувалися торги на біржах і хто брав у них участь. Чим біржі відрізнялися від ярмарків?
2. Зіставте зображення біржі Ранньомодерної доби й сучасності. Що спільного і відмінного в їхній діяльності?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Значного розвитку досягла торгівля. Завдяки морським експедиціям вона охоплювала дедалі більше континентів, ***почав формуватися світовий торговельний ринок***. Центр економічного життя європейців перемістився із Середземного моря в Атлантичний океан. Сформувалися нові осередки світової торгівлі — Лісабон, Севілья, Антверпен, Амстердам, Лондон.

Думки істориків

Фернан Бродель, французький історик

Він може запропонувати лише... свої руки, свою «робочу силу». І, звісно, своє вміння. Людина, яка в такий спосіб наймається або продає себе, проходить крізь ринок і виходить за межі традиційної економіки... І ось вони виявилися найманими робітниками. Хіба ж не влучно сказали в 1549 році правителі міста Йоахімсталя в Чехії: «*Один дає гроші, інший — роботу!*».

Як ви розумієте слова «*Один дає гроші, інший — роботу!*»?

2. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Пригадайте, якими були умови життя населення Західної Європи в період Середньовіччя. Які чинники відігравали найбільшу роль у житті середньовічної людини?

Протягом XVI–XVII ст. ***чисельність населення Західної Європи збільшувалася***. Позитивними чинниками, що впливали на цей процес, були здобутки в науці й техніці, медицині, торгівлі, розвитку сільського господарства. Люди опанували нові способи лікування складних захворювань, їжа ставала більш поживною і різноманітною, що сприяло піднесенню народжуваності та збільшенню тривалості життя. Проте середня тривалість життя лишалася низькою — 40–45 років. Високими були смертність від різних епідемій і хвороб (чуми, холери, тифу й туберкульозу, які були тоді невиліковними), дитяча смертність.

Змін зазнали й родинні традиції: якщо в Середньовіччі практикувалися ранні шлюби, то в XVI–XVII ст. люди перед створенням сім'ї намагалися досягнути соціальної зрілості. Зазвичай чоловіки одружувалися у 23–26 років, а дівчат видавали заміж у 15–22 роки. Окрім потреб у матеріальному забезпеченні родини, батьки намагалися приділяти увагу навчанню та вихованню дітей. Головну роль у родинах виконував чоловік. З дітьми батьки поводилися суворо, прищеплюючи дисципліну. Визначальним у створенні майбутньої сім'ї був статус молодят: заможні родини мешкали в окремих будинках, володіли земельними наділами. Бідні ж проживали кількома поколіннями в одному будинку та змушені були важко працювати, аби утримувати родину.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Діємо: практичні завдання

В які ігри грались діти 300–500 років тому? Які були дитячі іграшки?

Картина нідерландського художника Пітера Брейгеля Старшого «Дитячі ігри» дає деякі відповіді на ці питання. Понад 200 дітей зображено на картині. Дослідникам вдалося розпізнати на полотні від 80 до 90 ігор. Серед них: ігри з м'ячем, дзиґою, ляльками, численні рухливі ігри та ігри-імітації сцен дорослого життя.

За допомогою інтернет-джерел розгляньте картину, дізнайтеся тлумачення її змісту мистецтвознавцями та подискутуйте в класі на тему: Чи може картина «Дитячі ігри» слугувати історичним джерелом для дослідження життя дітей в середині XVI ст.?

Фрагменти картини «Дитячі ігри»
Пітера Брейгеля Старшого
(1560 р.)

Гра
з ляльками

Перетягування каната

Гра на палиці-конику

Гра в піжмурки

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

За Ранньомодерної доби спостерігалося значне зростання міст та підвищення їх значення в житті суспільства. Лише в XVI ст. кількість населення міст подвоїлася.

Чинники зростання міст за Ранньомодерної доби

Економічні	Зростання мануфактурного виробництва, розвиток торгівлі, зосередження капіталу в містах
Соціальні	Зростання населення за рахунок новоприбулих колишніх селян, які шукали роботу та кращі умови життя
Політичні	Міське самоврядування приваблювало активних людей і сприяло їх самореалізації
Освітні	Міські освітні заклади сприяли культурному й інтелектуальному розвитку містян
Безпекові	Міста лишались важливими укріпленими центрами, що захищали населення і ресурси від ворогів

Планування більшості міст зберігалося за середньовічними проєктами: вузенькі вулички, квартали, площі. Водночас з'являлися і нові міста, які були комфортнішими для людини Раннього Нового часу. У центральній частині міст проживали заможні родини. Інтер'єр, планування та начиння їхніх помешкань істотно відрізнялися від бідноти й селян. Тоді як багатії склили вікна, оздоблювали стіни і підлогу плиткою, купували порцеляновий посуд, біднота обмежувалася в побуті лавками, ящиками, дешевим дерев'яним посудом.

Історичні подробиці

Віртуальна екскурсія Лондоном XVII ст. (тривалість 03 хв 29 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/9yPJF

1. Перегляньте відеореконструкцію Лондона XVII ст. та озвучте її від імені екскурсовода.
2. Опишіть місто Ранньомодерної доби за допомогою ілюстрацій на *с. 35*, *106*.

Європейські міста. Зміни в побуті європейців
https://qr.orioncentr.com.ua/nR5w6

На основі тексту інтернет-додатка й картини «Гданськ у XVII ст.» (*с. 36*) накресліть схему «Ознаки європейського міста Ранньомодерної доби».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Міста в основному були невеликими й мали до 5 тис. жителів. Виняток становили такі великі міста, як Париж, Лондон, Неаполь, Амстердам, Антверпен, Рим, Мілан, Брюгге, Генуя, Прага. Вони були центрами ремесел і торгівлі, розвитку культури, багатоетнічними європейськими поселеннями.

Великою проблемою міст були антисанітарія, епідемії та високий рівень смертності.

Український Всесвіт

Магдебург (*гравюра Маттеуса Меріана, з топографії Верхньої Саксонії, XVI ст.*)

Панорама Львова (*гравюра Абрагама Гоґенберґа за малюнком Ауреліо Пассаротті, 1617–1618 рр.*)

Проаналізуйте зображення як історичні джерела.

1. Які особливості географічного розташування міст вони «повідомляють»?
2. Які спільні риси в характері міської забудови можна відзначити? Про що вони свідчать?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Діємо: практичні завдання

1. Розгляньте ілюстрації і складіть тексти-огляди «Меню людини Ранньомодерної доби», «Одяг європейців».

2. Поміркуйте, чому запропоновані картини можуть слугувати історичним джерелом для вивчення життя і побуту європейців.

Кухонний натюрморт (*картина художника Флоріса ван Шутена, XVII ст.*)

Сніданок (*картина художника Флоріса ван Шутена, XVII ст.*)

Луїза Лотаринзька (*портрет роботи художника Франсуа Клуе, XVI ст.*)

Гданськ у XVII ст. (*картина художника Войцеха Ґерсона, XIX ст.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Зародження капіталістичних відносин. Повсякденне життя європейців Раннього Нового часу»**.

Можу пояснити поняття «*революція цін*», «*індустріальне суспільство*», «*мануфактура*», «*капіталізм*», «*буржуазія*», «*найманий працівник*».

Можу назвати прояви модернізації у виробничій сфері й суспільних відносинах Раннього Нового часу.

Можу визначити, які чинники сприяли становленню капіталізму в Європі.

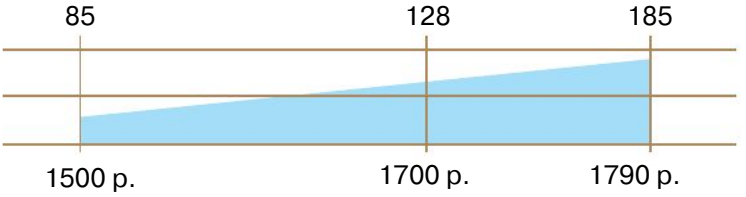
Можу розповісти про повсякденне життя людей Ранньомодерної доби.

► Обговорюємо в групі

2. Визначте за статистичним графіком, як змінилася чисельність населення Європи за Ранньомодерної доби. Доберіть із тексту параграфа приклади чинників, що могли посприяти цій динаміці.

Зміна чисельності населення Європи за Ранньомодерної доби (млн осіб)

► Мислю творчо

3. Виконайте творчий проєкт (*на вибір*) «Ілюстрована реклама мануфактури з виготовлення одягу (або меблів, хатнього начиння)»; репортаж «Один день із життя представника буржуазії (або найманого працівника)»; «Віртуальна екскурсія будинком міського жителя».

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

XVI–XVII ст. Початок формування індустріального суспільства й перехід до капіталістичних відносин у Західній Європі

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 6 СУСПІЛЬНІ КОНФЛІКТИ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Пригадайте, що таке «*ідентичність*». Чому в людини багато ідентичностей? Назвіть приклади ідентичностей людини.

1. СОЦІАЛЬНІ, ЕТНІЧНІ Й РЕЛІГІЙНІ КОНФЛІКТИ ЯК ПРОЯВ СВІТОГЛЯДНОЇ КРИЗИ

Ранній Новий час супроводжувався світоглядною кризою. ***Традиційні уявлення про світ і місце людини в ньому почали піддаватися сумнівам.*** Завдяки розширенню знань про світ, торговельним контактам між різними народами, друкарству почали активно поширюватися нові погляди на світоустрій.

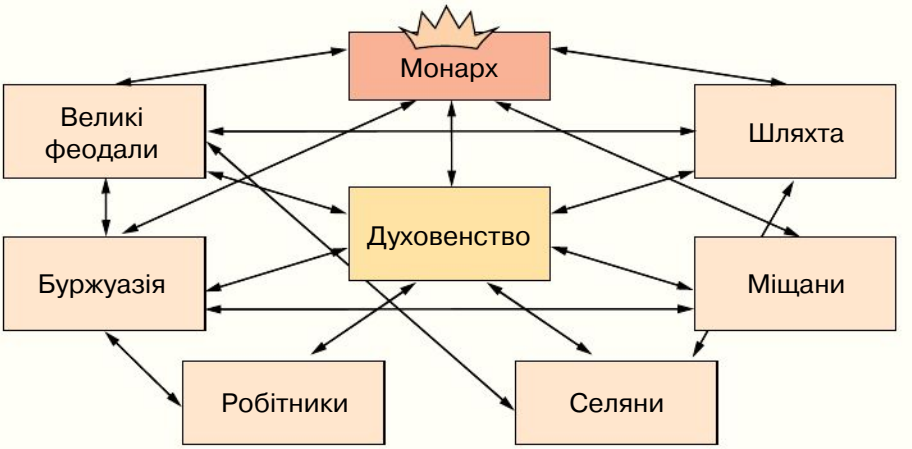
Нові ідеї породили конфлікти між тими, хто хотів зберегти старі цінності та традиції, і тими, хто прагнув змін. Не слід забувати про третю групу людей, які розчарувалися в старому, та не були готові сприймати нове. Так, постала ***світоглядна криза*** — стан глибокого сумніву й переоцінки основних переконань, цінностей, норм і уявлень про світ, які раніше вважалися стабільними й незмінними.

Криза світогляду супроводжувалася пошуком відповіді на питання: «Хто я?». У Середньовіччі ідентичність визначалася належністю до місцевої громади. Мобільність і самопізнання людей Нового часу спонукали вийти за межі своєї громади і звернути більшу увагу на свою та чужу релігійну, соціальну й етнічну ідентичності.

Світоглядна криза й увага до ідентичностей породили **соціальні конфлікти.**

Поміркуймо!

Проаналізуйте схему. Поясніть, що могло спричинити конфлікти між суспільними станами, поєднані стрілками.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Варто запам'ятати!

Соціа́льний конфлі́кт — протиріччя між індивідами або групами, які мають протилежні інтереси, цінності, потреби або цілі.

Світоглядна криза породила появу нових християнських течій і церков. Нові спільноти вважали, що досягли розуміння Божої ідеї світоустрою, тому часто намагалися нав'язати свої погляди іншим. ***Релігійні конфлікти*** були зумовлені низкою причин:

- збереження центральної ролі релігії в житті людей;
- використання релігії як аргументу в боротьбі за свої права та владу;
- накладення соціальних та етнічних суперечностей на релігійні.

Таким чином, люди Нового часу домагалися визнання своїх прав і свобод. При цьому часто вони не були готові визнавати такі права і свободи за іншими.

Допоки регіони мали самоврядування, етнічна належність не відігравала значної ролі, але зміцнення королівської влади та посилення централізації викликали опір не лише великих феодалів, а й звичайних жителів. Причиною ***міжетнічних конфліктів*** було бажання народів багатоетнічних держав зберегти свою самобутність.

Приклади багатоетнічних держав

Королівство Іспанія		Етнічною групою, що домінувала, були кастильці, які говорили іспанською мовою та сповідували католицизм. У країні також проживали каталонці, баски, галісійці, мориски (мусульмани, які були навернені в католицизм після Реконкісти)
Королівство Франція		Франки (французи) становили більшість населення і формували основну політичну й культурну ідентичність держави. Крім них, у країні проживали провансальці, окситанці, бретонці, баски, каталонці
Королівство Англія та королівство Шотландія		В Англії, крім англійців, підданими короля були ірландці, валійці та корнці. У Шотландії зберігався поділ на англомовних жителів рівнин і гельськомовних шотландців-горян

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Священна Римська імперія		Німці були найбільшою етнічною групою в імперії, і їхня мова (німецька) домінувала. Крім них, у країні жили італійці, чехи, словенці, сорби, кашуби, фризи, євреї
Річ Посполита		Крім поляків і білорусів, у країні жили русини (українці), жемойти (литовці), євреї, німці, вірмени, кримські татари

Поміркуймо!

1. Розгляньте таблицю. Які зі згаданих народів сьогодні мають власні незалежні держави?
2. Спрогнозуйте, чи могли мати місце в цих державах конфлікти між владою та етнічними спільнотами.

2. МІСЬКІ ПОВСТАННЯ

В основі ***соціальних конфліктів*** між різними станами були боротьба за владу (право приймати рішення), розподіл повинностей (податків, ренти, служби) та доступ до ресурсів (право власності).

Попри зростання ролі в господарському й суспільному житті, міста не захищали людей від соціальних конфліктів. Для домагання своїх прав у Ранньомодерну добу міщани могли об'єднуватися у спілки, робити судові позови, писати скарги в органи державної влади чи безпосередньо монархам, організовувати демонстрації, мітинги, бойкоти й інші публічні акції. Дієвим інструментом тиску на владу були друковані листівки й сатиричні твори.

Крайнім проявом боротьби жителів міст за свої права були міські бунти й повстання. Проте Новий час зумовив свої особливості таких акцій порівняно із середньовічними.

Порівняльна таблиця міських повстань

Ознака	Середньовіччя	Ранній Новий час
Причини	• феодальні утиски; • економічні труднощі; • обмеження міського самоврядування	• обмеження міського й регіонального самоврядування, надмірна державна централізація; • економічні труднощі; • обмеження релігійних свобод
Масштаб	• місто чи регіон	• кілька міст або цілі країни

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Організація	• як правило, стихійна; • відсутність чіткої організації та вимог	• як правило, спланована; • наявність лідерів, плану дій і чітко визначених цілей
Наслідки в разі перемоги	• міське самоврядування; • міські привілеї; • громадянські права для нових категорій міщан; • поліпшення економічних умов	• зміна політичного устрою; • релігійні реформи; • поліпшення економічних умов

1. Порівняйте виступи міщан за Середньовіччя і Ранньомодерної доби. Що в них спільного і відмінного?
2. Чому, на вашу думку, масштабність участі та значущість наслідків повстань зросла за Ранньомодерної доби?

Історичні подробиці

У 1520–1521 рр. відбулося повстання ***комунерос*** (громад) самоврядних міст Кастилії проти королівського абсолютизму, на захист міських вольностей. Воно було викликане політикою короля Карла V, високими податками й централізацією влади. Повстання розпочалося в місті Толедо і стало взірцем для інших міст Кастилії. Навколо ідеї збереження міського самоврядування об'єдналися міщани, частина шляхти й духовенства. Хоч королю вдалося придушити повстання, він був змушений враховувати інтереси місцевої знаті й міщан. Було звільнено з посад хабарників і недієвих службовців, відновлено місцеві суди, збережено кортеси, реформовано Королівську раду.

Члени комунерос Падільля, Браво та Мальдонадо на ешафоті (Конгрес депутатів Іспанії, Мадрид) (*картина художника Антоніо Гісберта Переса, 1860 р.*)

1. Якими були причини повстання міст Кастилії?
2. Що свідчило про послаблення станових рамок у суспільстві?
3. Як ви думаєте, чому повстання могло зазнати поразки?
4. Яким було значення повстання, попри його поразку?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Міські повстання відіграли важливу роль у розвитку демократії та правової держави. Вони показали, що люди не лише прагнуть мати права та самоврядування, а й можуть їх відстоювати.

3. СЕЛЯНСЬКІ ВІЙНИ

Порівняно із Середньовіччям статус європейських селян у Ранній Новий час зазнав значних змін. Вони стосувалися соціальних, економічних і правових аспектів життя селян.

Зростання міського населення збільшувало попит на продукцію сільського господарства, що стимулювало власників землі до виробництва товарів для продажу. Упровадження нових методів обробки землі, використання добрив і вдосконалення знарядь праці збільшило врожаї. А покращення технологій транспорту дозволило продавати вироблену продукцію поза межами свого регіону.

Роботи серпня (*картина художника Сімона Бенінга з праці «Роботи місяців», Бельгія, 1530–1540 рр.*)

Поміркуймо!

1. Розгляньте картину. Опишіть за нею життя селян. Чи зазнало воно якісних змін порівняно із Середньовіччям?
2. Спрогнозуйте, як зростання попиту на сільськогосподарську продукцію могло вплинути на землевласників і селян.

Зростання товарно-грошових відносин у Скандинавських країнах, Нідерландах, Англії та Північній Франції сприяло розширенню свободи селян. Так, вони здобули особисту свободу, орендували землю в землевласників з правом її викупу, мали право на самоврядування та були захищені системою судів. Багато селян долучалося до ремісництва та промислів.

У східноєвропейських країнах, таких як Річ Посполита, зростання міст відбувалося повільно. Вузький внутрішній ринок сільськогосподарської продукції таких країн компенсувався попитом західноєвропейських країн. Задля збагачення землевласники намагалися збільшити обсяги виробництва, проте економили на робочій силі, збільшуючи відробіткову ренту та посилюючи залежність селян, що були безплатною робочою силою. Фактично, за рахунок селян як абсолютної більшості населення, у країнах утримувалися шляхта, державні органи й церква.

Прагнення селян захистити і розширити свої права та зменшити повинності не збігалося з інтересами землевласників. Ці суперечності призводили до конфліктів. Селяни, як і міщани, організовувалися для

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

боротьби за свої права. Проте відсутність змін призводила до масових обурень, які переростали в **селянські війни.**

Варто запам'ятати!

Селя́нська війна́ — термін для позначення народних повстань за Ранньомодерної доби.

Селянські війни Раннього Нового часу

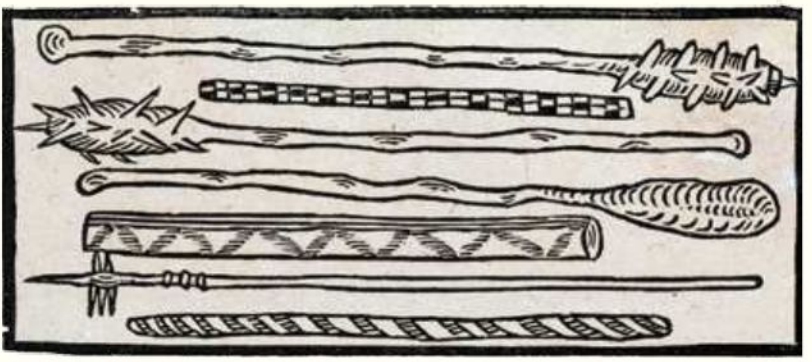
Події	Мета	Особливості	Наслідки
Повстання Дєрдя Дожі (1514 р.) в Угорщині	Знищення кріпацтва та встановлення народовладдя	Залученим до антиосманського походу селянам було обіцяно свободу	Поразка, страта ватажків та активних повстанців, збільшення повинностей, закріплення кріпацтва
Селянська війна в Німеччині (1524–1526 рр.)	Скасування кріпацтва, зменшення податків, релігійна свобода, соціальна справедливість	Повстання селян охопили значну частину Німеччини, але були жорстоко придушені військами імператора та феодалів	Поразка повстанців, часткові реформи, посилення репресій, активізація релігійних рухів
Повстання Роберта Кета (1549 р.) в Англії	Зупинити захоплення дворянством громадських земель, зменшення податків	Повстанці захопили місто Норідж, організували свій уряд і намагалися втілити свої вимоги в життя	Поразка повстанців, страта ватажків, обезземелення селян продовжувалося
Селянська війна у Швейцарії (1653 р.)	Податкові пільги та зменшення податків	Сільські райони кантонів створили незалежну від міст політичну лігу	Поразка повстанців, страта ватажків, зменшення податків і проведення реформ

1. Порівняйте селянські війни з міськими повстаннями: знайдіть між ними спільне і відмінне.
2. Поміркуйте, чому селянські виступи зазнавали поразок. Чи могли вони мати позитивні наслідки в майбутньому?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Поміркуймо!

1. Пригадайте мирні методи боротьби міщан за свої права. Які з них могли використати селяни?
2. Розгляньте ілюстрацію. Чому саме таку зброю мали повсталі селяни? Чи була вона ефективною у протистоянні з урядовими арміями?

Зброя, яку використовували селяни під час Селянської війни 1653 р. у Швейцарії (*гравюра, 1659 р.*)

Наслідки селянських бунтів і війн були різними. В одних регіонах такі виступи спонукали владу проводити реформи, а в інших — збільшити повинності. Загалом ***селянська активність послаблювала феодальні відносини, сприяла розвитку нових соціальних і політичних ідей, здобуттю селянами певних прав***. Великі зміни Ранньомодерної доби не відбулися б без активної участі селян і міщан.

Поміркуймо!

Срібна пам'ятна медаль до 300-річчя Селянської війни 1653 р. у Швейцарії

1. Розгляньте пам'ятну медаль. Кому вона симпатизує? Чому сучасні швейцарці зберігають пам'ять про Селянську війну?
2. Дізнайтеся з додаткових джерел інформації, де ще в Європі увічнено пам'ять про селянські повстання / війни.
3. За підручником історії України дізнайтеся, коли й де відбувалися селянські виступи на українських теренах за Ранньомодерної доби.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Суспільні конфлікти Раннього Нового часу»**.

Можу назвати найбільші соціальні конфлікти Ранньомодерної доби.

Можу визначити причини й наслідки соціальних конфліктів Раннього Нового часу.

Можу пояснити, чим соціальні конфлікти Ранньомодерної доби відрізнялися від середньовічних.

Можу навести приклади релігійних, міжетнічних, соціальних конфліктів.

► Обговорюємо в групі

2. Прочитайте уривок з історичного джерела та визначте, про становище якої з верств суспільства Ранньомодерної доби в ньому йдеться. Яке становище цієї групи визначає документ? Спрогнозуйте можливі наслідки впливу цього документа на суспільні відносини.

Із Статуту Великого князівства Литовського 1588 р.

Якби якийсь вотчинний підданий або селянин пішов від котрогось боярина і за п'ять чи шість миль жив, не переходячи до іншого [боярина], і той, від якого піде, не шукав би того підданого або селянина десять років, — і надалі йому до нього нема діла. А коли б такий вотчинний підданий або селянин, відійшовши від свого боярина, за десять чи кільканадцять миль жив, — і тому боярину, чий він був, до двадцяти років його шукати вільно; а понад двадцяти років, якби не шукав, — і надалі до нього нема діла. ...А двірська челядь і полонянки та їхні діти з років не виходять.

3. Які важливі уроки для розвитку суспільства можна взяти із взаємин між різними соціальними групами?

4. Які соціальні конфлікти Раннього Нового часу мають відображення в сучасному світі?

5. Уявіть себе радниками / радницями монарха. Запропонуйте йому способи запобігання та подолання соціальних конфліктів.

► Мислю творчо

6. Підготуйте коротку виставу про зустріч представників різних станів на королівській раді. Покажіть у ній позиції станів і пропозиції, які вони висувають для поліпшення соціальних відносин у країні.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 7 УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ 1 «ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ»

1. ІСТОРИЧНА ГРА

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ХРОНОЛОГІЧНА ПОСЛІДОВНІСТЬ

Упорядкуйте хронологічну послідовність подій європейської історії. Назвіть, які із цих подій пов'язані з історією України.

01 Люблінська унія

02 Відкриття Америки Х. Колумбом

03 Битва під Оршею

04 Навколосвітня подорож Ф. Магеллана

05 Тордесільяська угода

06 Відкриття морського шляху до Індії

3. ЛОГІЧНІ ПАРИ

Увідповідніть інформацію — утворіть логічні пари з історичних явищ та їх наслідків.

«Зустріч цивілізацій»	Зростання попиту на сільськогосподарську продукцію
Масова загибель корінного населення Америки	Поява нових продуктів харчування в Європі
Зростання міст у Західній Європі	Поява міського самоврядування
Криза середземноморської торгівлі внаслідок османських завоювань	Великі географічні відкриття
	Розвиток работоргівлі

4. ІСТОРИЧНИЙ СТОРІТЕЛІНГ

Творчо опрацюйте хмаринки слів.

1. Визначте, яка тема об'єднує слова в кожній із хмаринок. Дайте назву хмаринкам.

2. Визначте, чи всі слова наборів відповідають запропонованій вами назві й темі. Свою думку обґрунтуйте.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

5. ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

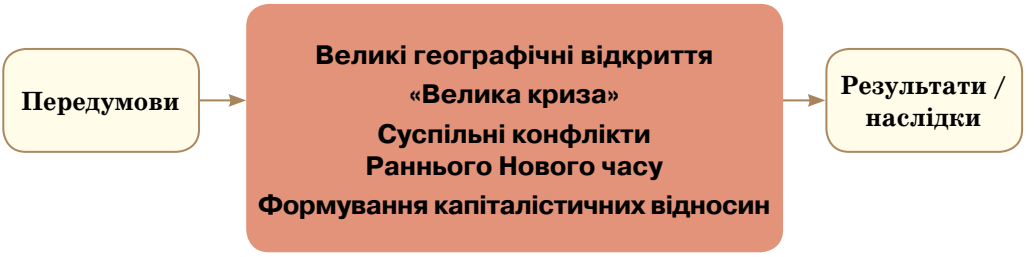
Проаналізуйте тематичні зображення, згенеровані штучним інтелектом. Визначте, які епізоди історії Ранньомодерної доби вони ілюструють. Дайте назву кожному із зображень. За якими елементами вам вдалося визначити тему зображень. Згенеруйте з допомогою сервісів штучного інтелекту власні зображення за матеріалами розділу «Економіка і суспільство Раннього Нового часу». Запропонуйте однокласникам / однокласницям розгадати ваш творчий задум.

6. ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

Об'єднайтеся в групи й за схемою проаналізуйте зазначені в ній події, процеси та явища.

7. ЩО МИ ЗНАЄМО З ТЕМИ

За допомогою онлайн-тесту перевірте, як ви засвоїли матеріал теми. Для виконання завдань перейдіть за посиланням або за допомогою смартфона зчитайте QR-код.

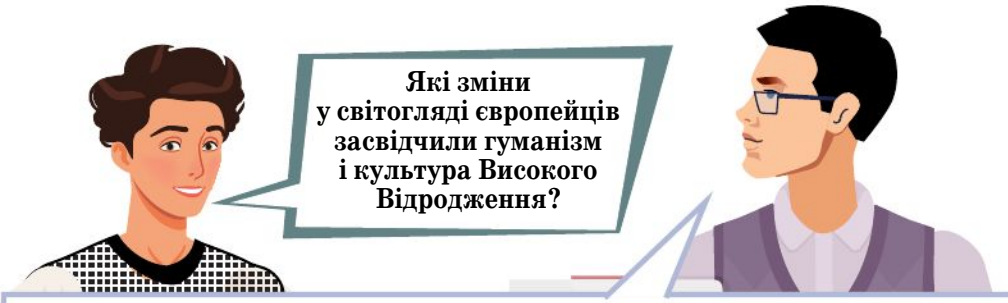
Економіка і суспільство Раннього Нового часу
https://qr.orioncentr.com.ua/sx3H6

Бажаємо успіхів!

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Розділ 2

ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

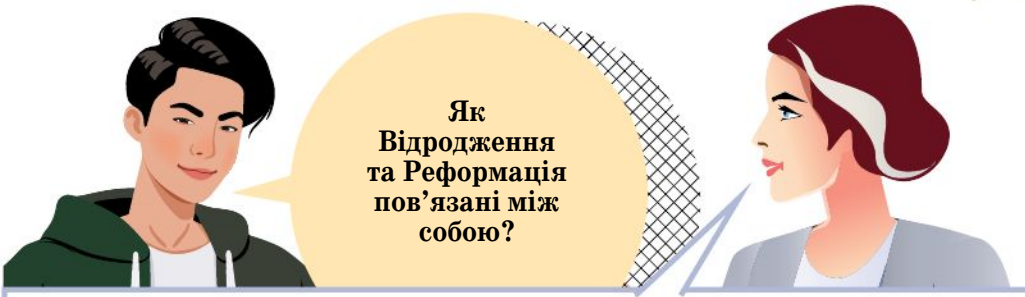
Основою гуманізму стало вчення про повагу до людини. Гуманісти звернули увагу на біблійну оповідь про створення людини «за подобою Божою». Це, на їхню думку, свідчило, що людина заслуговує на повагу до себе й увагу до своїх інтересів. Гуманізм не протистояв релігії, але виводив людину на чільне місце у світі.

Гуманізм став провідним ідейним рухом доби Відродження (або Ренесансу). Назва епохи пов'язана з прагненням відродити кращі культурні традиції Античності. Високе Відродження (кінець XV — початок XVI ст.) — це вершина Ренесансу, доба найбільшого розквіту мистецтва й науки. У цей час діяли геніальні митці — Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель.

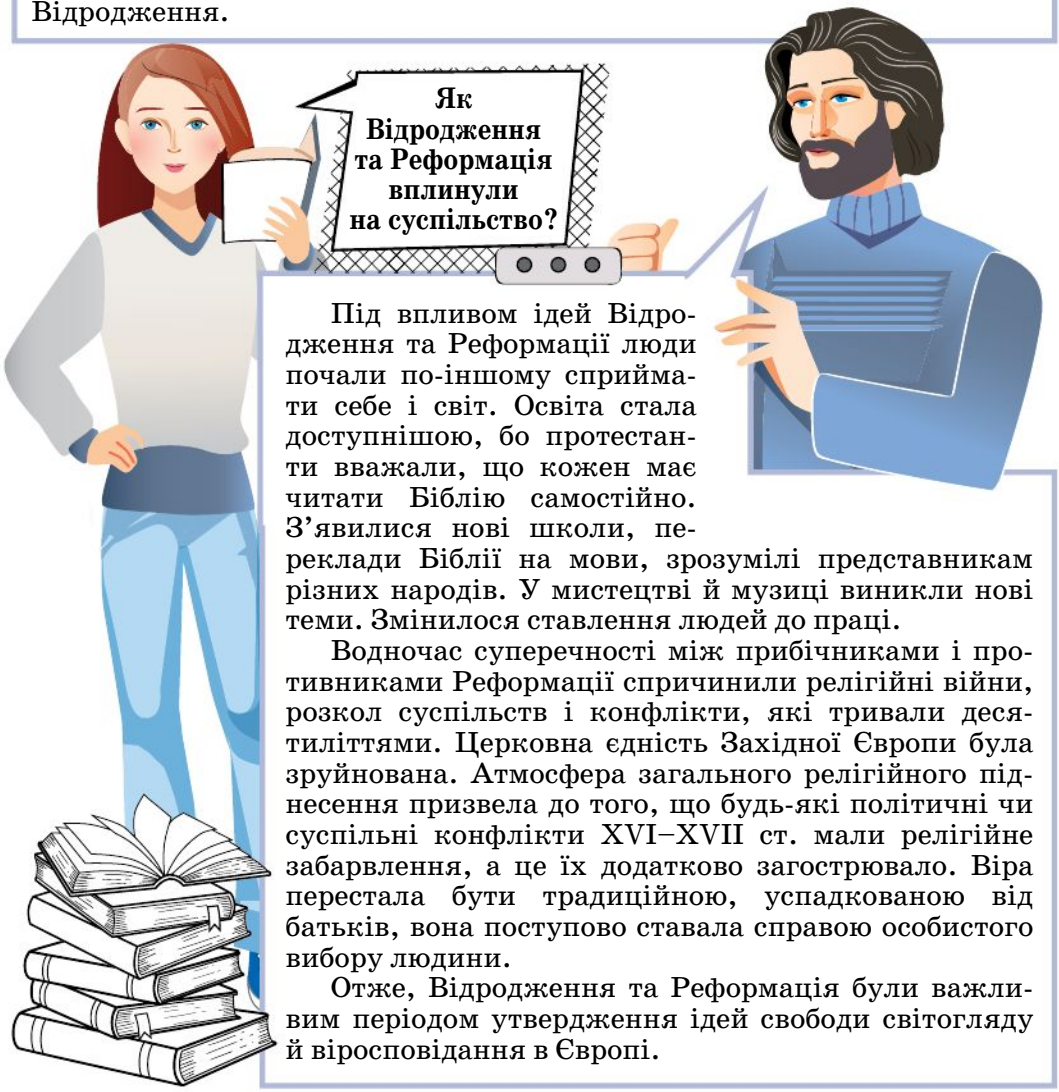

Реформація розпочалася як реакція на зловживання та кризу авторитету католицької церкви. Мартін Лютер і його однодумці виступили проти продажу індульгенцій, багатства духовенства й відриву церкви від справжніх християнських цінностей. Вони закликали повернутися до духовних цінностей Біблії, обмежити владу Папи Римського й надати вірянам більше самостійності. Так виник протестантизм — новий напрям у християнстві, який мав величезний вплив на всі царини життя в Європі.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Насправді вони тісно пов'язані. Відродження навчило людей мислити самостійно, поважати людину, її розум, гідність і творчість. Ці ідеї дали поштовх до критики церковної влади. Багато діячів Реформації були добре освіченими гуманістами — вони читали античну літературу, вивчали мови, працювали з оригінальними текстами Біблії. Реформація стала логічним продовженням інтелектуального руху Відродження.

Під впливом ідей Відродження та Реформації люди почали по-іншому сприймати себе і світ. Освіта стала доступнішою, бо протестанти вважали, що кожен має читати Біблію самостійно. З'явилися нові школи, переклади Біблії на мови, зрозумілі представникам різних народів. У мистецтві й музиці виникли нові теми. Змінилося ставлення людей до праці.

Водночас суперечності між прибічниками і противниками Реформації спричинили релігійні війни, розкол суспільств і конфлікти, які тривали десятиліттями. Церковна єдність Західної Європи була зруйнована. Атмосфера загального релігійного піднесення призвела до того, що будь-які політичні чи суспільні конфлікти XVI–XVII ст. мали релігійне забарвлення, а це їх додатково загострювало. Віра перестала бути традиційною, успадкованою від батьків, вона поступово ставала справою особистого вибору людини.

Отже, Відродження та Реформація були важливим періодом утвердження ідей свободи світогляду й віросповідання в Європі.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 8 ГУМАНІЗМ. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Пригадайте, що означає поняття «*гуманізм*». Назвіть імена поетів і вчених — засновників гуманістичної культури в Італії.

1. КРИЗА РЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ. ГУМАНІЗМ

Читаємо й розуміємо

На основі роботи з текстом параграфа порівняйте світогляди доби Середньовіччя та Ранньомодерної доби. Визначте, що в них спільне, а що — відмінне.

Нові явища в житті суспільства Ранньомодерної доби сприяли й змінам у світогляді людей. У центрі середньовічного світогляду був Бог — творець, правитель світу. Тому людина мала бути пасивною та терплячою. Філософи Раннього Нового часу запропонували новий погляд на Бога як на вільного творця, який дав людині не лише життя, а й свободу. Від людини, яка «*була створена за образом і подобою Божою*» вимагалися відповідальність за себе й активність. Це породило індивідуалізм, критичне мислення та свободу думки.

Історичні подробиці

Прикладом світоглядних змін Ранньомодерної доби може слугувати картина Ганса Гольбейна Молодшого. На ній художник зобразив епізод біблійної історії про воскресіння Ісуса Христа. На полотні бачимо несподівану для Марії Магдалини зустріч із воскреслим Ісусом. Від традиційних ікон полотно відрізняє те, що біблійні герої (Ісус і Марія Магдалина на передньому плані та святі Іоанн і Петро на задньому плані) зображені як реальні люди з відповідними мімікою і динамікою жестів. До того ж дійство відбувається на тлі реалістичного пейзажу, а не абстрактного чи золотого фону, що в іконописі символізує духовність.

Не торкайся мене (*картина художника Ганса Гольбейна Молодшого, Німеччина, 1532–1533 рр.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Поміркуймо!

Прочитайте висловлювання мислителів Раннього Нового часу та дайте відповіді на запитання:

1. Чому, попри зміни уявлень про людину, більшість філософів Ранньомодерної доби не сумнівалися в божественному походженні світопорядку й закликали пізнати його через Біблію?
2. Як уявляли Бога мислителі Раннього Нового часу? Чим ці уявлення відрізнялися від уявлень середньовічної людини?

Висловлювання мислителів Раннього Нового часу

- Бог хоче, щоб всі люди були вільними та рівними. (*Томас Мюнцер*)
- Бог… дав нам розум і свободу волі, щоб ми могли пізнавати Його закони та жити відповідно до них. (*Джон Локк*)
- Бог подібний до годинникаря, який створив годинник і запустив його, але не втручається в його роботу. (*Вольтер*)

Як ви знаєте, із середини XIII ст. в Західній Європі почав формуватися новий етап розвитку культури — ***Відродження***, або ***Ренесанс*** (від італ. rinascimento, франц. renaissance — *відродження*). Назва епохи пов'язана з прагненням передових людей того часу відродити культурні традиції Античності: високий художній рівень літератури й мистецтва, ідеї гуманізму.

Провідні ідеї гуманізму

1. Людина — краще створіння Боже на Землі
2. Завданням людини є виявлення в собі «подоби Богу» — розумності, свободи волі, творчості
3. Знання античної спадщини: літератури, мистецтва, гуманітарних наук

Передумови Відродження склалися в Італії. Тут на зміну імперії прийшли самостійні міста-держави, більшість із яких були республіками.

Батьківщиною епохи **Високого Відродження** вважаються італійська провінція ***Тоскана*** й місто ***Флоренція***. З другої половини XVI ст. центр Відродження перемістився до ***Венеційської республіки***.

Незалежна політика, демократичні порядки в італійських містах у XIV–XVI ст. відрізнялися від європейських монархій. Міста в Італії переживали бурхливий розвиток промисловості й торгівлі; тут розміщувалися великі банки. Промислова, торговельна та фінансова верхівки італійських міст наживали величезні багатства й могли виділити частину коштів на розвиток культури, оскільки мали потребу в розвитку техніки, природознавства, математики.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

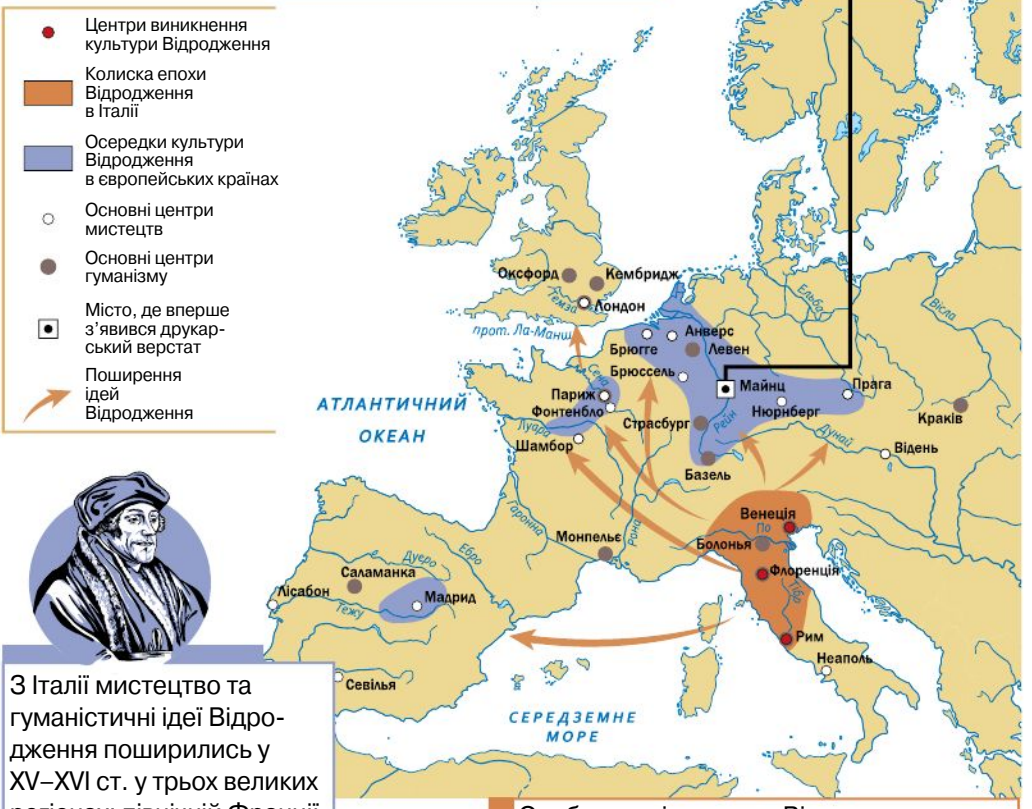
Одночасно в містах формувалася численна група представників розумової праці й людей, зайнятих літературою і мистецтвом. Вони й стали діячами гуманізму.

Подібні умови для розвитку культури Відродження склалися на півночі Європи — у Фландрії. Згодом ідеї Відродження поширились по всій Європі.

Поширення ідей Відродження в Європі

Гуманістичні ідеї Відродження швидко розвивалися завдяки великим університетам: Болонському в Італії, Паризькому й Монпельє у Франції, Саламанському в Іспанії, Оксфордському й Кембриджському в Англії. Швидкому поширенню ідей Відродження сприяло винайдене в середині XV ст. книгодрукування.

З Італії мистецтво та гуманістичні ідеї Відродження поширились у XV–XVI ст. у трьох великих регіонах: північній Франції (навколо Парижа та долини р. Луари), південній Німеччині й іспанських Нідерландах. Звідти Відродження поширилось в Іспанії, Англії та Центральній Європі.

Особливості культури Відродження:
- гуманізм;
- інтерес до Античності;
- антропоцентричність (людина — центр філософії, культури);
- секуляризація свідомості й культури;
- світський характер культури;
- намагання примирити гуманізм і церкву.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Доба Високого Відродження породила геніальних митців і вчених, які на багато століть випередили свій час та подарували людству невичерпне джерело ідей і відкриттів.

Варто запам'ятати!

Висо́ке Відро́дження (кінець XV — початок XVI ст.) — кульмінація Ренесансу в Італії, доба розквіту образотворчого мистецтва, філософії, літератури та науки.

2.1. «ТИТАНИ ВІДРОДЖЕННЯ»: ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ

Понад половину тисячоліття дослідники творчості **Леонардо да Вінчі (1452–1519 рр.)** намагаються знайти відповідь на запитання: хто він і як зумів досягти неймовірних висот у найрізноманітніших сферах.

Одна з найзагадковіших робіт Леонардо — ***фреска «Таємна вечеря»***, створена на одній зі стін церкви Санта Марія делле Ґраціє в Мілані.

Таємна вечеря (*фреска Леонардо да Вінчі, 1495–1498 рр.*)

Як стверджують історики, художник спеціально зобразив на фресці такі ж стіл і посуд, якими користувалися в той час. Цим він намагався показати, що Ісус і Юда набагато ближчі до людей, ніж здається.

1. Що ви знаєте про біблійний сюжет, зображений на фресці?
2. Як ви думаєте, які ідеї хотів передати художник?

Під час роботи над легендарною ***картиною «Мона Ліза»*** да Вінчі використав новий технічний прийом — *сфумато*, сутність якого полягає в розмитому, нечіткому зображенні контуру. Завдяки цьому створюється образ повітря, яке огортає зображене, та відчуття реальності відтвореного, гармонійного поєднання людини та природи.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Для Леонардо да Вінчі наука й мистецтво були взаємопов'язаними. Знання і винаходи у сфері природничих наук він відображав у живописі. Користуючись результатами своїх наукових досліджень, да Вінчі досягнув найвищої майстерності в передачі світлотіні та візуальної перспективи, у відображенні краси людського тіла й різноманіття людських почуттів.

З додаткових джерел інформації дізнайтеся, яку іншу назву має картина. Які є версії стосовно людини, зображеної на портреті?

Мона Ліза (*картина Леонардо да Вінчі, створена між 1503 і 1505 рр.*)

Історичні подробиці

Дослідження та винаходи Леонардо да Вінчі

Парашут (*малюнок Леонардо да Вінчі*)

Енциклопедична обізнаність та інженерний хист дозволили митцеві зробити низку важливих наукових відкриттів і винаходів, що випереджали століття. Серед них прообрази сучасних **батискафів** і **скафандрів** — пристроїв для занурення під воду. Леонардо також залишив креслення **підводного човна** і **гвинтокрила, конструкцій мостів, кулькопідшипників, танка** й **кулемета**. Сучасні вчені вивчили креслення Леонардо й визнають, що його конструкції є цілком працездатними. Так, у грудні 2000 р. британський парашутист Адріан Ніколас спустився з висоти 3 км з повітряної кулі на парашуті, зробленому за ескізом Леонардо да Вінчі.

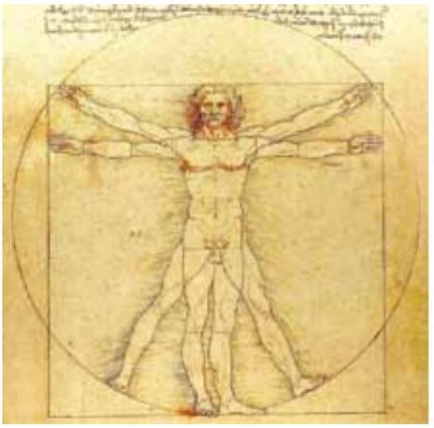
Геологічні дослідження і проєктування каналів привели Леонардо до висновку, що вік Землі набагато старший, ніж допускала Біблія. Ім'ям Леонардо да Вінчі пізніше був названий принцип, що дає змогу визначати вік різних шарів земної кори.

Астрономічні спостереження за Місяцем привели Леонардо до наукового відкриття — він встановив, що сонячне світло відбивається від Землі й повертається до Місяця у вигляді вторинного підсвічування. Да Вінчі першим зрозумів, чому небо здається синім, заявивши, що це колір «освітленого шару частинок» між Землею і «небесною чорнотою».

Відео «Одна історія. За що Леонардо да Вінчі здобув світове визнання» («24 канал», 21.12.2017 р., тривалість 04 хв 46 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/V7TXC

Яку людину ви могли б назвати геніальною? Яке, на вашу думку, значення спадщини Леонардо для сучасності?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Вітрувіанська людина (*малюнок Леонардо да Вінчі, створений близько 1490–1492 рр.*)

Леонардо займався анатомією — вивченням будови тіла і його пропорцій. Довгий час анатомічні малюнки да Вінчі були невідомими. Після публікації в XIX ст. вони посіли чільне місце в розвитку анатомії. Для визначення пропорцій людського (чоловічого) тіла митець створив ***малюнок «Вітрувіанська людина»***. Це була ілюстрація до книжки, присвяченої працям давньоримського архітектора Вітрувія.

Прагнення Леонардо да Вінчі творити гармонійні для сприйняття людським оком мистецькі твори привертали його увагу до теорії «золотого перетину». Вважається, що саме Леонардо дав йому назву.

Дізнайтеся, що означають пропорції «золотого перетину». Доберіть із додаткових джерел приклади, що ілюструють теорію «золотого перетину».

Історичні подробиці

Франциск I та Леонардо да Вінчі

Поширенню ідей Відродження з Італії до інших країн сприяла й активна зовнішня політика тогочасних монархів. Зокрема, боротьба Франції з Габсбургами за панування над багатою Італією. Хоча у війнах з Іспанією за італійське панування французький король Франциск I програв, однак саме ці події сприяли поширенню у Франції культури Відродження. Король був великим поціновувачем мистецтва й запросив працювати при своєму дворі геніального Леонардо да Вінчі, де він зміг присвятити час творчості, упорядкуванню рукописів і щоденників. Франциск I дуже цінував свого гостя. Повагу до генія зобразив на своєму полотні художник Жан Огюст Домінік Енгр, де бачимо смуток короля від смерті друга.

Смерть Леонардо да Вінчі (*картина художника Жана Огюста Домініка Енгра, 1818 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2.2. «ТИТАНИ ВІДРОДЖЕННЯ»: МІКЕЛАНДЖЕЛО

Мікеланджело Буонарроті (1475–1564 рр.) був борцем за світлі людські ідеали не тільки як художник, а і як громадянин.

У 1489 р. Мікеланджело навчався у школі мистецтв Лоренцо Медічі, мецената, правителя Флоренції. Медічі був наставником Мікеланджело, він розгледів його талант і всіляко сприяв його творчості. У 90-ті роки XV ст. юний майстер створив свої перші скульптури. Вершиною творчості Мікеланджело-архітектора є ***купол храму Святого Петра*** в Римі.

Мойсей (*скульптура роботи Мікеланджело Буонарроті, 1513–1515 рр.*)

Що, на ваш погляд, приваблювало Мікеланджело в образі Мойсея?

Відео «Одна історія. За що геніальному митцю Мікеланджело висували догани» («24 канал», 17.01.2018 р., тривалість 04 хв 48 с)

https://qr.orioncentr.com.ua/Lm3fK

Дізнайтеся з відео, хто сприяв становленню Мікеланджело як митця. Визначте, з якими труднощами зіткнувся Мікеланджело на своєму творчому шляху. Спираючись на відео та додаткові джерела, дізнайтеся про роботи Мікеланджело, не згадані в тексті підручника.

Історичні подробиці

У 1508 р. Папа Римський Юлій II запропонував Мікеланджело ***розписати стелю Сикстинської капели***. Мікеланджело погодився на цю пропозицію неохоче, але розпис став найграндіознішим із його творінь.

Створення Адама (*фрагмент розпису Сикстинської капели у Ватикані; робота Мікеланджело Буонарроті, 1511–1512 рр.*)

Який біблійний сюжет став основою цього фрагменту розпису?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Помер Мікеланджело в Римі й був похований у Флоренції в церкві Санта-Кроче.

2.3. «ТИТАНИ ВІДРОДЖЕННЯ»: РАФАЕЛЬ

З ім'ям **Рафаеля Санті** (1483–1520 рр.) пов'язані образи досконалої краси, сповнені проникливого ліризму та внутрішньої гармонії. Особливу увагу привертають картини, присвячені Мадонні (Діві Марії, матері Ісуса Христа).

Сикстинська Мадонна (*картина Рафаеля Санті, 1512–1514 рр.*)

Чому образ матері Христа був і залишається таким популярним у живописі? Які почуття прагнув передати Рафаель через образ Мадонни?

Найвищої мистецької зрілості художник сягнув, виконуючи розписи залів (т. зв. *станців*) папського палацу у Ватикані. Чотири фрески на півкругах стін зали Станца делла Сеньятура — ***«Диспут», «Афінська школа», «Парнас», «Мудрість, Помірність і Сила»*** — відповідно уособлюють богослов'я, філософію, поезію та юриспруденцію. Тут Рафаель зобразив батьків церкви, античних філософів, поетів, мудреців, створивши грандіозний апофеоз людської культури.

Афінська школа (*фреска Рафаеля Санті, 1510–1511 рр.*)

Серед портретів античних мислителів і вчених Рафаель зобразив, зокрема, Платона й Аристотеля. Їхні жести — перший показує на небо, другий протягує руку до землі. Які уявлення про характер вчення філософів намагався передати художник?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Діємо: практичні завдання

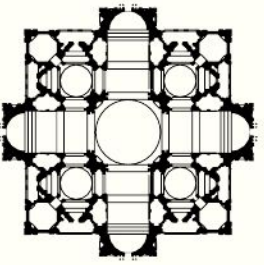
Ознайомтеся з ознаками архітектури Відродження. За допомогою пошукових систем доберіть приклади пам'яток архітектури цієї доби. Використовуючи відомі вам онлайн-ресурси (наприклад, **https://padlet.com** у шаблоні «карти»), створіть маршрут віртуальної подорожі та проведіть екскурсію для однокласників / однокласниць, під час якої покажіть на представлених пам'ятках ознаки архітектурного стилю.

Архітектура Ренесансу (початок XV — початок XVII ст.)

Фронтони, пілястри, колони, арки, склепіння, куполи

В основі — прямокутні форми, що базуються на симетрії і пропорції

Наслідування традицій Античності

Симетричність відносно вертикальної осі

3. НАРОДЖЕННЯ НОВОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАУКИ

Діємо: практичні завдання

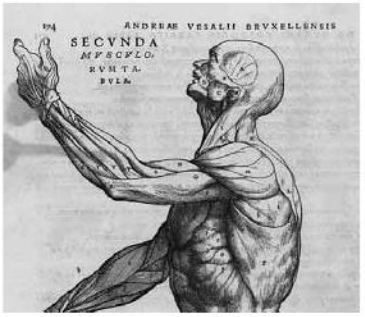
Опрацюйте цей пункт параграфа й укладіть структурно-логічну схему або карту пам'яті «Наукові відкриття доби Відродження». Визначте, які перепони довелося долати науковцям у своїй діяльності. Після завершення роботи презентуйте свій проєкт у класі.

За доби Відродження були здійснені важливі наукові відкриття. З іншого боку, тоді ще не склався науковий об'єктивний погляд на природні явища. Вчені та винахідники занадто посилалися на авторитет античних авторів.

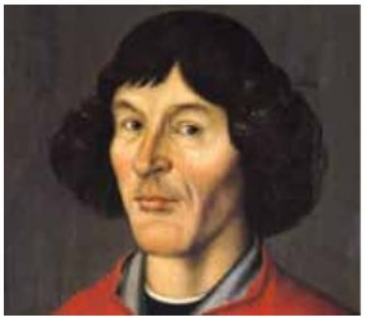
Найбільшого підйому досягла *механіка*. У XVI ст. у промисловому виробництві дедалі ширше використовували різні млини, водяне колесо, розширювалося застосування колісних годинникових механізмів.

Важливі відкриття були зроблені в галузі *фізики*. Застосування компаса і спроби його вдосконалити привернули увагу до явища *магнетизму*. Потреби будівництва складних гідротехнічних споруджень стимулювали розвиток *гідростатики*. Значних успіхів досягла *оптика*,

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Ілюстрація до книги А. Везалія «Про будову людського тіла в семи книжках» (*1543 р.*)

Миколай Коперник (*портрет роботи невідомого художника, XVI ст.*)

що привертала увагу фізиків і математиків, а також біологів і медиків, які вивчали зорові функції ока.

Великих успіхів було досягнуто в галузі *анатомії*. Дослідники доби Відродження поступово позбулися властивого людям Середньовіччя остраху перед мертвим тілом. Дослідження та опис будови людського тіла стали одним із важливих напрямів наукових пошуків. Засновник анатомії **Андреас Везалій** (1514–1564 рр.) уперше навів детальний опис і зображення будови людського тіла, спростувавши низку помилкових уявлень минулого в цій галузі.

Сформувалися нові підходи до вивчення історії, засновані на аналізі джерел. Зросла популярність біографічного жанру як способу осмислення особистого досвіду. Яскравим прикладом є праця **Джорджо Вазарі** (1511–1574 рр.) «Життєписи найславетніших живописців, скульпторів і зодчих».

Важливі відкриття були зроблені в галузі *астрономії*.

Астроном і математик **Миколай Коперник** (1473–1543 рр.) обґрунтував ***геліоцентричну систему будови світу***. У своїй роботі «Про обертання небесних сфер» (видана в 1543 р.) великий польський вчений математично обґрунтував ідею про рух Землі й інших планет навколо Сонця, визначив послідовність розташування планет, обчислив їхню відносну віддаленість від Сонця тощо.

1. Перегляньте відео й поміркуйте, які якості стали в пригоді вченому для обґрунтування геліоцентричної системи.
2. Чому його вчення спочатку не набуло визнання? Хто довів правильність теорії Миколая Коперника?

Відео «Одна історія. Коперник» («24 канал», тривалість 05 хв 28 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/qB0qc

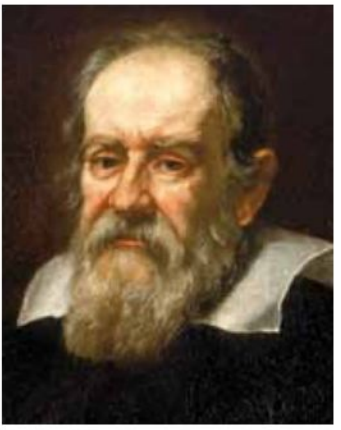
Послідовником вчення М. Коперника був **Джордано Бруно** (1548–1600 рр.) — італійський вчений, філософ, поет. Мислитель був переконаний, що величезний простір наповнений незліченною кількістю великих і малих зірок, навколо яких обертаються планети, подібні до Землі.

Бюст Джордано Бруно (*Тоскана, Італія*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Джордано припускав, що на інших планетах можливе розумне життя. За «викривлення» церковних постулатів вченого спалили на вогні інквізиції як єретика.

Великий італійський учений **Галілео Галілей** (1564–1642 рр.) *сформулював принцип відносності руху, встановив закон інерції, закони вільного падіння тіла, відкрив закон сталості періоду коливання маятника* й висунув ідею застосування маятника в годиннику.

Галілео Галілей (*портрет роботи художника Юстуса Сустерманса, 1636 р.*)

Важливу роль відіграв Г. Галілей в удосконаленні ***телескопа***. На початку XVII ст. нідерландські майстри **Захарія Янсен** і **Ганс Ліппершей** майже одночасно заявили про винайдення пристрою для спостереження за об'єктами на відстані — телескопа. Пристрій Г. Ліппершея давав можливість розгледіти предмети на відстані 15 км. Г. Галілей удосконалив конструкцію телескопа, довівши його збільшення до 32 разів, що дозволило зробити важливі астрономічні відкриття. Унікальність відкриття Г. Галілея полягала в тому, що свій телескоп учений повернув до неба й почав досліджувати астрономічні об'єкти. Г. Галілей вів активну боротьбу за утвердження геліоцентричної системи світу М. Коперника.

Історичні подробиці

У 1615 р. Папа Римський Павло V щодо ідеї Г. Галілея, що Сонце нерухоме й розташоване в центрі світу, заявив, що це вчення є «*хибним, абсурдним, єретичним за формою і суперечить Святому Письму*».

У 1992 р. Папа Римський Іван Павло II визнав, що рішення інквізиції щодо засудження Г. Галілея було помилковим і реабілітував ученого.

Глава Папської ради у справах культури Джанфранко Равазі у 2009 р. на астрономічній виставці у Ватикані заявив:

«*Звичайно, повертатися до розгляду трибуналу історії як частини діалогу між наукою і вірою — це правильно. Необхідно мати сміливість визнавати це, а в цьому випадку визнавати помилки, яких допустилася та чи інша сторона. Але з іншого боку, я продовжую наполягати, що нині слід більше дивитися в майбутнє*».

1. Чому, на вашу думку, католицька церква повертається до оцінок подій минулого й вибачається за переслідування Галілео Галілея, а також Джордано Бруно, Савонароли, Яна Гуса?
2. Як ви розумієте слова Дж. Равазі?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Гуманізм. Високе Відродження»**.

Можу назвати підґрунтя та ознаки ідеології гуманізму.

Можу навести приклади, що ілюструють зв'язок доби Відродження з Античністю.

Можу розпізнати твори провідних діячів доби Відродження.

Можу визначити, як наукові відкриття доби Відродження впливали на секуляризацію свідомості.

► Обговорюємо в групі

2. Обговоріть у класі, чим ідеал людини доби Ренесансу відрізнявся від ідеалу середньовічної людини.

► Мислю творчо

3. За допомогою додаткових джерел інформації доповніть колекцію картин «Мадонни Високого Відродження». З підібраних картин створіть ілюстровану галерею. До кожної картини укладіть мініопис, в якому назвіть притаманні творові мистецтва особливості культури Відродження.

Мадонна Літта (*картина художника Леонардо да Вінчі, 1490–1491 рр.*)

Мадонна у кріслі (*картина художника Рафаеля Санті, 1513–1514 рр.*)

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

Кінець XV — початок XVI ст. Доба Високого Відродження

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 9 РЕФОРМАЦІЯ У ХРИСТИЯНСЬКІЙ ЦЕРКВІ

Пригадайте, яку роль відігравали релігія і церква в житті середньовічної людини. Який вплив справили на світогляд суспільства Великі географічні відкриття?

1. ПОЧАТОК РЕФОРМАЦІЇ

Діємо: практичні завдання

Скориставшись матеріалами параграфа, визначте причини, ознаки й наслідки Реформації. Інформацію систематизуйте у графічну схему або ментальну мапу «Реформація в Західній Європі».

На початку XVI ст. католицька церква зберігала значний вплив на європейське суспільство. Однак XV–XVI ст. називають «темним періодом» в історії церкви, оскільки вона перебувала у глибокій кризі.

Католицька церква була великим землевласником. Для збагачення вищі церковні ієрархи навіть продавали церковні посади. З населення традиційно збирали різноманітні церковні збори.

Думки істориків

Із праці історика Філіпа Шаффа «Історія християнської церкви»

На розбещеність і зловживання Латинської церкви давно скаржилися кращі з людей і навіть загальноцерковні собори... Папство ... перетворилося на егоїстичну тиранію, ярмо якої ставало дедалі нестерпнішим... Дисципліна майже не знайшла підтримки. Монастирі та чернечі ордени стали розсадниками невігластва й забобонів, неробства й розпусти. До них ставилися з презирством і висміювали.

Про які причини кризи католицької церкви свідчить історик?

Церква збагачувалася також завдяки надходженню десятини, платі за вшанування святих, ікон тощо. Особливо прибутковою для католицької церкви була торгівля ***індульгенціями*** — спеціальними грамотами, які начебто «звільняли» вірян від гріхів. Продажа індульгенцій за гроші була скасована Папою Пієм V лише в 1567 р.

НАСЛІДКИ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ У ЖИТТІ ЦЕРКВИ

- Падіння авторитету Папи й духовенства
- Вимоги обмеження впливу церкви на світське життя
- Невдоволення суспільства церковними поборами та продажем індульгенцій

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Розгляньте карикатуру. Поміркуйте, що хотів висміяти автор. Що спільного було між церковною і світською владою в XVI ст.?

Папа Римський і богослови
(*карикатура, XVI ст.*)

Падіння авторитету католицької церкви стало поштовхом до **Реформації.** Зародився цей рух у Німеччині.

Варто запам'ятати!

Реформа́ція (з лат. reformation — *перебудова*) — рух за зміни всередині католицької церкви, переосмислення її ролі в суспільстві.

Ідейним натхненником німецької Реформації був богослов **Мартін Лютер.**

Історичні подробиці

Мартін Лютер (1483–1546 рр.) походив з побожної багатодітної родини. Здобув освіту в Ерфуртському університеті, а після смерті батьків став ченцем Августинського монастиря. За кілька років М. Лютера висвятили на священника. У 1508–1509 рр. він викладав філософію у Віттенберзькому університеті, став професором богослов'я.

Мартін Лютер
(*портрет роботи художника Лукаса Кранаха Старшого, 1526 р.*)

31 жовтня 1517 р. Мартін Лютер надіслав архієпископу м. Майнц Альбрехту Бранденбурзькому ***«95 тез»*** із критикою продажу індульгенцій. Ймовірно, він вивісив тези й на дверях каплиці Віттенберзького замку, але документальних підтверджень цієї події немає. Через два тижні тези стали відомими у всій Німеччині. У Лейпцигу, Нюрнбергу та Базелі вони вийшли друком. **1517 р.** вважається **початком Реформації в Німеччині.**

Виступ Мартіна Лютера
(*ілюстрація, згенерована штучним інтелектом*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Свідчать документи

З «95 тез» Мартіна Лютера

28. Справді, дзвін золота в ящику здатен збільшити тільки прибуток, церковне ж заступництво надається лише з волі Божої.

52. Дарма вірити у спасіння через грамоти, які відпускають гріхи, навіть якщо сам Папа віддасть за них у заставу власну душу.

62. Справжній скарб Церкви — це Святе Письмо про славу й благодать Бога.

Які ідеї висунув Мартін Лютер у своїх тезах? Поміркуйте, якою могла бути реакція католицької церкви й суспільства на такі твердження.

Католицька церква побачила в тезах М. Лютера небезпеку для себе. Папа Лев X видав буллу (грамоту), яка погрожувала М. Лютеру ***анафемою*** — відлученням від церкви з вічним прокляттям, якщо він не відмовиться від своїх переконань і не спростує «95 тез». Мартін Лютер публічно спалив папську буллу, а Папу оголосив Антихристом, за що його в 1521 р. було відлучено від церкви й визнано єретиком. Після цього М. Лютера було викликано на суд у м. Вормс, де він гідно відстоював власні погляди. На запитання, чи зрікається він своїх хибних поглядів, М. Лютер мужньо відповів: *«На цьому я стою та інакше я не можу»*.

Після Вормського суду від страти М. Лютера врятувала тільки підтримка його вчення деякими впливовими німецькими князями, рицарями та містянами.

У 1522 р. Мартін Лютер переклав німецькою Новий Заповіт, написав кілька богословських праць. Його вчення швидко поширювалося, а послідовників почали називати ***лютеранами***.

ВЧЕННЯ МАРТІНА ЛЮТЕРА

- Людина може врятуватися тільки через віру
- Єдиний авторитет у справах віри — Святе Письмо
- Церква не є посередницею між Богом і людьми
- Спасіння людина отримує винятково Божою милістю

Учення М. Лютера про ***«спасіння вірою»*** похитнуло авторитет Папи Римського. ***Виникало логічне запитання: якщо спасіння залежить винятково від віри, навіщо тоді потрібне посередництво католицької церкви?*** Таким чином, ідеї М. Лютера зачіпали інтереси католицьких ієрархів і посягали на *догмати* (істини, які не піддавалися сумніву) католицької церкви. У період Реформації особливо великого розмаху досягла **секуляризація**. З початком Реформації та появою послідовників М. Лютера поряд із католицизмом і православ'ям з'явилася третя гілка християнської віри — **протестантизм**.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Варто запам'ятати!

Протестанти́зм — один із трьох основних (поряд із католицизмом і православ'ям) напрямів християнської віри, що виник у XVI ст. внаслідок Реформації.

Лютера́нство — напрям протестантизму, що виник під час Реформації в XVI ст. й об'єднав послідовників учення М. Лютера.

Секуляриза́ція — звільнення від релігійного впливу, зокрема перетворення церковної і монастирської власності на власність світську.

Поступово ідеї Мартіна Лютера отримували дедалі більше прибічників. Проте прагнення різних верств німецького суспільства й уявлення про здійснення Реформації значно різнилися. Ідеї М. Лютера підтримав і продовжив пропагувати **Томас Мюнцер**. Хоча згодом він звинуватив М. Лютера в бездіяльності та вважав, що *«час диспутів минув»* і потрібно діяти рішучіше.

Проповіді Т. Мюнцера значно вплинули на німецьке селянство — розпочалася так звана ***«народна реформація»***. Т. Мюнцер закликав селян не підкорятися владі й силою встановити на землі царство справедливості та рівності (Царство Боже).

Гостра соціальна й релігійна криза, що охопила німецьке суспільство, призвела до Селянської війни 1524–1526 рр. Народні повстання охопили Південно-Західну й Центральну Німеччину. Проте повстанці зазнали поразки, і становище селянства в Німеччині ще більше погіршилося.

Свідчать документи

З листа Мартіна Лютера до міської ради м. Мюльхаузен (серпень 1524 р.)

Ця людина (Мюнцер) уже довела в багатьох місцях, особливо у Цвіккау та останнім часом в Альтштедті, що від його діяльності не можна очікувати інших результатів, крім убивств, повстання та кровопролиття.

Якщо він скаже, що посланий Богом і Святим Духом як апостол, то змусьте його довести це знаменнями і дивами.

З памфлету Мартіна Лютера (травень 1525 р.)

...Заколот — не просте вбивство, він подібний великій пожежі, яка... спустошує країну. Тому будь-хто... повинен пам'ятати, що не може бути нічого... шкідливішого, нічого, більш диявольського, ніж бунтівник.

1. Яке ставлення до подій Селянської війни демонструє М. Лютер?
2. Поміркуйте, чому він не підтримував ідеї Т. Мюнцера та дії повстанців.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ПОШИРЕННЯ РЕФОРМАЦІЇ. ЖАН КАЛЬВІН

Визначним центром протестантизму було м. Женева (нині — у складі Швейцарії). Тут Жан Кальвін заснував нову течію протестантизму — **кальвінізм.**

Історичні подробиці

Своє вчення Жан Кальвін виклав у ***трактаті «Настанови в християнській вірі»***, який було видано в 1536 р. Він прагнув створити просту, «дешеву», демократичну й самоврядну церкву. Особливу увагу Ж. Кальвін приділяв багатству, вважаючи, що бідна людина «*не мила Богові*» і якщо багатство накопичено чесною працею, то воно не може бути гріховним. Але Ж. Кальвін вважав гріхом чванитися багатством, тому в Женеві були заборонені носіння прикрас, дорогого одягу, пишні зачіски й різноманітні веселощі. Закривали театри та ярмарки, навіть били дзеркала, щоб не «*провокувати чванливість*».

Жан Кальвін
(*портрет роботи невідомого художника, 1550 р.*)

Варто запам'ятати!

Кальвіні́зм — одна з течій протестантизму, що виникла в XVI ст. у Швейцарії, в основі якої лежить учення Жана Кальвіна.

ПОЛОЖЕННЯ ВЧЕННЯ ЖАНА КАЛЬВІНА

- Божественне призначення — усе заздалегідь визначено Богом, людина не владна над своєю долею
- Віра людини залежить від Божої ласки — чи благословить він людину, чи ні
- Потрібно дотримуватися аскетизму — самообмеження в усьому
- Якщо людина відмовляється отримувати прибуток через працю — це гріх

Жан Кальвін фактично установив у Женеві релігійну диктатуру. Його навіть почали називати «Женевським Папою». Ж. Кальвін жорстоко переслідував тих, хто виступав проти його вчення. З Женеви вигнали всіх католиків, широко застосовували смертну кару.

Незважаючи на радикальність, з Женеви кальвінізм поширився на інші території Швейцарії, а потім і в Нідерландах, Франції, Англії, Шотландії та інших країнах.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Пам'ятник «Стіна Реформації» в м. Женева, Швейцарія (*фрагмент роботи скульптора Поля Ландовськи, XX ст.*)

Дізнайтеся, кого з історичних діячів зображають статуї пам'ятника. Поміркуйте, який сенс автори вклали у викарбуваний на пам'ятнику вислів «*Після темряви світло*».

Реформація

Покажіть на карті центри Реформації та території поширення протестантських учень.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Реформація у християнській церкві»**.

Можу пояснити поняття «*секуляризація*», «*Реформація*», «*протестантизм*».

Можу проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки процесів Реформації.

Можу пояснити причини популярності ідей Реформації в Європі.

Можу показати на карті регіони поширення Реформації в Європі.

2. На основі вивченої інформації про історію Великих географічних відкриттів, соціальні конфлікти Ранньомодерної доби, історію Реформації створіть завдання для однокласників / однокласниць на встановлення хронологічної послідовності подій.

► Обговорюємо в групі

3. Що означає поняття «*народна реформація*»? Чим вона відрізнялася від Реформації, яку розпочав Мартін Лютер?

► Мислю творчо

4. У 2017 р. світ відзначав 500-річчя від початку Реформації. Національний банк України, зокрема, випустив ювілейну монету номіналом 5 грн. Поміркуйте, що означають слова на аверсі монети.

Ювілейна монета «500-річчя Реформації» (*Національний банк України, автори: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук* (*художники*), *Володимир Атаманчук* (*скульптор*), *Віталій Андріянов* (*програмне моделювання*))

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1517 р. Початок Реформації в Німеччині

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 10 КОНТРРЕФОРМАЦІЯ В ЄВРОПІ. РЕЛІГІЙНІ ВІЙНИ

Уявіть, що ви представник / представниця католицької церкви. До яких заходів ви вдалися б для збереження позицій церкви в суспільстві?

1. БОРОТЬБА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ПРОТИ РЕФОРМАЦІЇ

Католицьку церкву не влаштовувало поширення Реформації в Європі. Поступово, втрачаючи вплив над вірянами, церква перейшла в контрнаступ проти Реформації. Розпочалася **Контрреформація**. У боротьбі проти Реформації Папу підтримали князі Південної Німеччини, імператор Священної Римської імперії, король Іспанії, правителі Італії.

Варто запам'ятати!

Контрреформа́ція — організований католицькою церквою церковно-політичний рух у Західній Європі другої половини XVI — середини XVII ст., спрямований проти Реформації, її лідерів і прибічників із метою збереження та зміцнення становища католицької церкви.

Протидія протестантизму призвела до активізації інквізиції. Папа Павло III своєю буллою 21 липня 1542 р. заснував у Римі Центральний інквізиційний трибунал, який став зброєю Контрреформації. Папська інквізиція мала право судити кожного, незважаючи на ранг і походження. Помилування міг здійснювати лише Папа.

Католицька церква, намагаючись зберегти контроль над духовним життям суспільства, у 1559 р. склала перший обов'язковий ***«Індекс заборонених книг»*** — офіційний перелік видань, які не дозволялося читати вірянам під загрозою відлучення від церкви. До цього списку потрапили не лише праці лідерів Реформації, а й роботи вчених, письменників, гуманістів. «Індекс заборонених книг» перевидавався 31 раз, останнє видання побачило світ у 1948 р., а сам список був офіційно скасований лише в 1966 р. Папою Павлом VI.

Авторитет папства повинен був укріпити **Тридентський собор (1545–1563 рр.)**. Він підтвердив усі католицькі догмати, засудив Реформацію, виступив проти свободи віросповідання. Був також затверджений єдиний варіант Святого Письма — Біблія Вульгата («Загальноприйнята Біблія»). До того використовувалися біблійні тексти, написані івритом, грецькою, латиною, що було недоступним для розуміння більшістю вірян і священників.

2. ОРДЕН ЄЗУЇТІВ

27 вересня 1540 р. Папа Римський Павло III спеціальною буллою затвердив чернечий місіонерський орден — **Товариство Христа (орден**

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

єзуїтів). Навесні наступного року орден очолив іспанський священник **Ігнатій Лойола.**

Варто запам'ятати!

О́рден єзуї́тів — католицький чернечий орден, заснований у 1534 р. для зміцнення папської влади й поширення впливу католицизму. Головою ордену був генерал, якого обирали довічно (першим став І. Лойола).

Свідчать документи

Витяги з «Духовних вправ» Ігнатія Лойоли

...Необхідно, аби віра в Бога була такою великою, щоб людина, не вагаючись, вийшла в море на дошці, якщо в неї немає корабля!

...Папі слід підкорятися без будь-яких розмов навіть заради гріха й треба вчинити гріх, смертний або простий, якщо начальник того вимагає в ім'я Господа нашого Ісуса Христа...

1. Як наведені правила характеризують моральні цінності єзуїтів?
2. Чи сприяли такі норми зміцненню католицької церкви в боротьбі з єресю? Аргументуйте свою думку.

Ігнатій Лойола (*картина художника Пітера Пауля Рубенса, 1620–1622 рр.*)

Єзуїти, на відміну від членів інших чернечих орденів, не відгороджувалися від світу товстими стінами монастирів, вони жили серед вірян, переймалися їхніми повсякденними справами й турботами.

Провідним напрямом діяльності ордену єзуїтів була освітня діяльність. У заснованих єзуїтами колегіях викладали *«сім вільних наук»* — граматику, поетику, риторику, арифметику, геометрію, діалектику й музику. Головним предметом була латинська мова, якою викладали всі інші дисципліни, також вивчалася грецька. До програм повних колегій входили курси філософії та теології. Шкільна модель освіти, розроблена орденом єзуїтів, була позастановою і належала до найпрогресивніших у Європі. Серед багатьох інших її отримали Богдан Хмельницький та Іван Мазепа.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Український Всесвіт

Барельєф із літерами «IHS». Характерний знак ордену єзуїтів, розташований на одній із каплиць Латинської катедри у Львові

До Львова єзуїти прибули в 1584 р. У 1589 р. вони розпочали служіння в дерев'яній каплиці. Мурований костел споруджено на її місці в 1610–1630 рр. коштом меценатки Ельжбети Луції Сенявської. Орден єзуїтів став одним із перших чернечих об'єднань католицької церкви, яке повністю присвятило себе освітній діяльності. Єзуїтські колегіуми, академії були засновані в багатьох містах Європи. На українських землях було створено 13 єзуїтських колегіумів. Обов'язковою умовою діяльності навчальних закладів було забезпечення необхідними книгами. У Львівському колегіумі працювала власна друкарня. Навчання та утримання учнів в єзуїтських навчальних закладах було безкоштовним. За дослідженнями історикині Наталії Яковенко, у першій половині XVII ст. в Луцькому колегіумі половину учнів становили православні й уніати, третину — католики, решту — протестанти. За соціальним станом більшість учнів походила з родин дрібної та середньої шляхти, десята частина — з родин магнатів, також навчалися діти міщан і селян.

1. Чому багато православних та уніатів з українських земель скористалися можливістю навчатися в єзуїтських колегіумах?
2. З'ясуйте, які видатні українці здобули в них освіту.
3. Укладіть історичну карту «Єзуїтські колегіуми на українських землях», позначивши міста, де були створені навчальні заклади, роки їх діяльності.
4. Дізнайтеся, в яких містах споруди єзуїтських колегіумів збереглися до сьогодення та як їх використовують.

Гарнізонна церква у Львові. У минулому — костел Святих Петра й Павла та монастир єзуїтів (*сучасне фото*)

Єзуїтські споруди в Луцьку (*малюнок художника Міхала Кулеші, 1852 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

3. РЕЛІГІЙНІ ВІЙНИ

Реформація і Контрреформація зробили Європу схожою на «клаптикову ковдру». Протягом XVI ст. вона була ареною зіткнень між католиками й протестантами. Ці зіткнення дістали назву **релігійних війн.**

Варто запам'ятати!

Релігійні війни — збройний конфлікт між представниками різних релігійних груп, спричинений релігійними протиріччями.

У 1526 р. ***німецькі князі***, які прийняли Реформацію, для зміцнення своєї незалежності від імператора й Папи Римського ***виступили за реформу церкви***.

Їхнім могутнім супротивником був імператор Священної Римської імперії Карл V, який називав себе «*католицьким королем Німеччини, Іспанії та всіх королівств*». У 1529 р. на райхстазі (зборі представників різних станів) імператор Карл V висунув вимогу неухильного дотримання настанов католицького віросповідання по всій території імперії. За рішенням райхстагу у всіх містах і землях, де поширилася Реформація, упроваджувалися регулярні католицькі богослужіння. Різкий протест проти цього рішення висловили п'ять князівств і 14 міст, вважаючи, що у справах віри й совісті більшості підкорятися не можна. Відтоді послідовників Реформації називають ***«протестантами»***.

Перед загрозою розколу Священної Римської імперії іспанські Габсбурги пішли на компроміс. У **1555 р.** було укладено **Аугсбурзький релігійний мир**, який визнавав лютеранство та право князів на своїх землях поширювати ту релігію, яку самі сповідують. На території міст могли існувати обидві конфесії. У життя німецьких князівств увійшов принцип ***«Чия влада, того й віра»***. Відтоді віру своїх підданих визначав князь.

З теренів Швейцарії на південь Франції поширився кальвінізм. Французьких кальвіністів називали ***гугенотами***. Саме поширення цього руху стало однією з головних причин релігійних (гугенотських) воєн 1562–1598 рр. Завершилися вони підписанням Нантського едикту 1598 р., яким також визнавалися права кальвіністів у Франції.

Релігійні війни зачепили більшість європейських країн. ***Головним підсумком релігійних війн було законодавче закріплення рівності між протестантами і католиками.***

Факт чи фейк?

Тривалий час поширюються історії про численні жертви жорстокої папської інквізиції. Ознайомтеся з альтернативними поглядами на історію інквізиції. Визначте, якої позиції щодо інквізиції дотримуються автори. Чи поділяєте ви їхню думку? Чому?

https://qr.orioncentr.com.ua/fXQS6

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Контрреформація в Європі. Релігійні війни»**.

Можу пояснити поняття «*Контрреформація*», «*орден єзуїтів*», «*релігійні війни*».

Можу визначити причини, заходи й наслідки Контрреформації в Європі.

Можу розповісти, як релігійні війни вплинули на позиції протестантів і католиків у Європі.

Можу порівняти діяльність провідних діячів Реформації та Контрреформації.

► Обговорюємо в групі

2. Упорядкуйте хронологічну послідовність.

Аугсбурзький релігійний мир → Відкриття Америки Христофором Колумбом → «95 тез» Мартіна Лютера → Заснування ордену єзуїтів

3. Шкільний статут ордену єзуїтів застерігав, що «*жодному не може бути відмовлено в прийнятті до школи через його низьке походження або убогість*». Як це положення характеризує можливість здобути освіту в єзуїтських навчальних закладах для різних соціальних груп?

4. На основі здобутих знань з історії Реформації та Контрреформації поміркуйте, чи можна було уникнути релігійних воєн в Європі.

5. Чи можна назвати Контрреформацію «*католицькою Реформацією*»?

► Мислю творчо

6. Яку роль у Реформації та Контрреформації зіграла технологія книгодрукування?

7. Уявіть, що ви працюєте в туристичній фірмі. Розробіть маршрут (прокладіть на карті) та рекламну продукцію для подорожі «Реформація і Контрреформація на карті Європи». Включіть до маршруту й розташовані в Україні об'єкти.

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1555 р. Завершення Реформації в Німеччині. Аугсбурзький мир

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 11 КУЛЬТУРА БАРОКО

Пригадайте, як релігійні процеси впливали на розвиток культури часів Середньовіччя та за доби Відродження.

1. ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ БАРОКО

В умовах поширення Реформації для збереження свого впливу католицька церква намагалася використати силу мистецтва для того, щоб переконувати, хвилювати й дивувати вірян в ім'я католицької церкви. Тому переважно в католицьких країнах набув поширення мистецький стиль **бароко.**

Варто запам'ятати!

Баро́ко (від фр. baroque — перлина неправильної форми, буквально — *примхливий*, *химерний*) — стиль в європейському мистецтві з кінця XVI до середини XVIII ст., який прийшов на зміну Відродженню, але не був його запереченням. Бароко синтезувало мистецтво готики й Ренесансу, поєднувало урочистість, пишність, розмаїтість і динамічність форм.

Світоглядні основи культури бароко порівняно з попередніми епохами

Середньовіччя	Відродження	Бароко
Бог є центром Всесвіту	Людина є центром Всесвіту	Людина перебуває у складних відносинах із Богом
Поширення християнства	Відродження античної культури	Поєднання християнських і античних традицій
Культ Бога	Культ сильної людини	Віра в духовні можливості людини
Опора на віру	Опора на розум	Спроба примирити віру і розум
Справжнє життя є не на землі, а на небі	Єдність, гармонійність світу	Протиставлення духовного буття земній марноті
Релігійний характер культури	Світський характер культури	Поєднання релігійних і світських мотивів
Ускладненість готики	Простота, гармонійність форм	Різноманітність форм, пишність, урочистість

1. Опрацюйте зміст таблиці й визначте спільне і відмінне у світоглядних засадах культурних епох.
2. Подискутуйте у класі над питанням: «Чи можна вважати бароко спробою примирити католицьку церкву з гуманізмом?».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. МИСТЕЦТВО ДОБИ БАРОКО

Центром розвитку бароко в XVI–XVII ст. був ***Рим***. Паркові й палацові ансамблі, культова архітектура, декоративні живопис і скульптура, парадний портрет, а також натюрморт і пейзаж стали основними видами та жанрами бароко. В образотворчому мистецтві бароко переважали віртуозні декоративні композиції релігійного, міфологічного або алегоричного характеру, а також парадні портрети.

Одним із найвизначніших майстрів бароко, реформатором європейського живопису XVII ст. та засновником реалізму в живописі був **Мікеланджело Мерізі да Караваджо**. М. Караваджо писав з натури, часто зображуючи простих римлян, людей із вулиць і ринків в образах святих і мадонн. Картину М. Караваджо ***«Кошик із фруктами»*** вважають першим європейським натюрмортом.

Яскравий представник барокового живопису в Іспанії — художник **Дієго Веласкес**. У Голландії визнання здобули художники **Ян Вермер** і **Рембрандт,** представником фламандського живопису був **Пітер Пауль Рубенс.**

Кошик із фруктами (*картина художника Мікеланджело Мерізі да Караваджо, 1596 р.*)

Чотири філософи. Художник зобразив на картині близьких йому людей — брата Філіпа, друга Яна Ваверіуса та їхнього вчителя Юстуса Ліпсіуса, які сидять під бюстом Сенеки. Четвертий персонаж, що стоїть позаду, — сам Рубенс. (*картина художника Пітера Пауля Рубенса, 1611–1612 рр.*)

Історичні подробиці

Відродження пам'яток бароко засобами сучасної науки

Історія однієї з найцінніших картин Рембрандта Харменса ван Рейна ***«Нічна варта»*** (1642 р.) унікальна. На полотні зображений капітан міської поліції Амстердама з підлеглими. До XXI ст. дійшов лише фрагмент картини. У 1715 р. полотно вирішили розмістити в мерії Амстердама. Але, щоб вмістити картину між двома дверима на стіні, відрізали її краї з усіх чотирьох сторін. Внаслідок цього деякі персонажі й деталі композиції зникли.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Пізніше картина експонувалася в Рейксмузеумі (Державному музеї Нідерландів).

Через товстий шар кіптяви до першої реставрації вважалося, що на ній зображені мушкетери під час нічного обходу міста. Саме звідси й пішла прийнята сьогодні назва роботи Рембрандта. Однак після реставрації виявилося, що зображена на картині дія відбувається приблизно о другій годині дня.

У 2019 р. розпочався найбільший проєкт дослідження та реставрації картини. За допомогою штучного інтелекту реставратори відновили втрачені частини картини. Реставрацію «Нічної варти» проводять у великій спеціально побудованій скляній призмі. Сам процес реставрації транслюється на сайті музею в режимі реального часу.

Реставрація «Нічної варти»
на сайті Державного музею Нідерландів
https://qr.orioncentr.com.ua/2t0lc

Нічна варта (*копія з картини Рембрандта ван Рейна, виконана Геррітом Люнденсом; білими лініями позначено місця обрізу оригінального полотна*)

Митці бароко прагнули досягти цілісності простору шляхом взаємопроникнення архітектури, скульптури, живопису й декоративного мистецтва.

Для архітектури бароко характерні просторовий розмах, плавність і складне поєднання криволінійних форм, багатство скульптурного декору. Часто зустрічаються розгорнуті колонади, пілястри. Куполи набули складних форм і багатоярусності. Характерними декоративними елементами пам'яток архітектури бароко стали статуї античних атлантів і каріатид, що виконували роль опор для балконів та інших елементів.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Для облаштування інтер'єрів широко використовувалися скульптура й живопис. Важливу роль відігравало світло.

Лувр. Внутрішнє оздоблення (*музей відкрито в Парижі, Франція, у 1793 р.; фото інтер'єру, зроблене в наш час)*

Діємо: практичне завдання

Однією з найвеличніших пам'яток архітектурних стилів Ренесансу й бароко стала ***базиліка (собор) Святого Петра*** у Ватикані.

Собор Святого Петра в Римі (*збудований протягом 1506–1626 рр.; сучасне фото*)

Проведіть мінідослідження історії будівництва пам'ятки: дізнайтеся, які видатні діячі культури Ранньомодерної доби долучалися до її будівництва; визначте в споруді риси ренесансної та барокової архітектури. Проведіть для однокласників / однокласниць віртуальну екскурсію пам'яткою.

Віртуальний тур на сайті собору Святого Петра
https://qr.orioncentr.com.ua/eETac

За доби бароко європейська культурна традиція почала активно поширюватись за межі Західної Європи. Цьому сприяли контакти між країнами й континентами внаслідок Великих географічних відкриттів. Тому яскраві зразки архітектури бароко можна побачити, окрім Франції, Італії, Іспанії, Португалії, у Південній Німеччині, Чехії, Польщі, Литви, а також в іспанських і португальських колоніях у Латинській Америці.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Український Всесвіт

В українських землях протягом XVII–XVIII ст. розвивався мистецький стиль ***українського бароко***. Він виник унаслідок поєднання місцевих архітектурних традицій та європейського бароко.

Популяризації стилю бароко сприяла меценатська діяльність козацької старшини, яка замовляла будівництво храмів і світських споруд. Зодчими виступали як запрошені європейські майстри, так і українські архітектори, зокрема Іван Григорович-Барський, Степан Ковнір, Іван Зарудний.

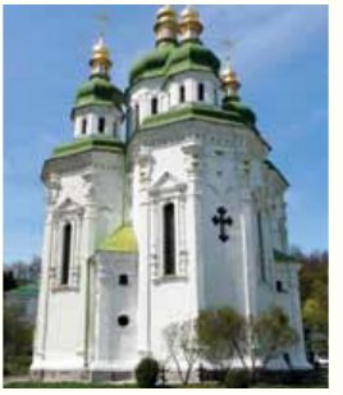
Архітектурні пам'ятки в стилі бароко є окрасою багатьох українських міст. При цьому зустрічаються споруди як у стилі європейського бароко, так і в стилі українського бароко.

Особливості українського бароко

- Формувалося під впливом європейського бароко, але тісно переплiталося з місцевими традиціями дерев'яної архітектури й православними канонами
- Багатокупольні храми (переважно 5–9 бань), сильно вертикалізовані, з хвилястими фронтонами, компактними об'ємами
- Контраст білих і зелених (або золотих) куполів, характерний для козацької доби
- Контраст масивних стін і пишного верху — нижня частина будівлі стримана й монументальна, а верхня — багатошарова й оздоблена
- Інтер'єри часто прикрашалися розписами, іконостасами з багатим різьбленням, позолотою, створюючи атмосферу пишності
- Гармонія з навколишнім середовищем, поєднання величі та простоти, адаптація до народних уявлень про красу

Андріївська церква (*архітектор Франческо Бартоломео Растреллі, 1747–1762 рр.*)

Георгіївський собор Видубицького монастиря (*1696–1701 рр.*)

Розгляньте зразки барокових споруд і визначте, яка з них збудована в стилі європейського бароко, а яка — у стилі українського бароко.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Культура бароко»**.

Можу назвати хронологічні межі розвитку, митців і відомі твори культури бароко.

Можу пояснити, що стало поштовхом до розвитку культури бароко.

Можу визначити відмінності культури бароко від середньовічної та ренесансної культури.

Можу розрізнити пам'ятки українського та європейського бароко.

► Обговорюємо в групі

2. Об'єднайтеся в групи та згенеруйте з допомогою штучного інтелекту запитання до теми «Культура бароко». Запропонуйте однокласникам / однокласницям дати на них відповіді. Обговоріть і дайте оцінку якості згенерованих запитань. Поясніть, що варто врахувати під час складання промту (запиту), щоб штучний інтелект сформулював коректні запитання.

► Мислю творчо

3. Проведіть мінідослідження творчості Пітера Пауля Рубенса. Визначте, у чому полягає цінність представленого портрета як історичного джерела. Чи можна, на вашу думку, на основі лише представленої пам'ятки робити висновки про особливості творчості художника?

Портрет Клари Серени Рубенс (*картина художника Пітера Пауля Рубенса, 1616–1618 рр.*)

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

Кінець XVI — середина XVIII ст.	Розвиток стилю бароко в європейському мистецтві

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 12 УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ 2 «ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ»

1. ІСТОРИЧНА ГРА

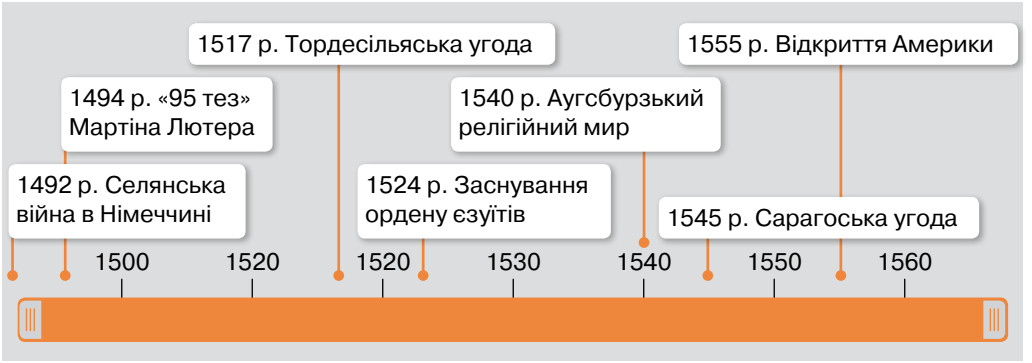

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ІСТОРИЧНА ХРОНОЛОГІЯ

1. Запропонуйте правильний варіант відповідності дат подіям, процесам і явищам.

2. Доберіть три події з історії України, що відбувалися у хронологічних межах шкали часу.

3. ІСТОРИЧНЕ ЛОТО

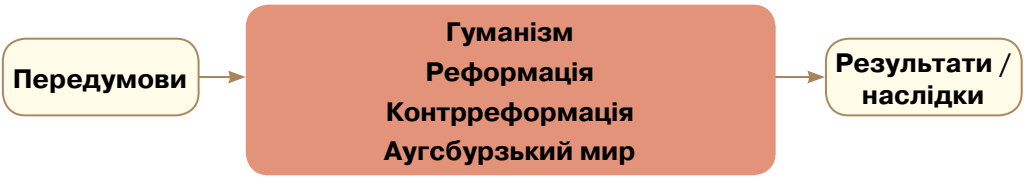
З'єднайте репродукції картин з їхніми назвами й іменами авторів. За потреби скористайтеся додатковими джерелами інформації. Визначте, які сюжети лягли в основу представлених полотен. Як у картинах поєднано релігійний світогляд і світогляд людини Ранньомодерної доби? Запропонуйте власний варіант такої вправи.

Рембрандт	Дієго Веласкес	Леонардо да Вінчі	Рафаель Санті
			
Повернення блудного сина	Джоконда (портрет Мони Лізи)	Інфанта Маргарита Австрійська	Сикстинська Мадонна

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

4. ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

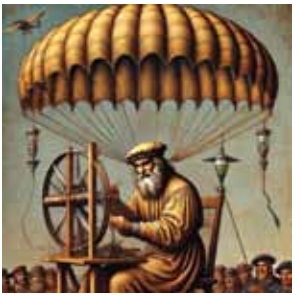
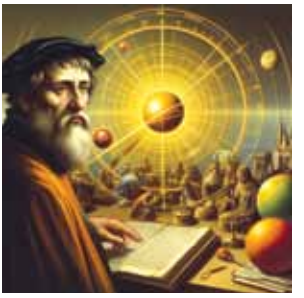
Об'єднайтеся в групи і за схемою проаналізуйте зазначені в ній події, процеси та явища.

5. ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Проаналізуйте тематичні зображення, згенеровані штучним інтелектом. Визначте, епізоди з життя яких видатних діячів вони ілюструють. Оцініть достовірність зображень. Спробуйте самостійно згенерувати ілюстрації до теми «Високе Відродження». Поміркуйте, від чого залежить якість результатів генерування тематичних малюнків за допомогою штучного інтелекту.

6. ЩО МИ ЗНАЄМО З ТЕМИ

За допомогою онлайн-тесту перевірте, як ви засвоїли матеріал теми. Для виконання завдань перейдіть за посиланням або за допомогою смартфона зчитайте QR-код.

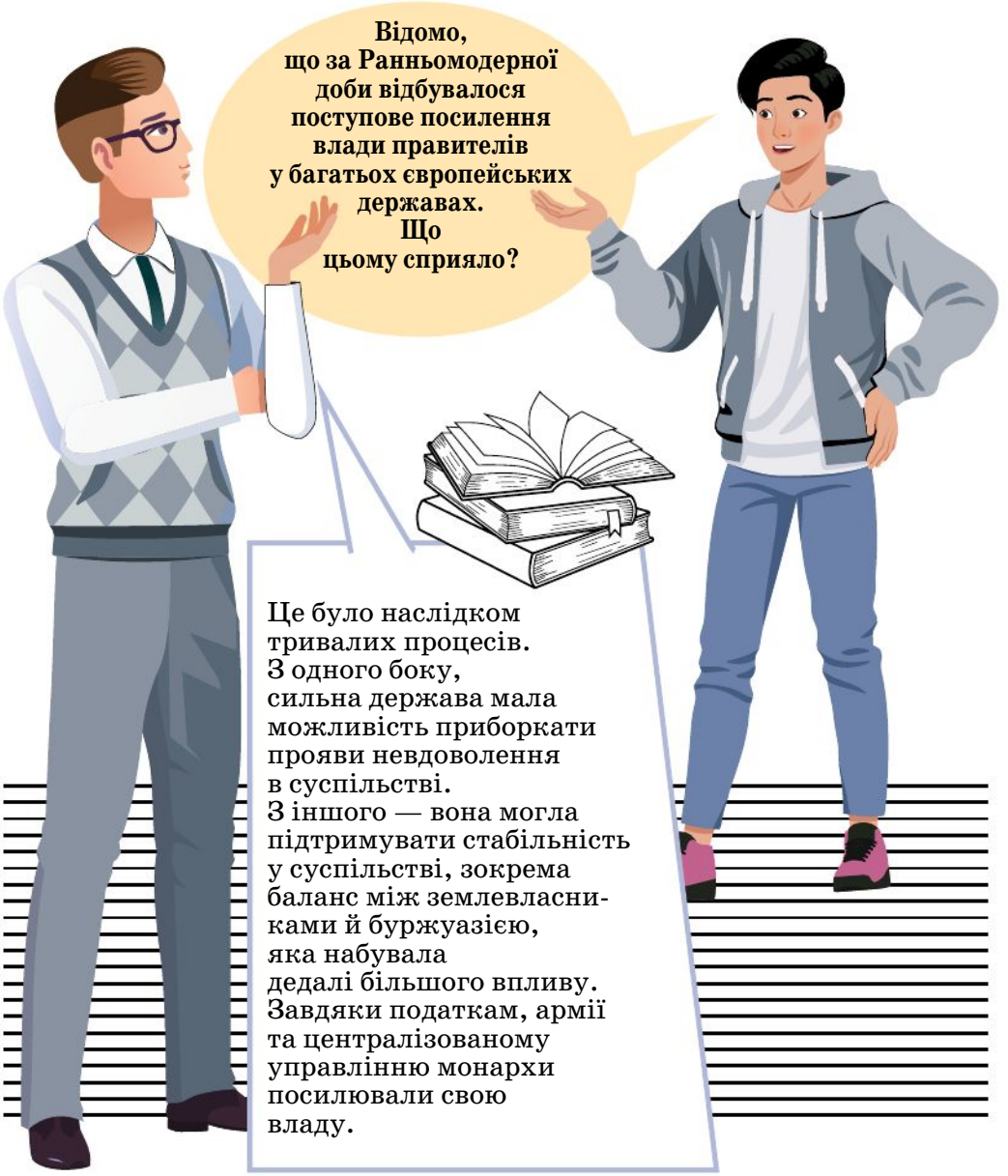
Високе Відродження.
Реформація в Західній Європі
https://qr.orioncentr.com.ua/GIZtH

Бажаємо успіхів!

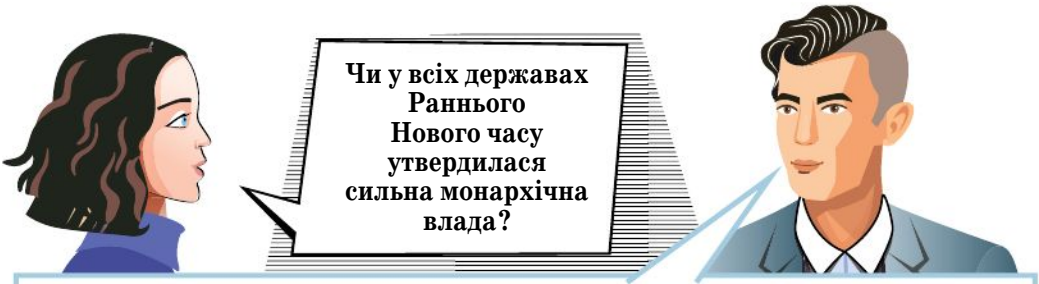
Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Розділ 3

ДЕРЖАВИ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Держави Раннього Нового часу дуже відрізнялися за своїм устроєм. Деякі суспільства Західної Європи виробили новий тип держави — абсолютні монархії. Вони існували в Іспанії, Франції та Англії, з XVIII ст. — на німецьких землях. Сам термін «абсолютизм» є умовним: жодна монархія у Західній Європі не мала абсолютної влади над своїми підданими. Монархи були обмежені правом, моральними настановами християнства. За Раннього Нового часу розвивалися й інші форми управління державою. Так, в Англії після революції з'явилися елементи парламентського управління. Республіканське правління існувало також у містах-державах Італії, а із середини XVII ст. — у Голландії. Унікальний устрій мала Річ Посполита — «шляхетську демократію». Тут короля обирали, а шляхта мала права та привілеї, які могла відстоювати. Це впливало на політичні та правові традиції усього суспільства.

Натомість у Московії / Російській імперії сформувалося самодержавство, засноване на традиціях азійської деспотії. На Сході продовжували існувати суспільства, правителі яких, запобігаючи поширенню європейських впливів, вдавалися до обмеження контактів з європейцями.

Отже, історія різних народів і країн мала різні шляхи розвитку, які дуже цікаво порівнювати.

Причини воєн були різними: династичні суперечки, боротьба за колонії, торговельні шляхи тощо. Європейські держави змагалися за вплив у світі, прагнули розширити свої кордони чи не допустити посилення сусідів. Саме в цей час формувалися міждержавні союзи й альянси, змінювалися кордони. Наприклад, війна за іспанську спадщину або Семирічна війна поширилися не лише на Європу, але й на колонії європейських держав в Америці та Індії. Світ уперше починав жити за глобальними законами політики, і це стало прологом до подій Новітнього часу.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 13 АБСОЛЮТНІ МОНАРХІЇ. СТАНОВЛЕННЯ АБСОЛЮТНОЇ МОНАРХІЇ У ФРАНЦІЇ І ПРУССІЇ

Пригадайте значення понять «*монархія*», «*республіка*», «*імперія*». Яка форма правління була поширеною в європейських державах за доби Середньовіччя? Пригадайте, які етапи розвитку пройшли середньовічні монархії в Європі.

Діємо: практичні завдання

Дехто вважає, що Ранньомодерна доба — це період **абсолютних монархій**. Проте в той час народи йшли власними, особливими шляхами розвитку. Працюючи з матеріалами розділу 3, класифікуйте держави світу за формами правління: визначте монархії (абсолютні й парламентські), республіки. Зверніть увагу, що в окремих випадках форми правління змінювалися протягом певного часу. Результати роботи проілюструйте графічним проєктом.

1. КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА в першій половині XVI ст.

За Ранньомодерної доби в європейських державах продовжилися процеси централізації держав і зміцнення королівської влади. На зміну станово-представницьким монархіям Середньовіччя формувався **абсолютизм** з необмеженою (абсолютною) владою монарха.

Варто запам'ятати!

Абсолю́тна мона́рхія — форма монархічної влади, за якої вся повнота влади зосереджується в руках монарха.

Абсолюти́зм (від лат. absolutus — *безумовний*, *необмежений*) — форма державного правління в деяких державах Європи за Раннього Нового часу, за якої верховна влада повністю належить монархові та здійснюється практично без представницьких інституцій і конституційних обмежень.

Одним із перших абсолютизм утвердився у Франції. До кінця XV ст. французьким королям вдалося остаточно подолати зазіхання Англії на королівський трон і в цілому завершити об'єднання країни. У першій половині XVI ст. французькі королі з династії Валуа вже правили одноосібно. **Франциск I** (1515–1547 рр.) домігся права самостійно призначати церковних єпископів. Продаж чиновницьких посад приносив чималі прибутки для державної скарбниці. Значні фінансові надходження та армія чиновників робили Франциска I незалежним від станово-представницького органу — Генеральних штатів. Король не бачив потреби їх скликати. Свої рішення він обґрунтовував словами «*Така моя добра воля*».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. РЕЛІГІЙНІ ВІЙНИ Й УСТАНОВЛЕННЯ ДИНАСТІЇ БУРБОНІВ У ФРАНЦІЇ

Драматично розгорталася історія Франції в другій половині XVI ст. На півдні серед населення було багато протестантів-гугенотів, а жителі півночі країни й Парижа лишалися вірними католицизму. До релігійних конфліктів додалися економічні проблеми внаслідок «революції цін», бажання частини дворянства поживитися церковними землями під час Реформації та боротьба за королівську владу між родинами Валуа й Бурбонів. Між ворожими таборами розгорнулися жорстокі **релігійні (гугенотські) війни (1562–1598 рр.)**.

Варто запам'ятати!

Релігійні (гугенотські) війни — громадянські війни у Франції (1562–1598 рр.) між політичними таборами протестантів (гугенотів) і католиків.

ВОРОЖІ ТАБОРИ РЕЛІГІЙНИХ ВОЄН

Католики
- захисники католицизму;
- прихильники сильної королівської влади;
- табір династії Валуа

ПРИВІД 1562 р.
убивство загоном герцога де Гіза гугенотів у м. Вассі

Гугеноти
- захисники кальвінізму;
- противники посилення королівської влади;
- табір династії Бурбонів

Спочатку королівська влада намагалася примирити суперників. Гугеноти отримали право на свободу богослужіння по всій країні, окрім Парижа. Проте спроба королеви Катерини Медічі знищити лідерів протестантів під час ***Варфоломіївської ночі*** 24 серпня 1572 р. призвела до загострення конфлікту й фактичного розколу Франції.

Історичні подробиці

Варфоломіївська ніч — масові вбивства кальвіністів-гугенотів під час весілля Генріха де Бурбона й Маргарити де Валуа. Ворожі табори сподівалися примиритися, організувавши династичний шлюб гугенота, короля Наваррського, Генріха де Бурбона й сестри короля Карла IX. Однак королева-мати Катерина Медічі вирішила знищити протестантських лідерів, які з'їхалися з нагоди весілля до Парижа. Жертвами кривавої розправи, що тривала кілька днів, були десятки тисяч людей, зокрема жінки й діти.

У відповідь на насилля Варфоломіївської ночі протестанти створили на півдні Франції ***гугенотську Конфедерацію*** на чолі з Генріхом Наваррським, якого бездітний Генріх III призначив своїм спадкоємцем.

Тим часом на півночі країни утворилася ***Католицька ліга*** на чолі з герцогом де Гізом. Обидва табори люто ворогували між собою і водночас поставили за мету відібрати королівський трон у Валуа.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Крім цього, ще й іспанський король Філіп II за підтримки Папи Римського вирішив здобути французьку корону для свого сина.

У цій ситуації після смерті Генріха III французьке дворянство й буржуазія підтримали Генріха Наваррського як законного короля за умови, що він відмовиться від кальвінізму й навернеться в католицизм. Цікаво, що майбутній король Франції Генріх IV після народження був охрещений за католицьким обрядом. Протягом життя через вимушені обставини він кілька разів переходив із католицизму у протестантизм і навпаки. Цього разу Генріх, зваживши всі «за» і «проти», зі словами «*Париж вартий меси!*» погодився коронуватися під ім'ям **Генріха IV** (1594–1610 рр.), прийнявши католицизм. ***Так, після драматичних релігійних воєн, що тривали 36 років, Францію очолила династія Бурбонів.***

Поміркуймо!

Уявіть себе на місці Генріха IV і складіть перелік аргументів на користь рішення про зміну віросповідання та прийняття корони короля Франції.

Установлення миру ознаменувалося підписанням **Нантського едикту 1598 р.** Документ закріплював католицизм офіційною релігією Франції. Водночас гарантувалися права гугенотів на вільне віросповідання, обіймання державних посад, надавалися привілеї гугенотським містам. Як гарантію безпеки гугеноти отримували в розпорядження численні фортеці та право мати військо.

Генріху IV вдалося подолати економічну кризу в державі, здійснюючи політику ***меркантилізму***. Король не потребував підтримки Генеральних штатів і правив за допомогою свого головного міністра Сюллі.

ПОЛІТИКА МЕРКАНТИЛІЗМУ →
- зменшення податкового тиску;
- ліквідація внутрішніх мит;
- державна підтримка мануфактур;
- протекціонізм — обмеження ввезення до країни іноземних товарів

3. ЗАВЕРШЕННЯ ФОРМУВАННЯ АБСОЛЮТИЗМУ: КАРДИНАЛ РІШЕЛЬЄ ТА «КОРОЛЬ-СОНЦЕ» ЛУЇ XIV

Діємо: практичні завдання

Працюючи з текстом підручника, створіть карту пам'яті «Зміцнення французького абсолютизму в XVII ст.». Розпочніть укладання карти з основних гілок «Діяльність кардинала Рішельє» та «Абсолютизм Луї XIV».

Подальше зміцнення абсолютизму у Франції пов'язане з ім'ям кардинала **Рішельє**. Протягом 1624–1642 рр. він обіймав посаду першого міністра за правління нерішучого короля Луї XIII (1610–1643 рр.).

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Літературний образ Рішельє в романі А. Дюма «Три мушкетери» має мало спільного з дійсністю. Талановитий державний діяч ***рішуче зміцнював королівську владу та Францію***. Генеральні штати більше не скликали. Щоб подолати гугенотську опозицію, за Едиктом милості 1629 р. гугенотів позбавили фортець, армії та інших привілеїв. Залишили лише право на віросповідання.

Католицька знать також була позбавлена фортець. Під загрозою смерті були заборонені дуелі. Рішельє ретельно викривав і карав змовників проти королівської влади.

Дбаючи про збагачення держави, уряд Рішельє на засадах меркантилізму сприяв заснуванню торговельних компаній для зовнішньої торгівлі. Підприємливий кардинал сприяв розвиткові виробництва товарів на експорт й обмежував імпорт предметів розкоші. Франція активно взялася за створення колоніальної імперії — у поле зору потрапили Канада, Західна Індія, Марокко, Персія.

Рішельє та його коти (*картина художника Шарля Едуара Делора, 1884 р.*)

Розгляньте репродукцію картини. Про які особливості постаті першого міністра Франції вона розповідає?

У результаті втручання Франції в Тридцятилітню війну кардиналу вдалося домогтися послаблення позицій Іспанії. Тоді ж Франція здобула багаті на ресурси Ельзас і Лотарингію.

Формування абсолютної монархії у Франції завершилося за правління ***«короля-сонця»*** **Луї XIV** (1643–1715 рр.). Після смерті першого міністра — кардинала Мазаріні в 1661 р. Луї XIV ліквідував посаду першого міністра й узяв контроль над урядом на себе. Спільно зі своїм головним помічником — міністром фінансів **Жаном-Батистом Кольбером** король узявся впорядковувати державні справи.

Луї XIV (*портрет роботи художника Шарля Лебрена, 1661 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Налагодження економічної ситуації відбувалося на засадах меркантилізму. Уряд заохочував розвиток мануфактур і винахідництво.

Опорою влади короля мав стати католицизм, тому протестантизм було заборонено, а гугеноти змушені були покинути Францію. Іншою силою, на яку спирався король, була реформована й посилена армія.

Значно зросли колоніальні володіння Франції в різних куточках світу. Для управління низкою колоній було створено Ост-Індську компанію.

Слова Луї XIV «*Я надто любив війну*» засвідчують войовничу зовнішню політику короля. Унаслідок численних воєн територія Франції зросла. Однак агресивний «король-сонце» налаштував проти себе сусідів, які об'єдналися в 1686 р. проти нього в Аугсбурзьку лігу (Іспанія, Швеція, Англія, Баварія, деякі суб'єкти Священної Римської імперії).

Луї XIV увійшов в історію також як ініціатор будівництва однієї з найрозкішніших королівських резиденцій Європи — Версаля, куди королівський двір переїхав із гамірного й необлаштованого Парижа в 1682 р.

4. БРАНДЕНБУРГ-ПРУССІЯ в XVI–XVII ст.

Портрет Фрідріха Вільгельма (*робота художника Франса Люйкса, 1650 р.*)

За Ранньомодерної доби на німецьких теренах почалося піднесення володінь **династії Гогенцоллернів** — Бранденбург-Пруссія. У 1525 р. Альбрехт Гогенцоллерн, Великий магістр Тевтонського ордену, перейшов у лютеранство й перетворив Тевтонську державу у світське герцогство Пруссію.

У 1618 р. відбулося об'єднання Бранденбургу й герцогства Пруссія через династичний шлюб. А після смерті останнього прусського герцога його володіння перейшли до курфюрста (князя) Бранденбургу Йоахіма Фрідріха. Ця унія створила нову політичну силу — **Бранденбург-Пруссію**, хоча Пруссія офіційно залишалася васалом польського короля.

Найбільш значущим правителем Бранденбурга-Пруссії був **Фрідріх Вільгельм**, відомий як «Великий курфюрст» (1640–1688 рр.). Він реформував армію, посилив центральну владу та скоротив залежність від дворянства. Фрідріх Вільгельм також зміцнив економіку, сприяв колонізації та

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

розвитку сільського господарства, запрошуючи кваліфікованих переселенців із сусідніх країн.

За підсумками Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.) Бранденбург-Пруссія отримала кілька важливих територій, зокрема частину Західної Померанії.

У середині XVII ст. Пруссія звільнилася від польського сюзеренітету і стала фактично незалежним герцогством під контролем Гогенцоллернів.

На кінець XVII ст. Бранденбург-Пруссія вже була одним із найвпливовіших державних утворень у Священній Римській імперії та Північній Європі. Ця держава стала основою для утворення Прусського королівства в 1701 р., коли Фрідріх III, син Великого курфюрста, оголосив себе королем у Пруссії під іменем Фрідріха I.

Поміркуймо!

Визначте спільні риси в розвитку Франції та Бранденбурга-Пруссії в XV–XVII ст.

Діємо: практичні завдання

Простежте за картою зростання територій Бранденбурга-Пруссії протягом XVI–XVIII ст.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Абсолютні монархії. Становлення абсолютної монархії у Франції і Пруссії»**.

Можу назвати ознаки, переваги і недоліки абсолютної монархії на прикладі Франції.

Можу розповісти, як відбувалося формування абсолютної монархії у Франції.

Можу простежити формування Бранденбурга-Пруссії за картою.

Можу висловити судження про роль державних діячів у становленні абсолютизму.

2. Упорядкуйте хронологічну послідовність.

Початок правління «короля-сонця» → Варфоломіївська ніч → Нантський едикт → Початок діяльності кардинала Рішельє

► Обговорюємо в групі

3. Обговоріть у групі зміст висловлювань французьких державних діячів. Доберіть історичні факти, які підтверджують зміст висловлювань: «*Париж вартий меси*» (Генріх IV); «*Держава — це я!*» (Луї XIV).

► Мислю творчо

4. Опрацюйте витяги з історичного документа. Які з порад Рішельє вважаєте актуальними для сьогодення?

З Політичного заповіту Рішельє

Треба спати, як лев, не закриваючи очей, щоб бачити всі біди, що можуть статися.

Скарбниця — серце держави, істинно вона є архімедовим знаряддям; якщо воно міцне, то дає можливість керувати світом.

У великій державі потрібно в скарбниці завжди мати запас на випадок непередбачених обставин.

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1598 р. Нантський едикт

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 14 ІСПАНСЬКА КОЛОНІАЛЬНА ІМПЕРІЯ. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА В НІДЕРЛАНДАХ

Пригадайте, яку історію «розповідає» хмаринка. Розкрийте зміст наведених понять і поясніть роль в історії згаданих діячів / діячок. Як вплинули на розвиток Іспанії Великі географічні відкриття?

1. ВОЛОДІННЯ ГАБСБУРГІВ. ІСПАНІЯ ЗА КАРЛА V Й ФІЛІПА II

Історія багатьох європейських країн пов'язана з **династією Габсбургів**. Заснована в X ст. франкським рицарем Рудольфом, ця династія мала великі володіння у всій Європі. З 1438 р. Габсбургам вдалося очолити Священну Римську імперію. На початку XVI ст. в результаті династичного шлюбу Габсбурги поширили свою владу й на Іспанію.

Діємо: практичні завдання

Опрацюйте історичну карту та з'ясуйте, в яких країнах Габсбурги мали володіння на початку XVI ст. Пригадайте з попереднього параграфа, як складалися відносини Франції та династії Габсбургів.

Володіння Габсбургів у Європі в середині XVI ст.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Період в історії Іспанського королівства з кінця XV до початку XVII ст. був часом найбільшої могутності держави. Це був період розквіту культури, а також найвищої політичної та воєнної могутності королівства. Унаслідок Великих географічних відкриттів імперія заволоділа великими територіями в Америці, Африці, Азії. Багаті на золото та срібло колонії зробили Іспанську імперію найзаможнішою країною Європи.

У 1516 р. Іспанія остаточно об'єдналася під владою **Карла I Габсбурга**. Від різних родичів король успадкував численні володіння в Європі й Новому світі. У 1519 р. під ім'ям **Карла V** (1519–1556 рр.) він став імператором Священної Римської імперії.

Карл V прагнув установити абсолютну владу короля в Іспанії та мати переваги над іншими європейськими монархами. Його правління збіглося в часі з початком Реформації — Карл V взяв на себе роль захисника католицької церкви. Прагнення короля до абсолютної влади викликали ***повстання комунерос*** у Кастилії в 1520–1521 рр.

У зовнішній політиці справи Карла V також складалися суперечливо. Його головними противниками були Франція та Османська імперія.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КАРЛА V

Протистояння з Османською імперією:
- допомога австрійському ерцгерцогу Фердинанду I Габсбургу в боротьбі проти турків під Віднем;
- звільнення в 1535 р. захоплених турками християн у Тунісі;
- сплата данини турецькому султану Сулейману I Пишному

Суперництво з Францією за лідерство в Європі
- установлення контролю над Італією внаслідок Італійських війн із Францією;
- не вдалося зламати могутність Франції

Очевидно, Карл V на кінець правління був розчарований результатами своєї політики, тому що невдовзі після укладення Аугсбурзького миру він зрікся престолів короля Іспанії та імператора Священної Римської імперії на користь свого сина Філіпа. ***Після завершення правління Карла V в 1556 р. династія Габсбургів розділилася на дві гілки: Іспанських та Австрійських.***

Діємо: практичні завдання

Іспанський король Філіп II отримав різні оцінки сучасників. Одні називали його Розсудливим, а інші ненавиділи. На основі матеріалу параграфа дізнайтеся, хто й чому міг давати такі оцінки королю.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

За **Філіпа II Розсудливого** (1556–1598 рр.) Іспанія досягла вершини своєї могутності. Завдяки величезним європейським і колоніальним володінням Іспанія здобула назву «*імперія, над якою ніколи не заходить сонце*». Король активно втручався у всі європейські справи. Завдяки перемозі над турецьким флотом у морській **битві при Лепанто в 1571 р.** Іспанії вдалося захистити західне Середземномор'я від наступу Османської імперії. На деякий час було об'єднано Португалію з Іспанією.

Наслідуючи батька, ***ревний католик Філіп II докладав усіх зусиль для захисту католицької церкви***. В Іспанії за Філіпа II панували інквізиція та релігійна нетерпимість. З країни були вигнані євреї та мориски.

Справжнім головним болем Філіпа II була боротьба Нідерландів за незалежність. Ця війна також призвела до загострення відносин з Англією, королева якої Єлизавета I відкрито підтримала бунтівну провінцію в боротьбі проти іспанського короля. Філіп II у **1588 р.** спрямував до берегів Англії флот під грізною назвою ***«Непереможна армада»***. Однак у низці битв іспанський флот був розгромлений британцями. ***Поразка «Непереможної армади» засвідчила ослаблення Іспанської імперії.***

Філіп II
(*портрет роботи художника Тіціана Вечелліо, 1550-ті рр.*)

2. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА В НІДЕРЛАНДАХ

Діємо: практичні завдання

1. Поміркуйте, що означає поняття «*національно-визвольна війна*». Спробуйте самостійно сформулювати визначення поняття, продовжуючи речення: «*Національно-визвольна війна — це боротьба...*».

2. Працюючи з матеріалом параграфа, заповніть у зошиті таблицю.

Національно-визвольна війна Нідерландів проти іспанського панування	
Причини війни	
Рушійні сили	
Головні події	
Лідери	
Результати й наслідки	

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

На відміну від Іспанії, Нідерланди, які займали вигідне географічне положення біля моря, сповна скористалися перевагами наслідків Великих географічних відкриттів. У країні швидко формувалися капіталістичні ринкові відносини. Морська торгівля сприяла розвиткові міст. Антверпен став центром світової торгівлі. Розвивалися мануфактури, що використовували найману працю робітників. Фландрія уславилася своїм сукном, що продавали по всій Європі, полотном, килимами, шовковими виробами. Працелюбні жителі країни відвойовували в моря кожний клаптик землі, на якому займалися хліборобством і розведенням худоби.

Однак політична залежність від Іспанії викликала незадоволення в жителів Нідерландів через те, що:

- податковий тиск й обмеження на торгівлю в іспанських колоніях перешкоджали розвиткові виробництва й торгівлі;
- на півдні країни зберігалися феодальні відносини й феодальна залежність селян;
- відбувалися переслідування протестантів-кальвіністів іспанською інквізицією (серед підприємливих жителів Нідерландів кальвінізм був дуже популярним).

Наявні порядки не вдовольняли буржуазію, частину дворянства й селян. На чолі антиіспанської опозиції став **Вільгельм I Оранський «Мовчазний»**.

Принц Вільгельм I «Мовчазний» (*портрет роботи художника Адріана Кея, 1579 р.*)

Дізнайтеся, чому Вільгельма Оранського прозвали «Мовчазним».

Спочатку нідерландці намагалися вирішити конфлікт мирним шляхом — у **1566 р.** вони подали петицію іспанській намісниці Маргариті Пармській із вимогами припинити релігійні гоніння і скликати Генеральні штати для вирішення нагальних питань. Однак недалекоглядні іспанці петицію відхилили. Тоді й вибухнуло народне повстання, яке набуло характеру *антикатолицького іконоборчого руху*. Повстанці нападали на католицькі храми й монастирі, розбивали ікони та статуї, виганяли священників і ченців.

Для придушення повстанського руху Філіп II прислав військо на чолі з герцогом Альбою. Він упровадив податок на торгівлю — *алькабалу* — що призвело до закриття крамниць і майстерень, вимушеної еміграції багатьох людей. Активні учасники повстання зазнали переслідувань і терору.

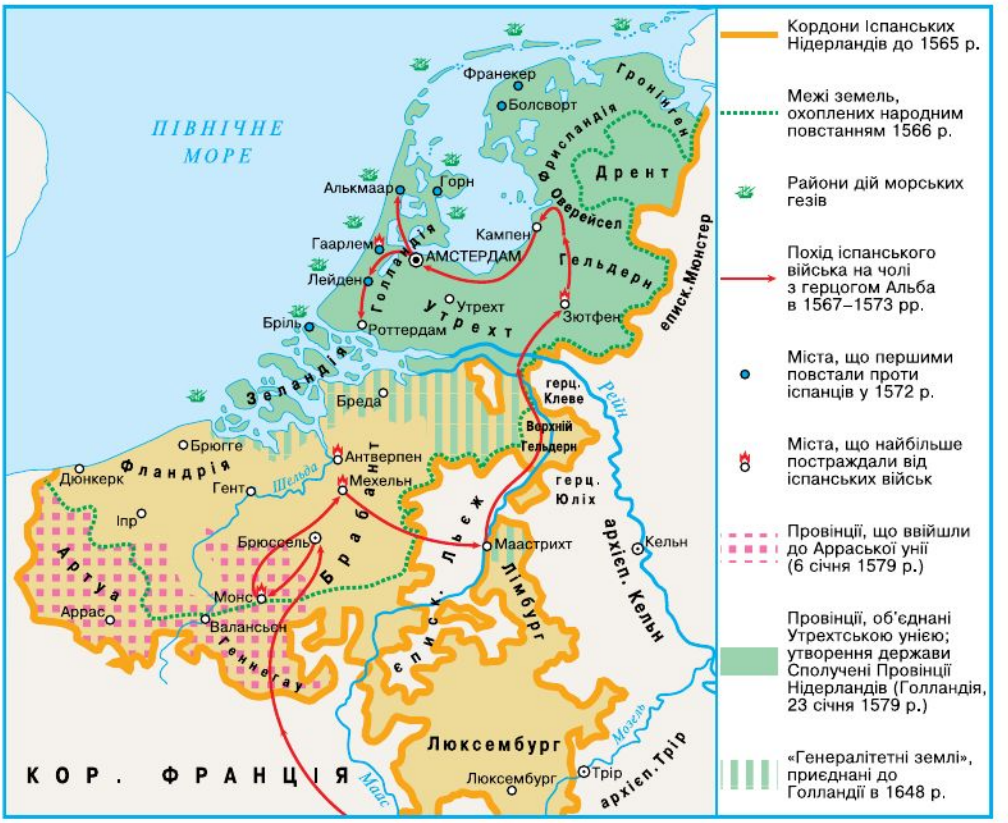
Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Та боротьба не припинялася. Людей, які йшли в ліси та створювали загони опору іспанцям, називали ***лісовими гезами***. Тих, хто чинив опір іспанцям на морі, називали ***морськими гезами***.

Історичні подробиці

Спочатку **гезами** (у перекладі з нідерландської geuzen — *жебрак*) зневажливо назвала нідерландських дворян Маргарита Пармська, коли вони подавали їй петицію. Однак потім самі повстанці почали називати себе гезами на знак протесту проти іспанців.

Національно-визвольна війна в Нідерландах (1568–1648 рр.)

1. Проаналізуйте історичну карту та випишіть до таблиці (*с. 95*) головні події національно-визвольної війни в Нідерландах у хронологічній послідовності.
2. Висловіть припущення, як географічне положення Нідерландів впливатиме на подальший розвиток країни.

Однак у ході боротьби відбувся розкол країни. У січні 1579 р. південні провінції Ено, Артуа, Дуе уклали ***Арраську унію***, за якою вони залишалися під владою Іспанії. В обмін на покірність католицьке дворянство цих провінцій зберігало свої привілеї.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

У відповідь у **1579 р.** північні провінції (Голландія, Зеландія, Утрехт, Гельдерн, Оверейсел, Фрисландія і Гронінген) уклали **Утрехтську унію**. Партнери домовилися спільно захищатися від зовнішніх загроз. У 1581 р. учасники Утрехтської унії оголосили незалежність від Іспанії. ***Було створено нову державу — Республіку Об'єднаних провінцій.*** Пізніше її почали називати ***Голландською республікою***.

За умовами Дванадцятирічного перемир'я 1609 р. Іспанія визнавала незалежність Республіки Об'єднаних провінцій. 30 січня **1648 р.** між двома державами був підписаний **Мюнстерський договір**, за яким Республіка Об'єднаних провінцій Нідерландів здобула остаточну незалежність.

Урочистості з приводу підписання Мюнстерської угоди
(*фрагмент картини художника Бартоломеуса ван дер Гелста, 1648 р.*)

Республіка була об'єднанням самостійних у внутрішній політиці провінцій на чолі з представницьким органом — Генеральними штатами. Реальна влада у країні належала заможним верствам суспільства (буржуазії, купцям, новим дворянам). Це дає підстави визначати державний лад Республіки Об'єднаних провінцій як ***олігархічну (бюргерську) республіку***.

Національно-визвольна війна Нідерландів завдала удару по іспанському абсолютизму, розпочала епоху буржуазних революцій в Європі.

Після здобуття незалежності в Голландії значно пришвидшився розвиток капіталістичних відносин, зросла кількість мануфактур, насамперед у Лейдені, Амстердамі, Роттердамі, Утрехті; розвивалася морська торгівля. Порт Амстердам став новим центром світової торгівлі. Голландцям вдалося захопити колонії в Індонезії, Південній Африці, Північній Америці.

Тим часом південні провінції, з яких у XIX ст. утворилася держава Бельгія, залишилися під іспанським пануванням і значно відставали в розвитку.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Іспанська колоніальна імперія. Національно-визвольна війна в Нідерландах»**.

Можу пояснити, чому Іспанію визначають як колоніальну імперію.

Можу визначити ознаки абсолютизму в Іспанії.

Можу назвати причини, головні події національно-визвольної війни в Нідерландах.

Можу порівняти тенденції розвитку Іспанії та Нідерландів.

► Обговорюємо в групі

2. Поміркуйте, чому історики часто називають національно-визвольну війну Нідерландів революцією.

► Мислю творчо

3. Зіставте картини на *с. 98* та *99* і дайте відповіді на запитання: **а)** Чи можна картини назвати історичним джерелом? Обґрунтуйте свою думку; **б)** Які висновки можна зробити про вплив результатів національно-визвольної війни Нідерландів на розвиток країни?

Зняття облоги з Лейдена (*картина художника Отто ван Веєна, 1574 р.*)

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1568–1648 рр.	Національно-визвольна війна в Нідерландах
1579 р.	Утрехтська унія

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 15 АНГЛІЙСЬКА КОЛОНІАЛЬНА ІМПЕРІЯ

Пригадайте, якими були результати Столітньої війни для Англії. Поміркуйте, як вплинули Великі географічні відкриття на економічний розвиток Англії.

1. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АНГЛІЇ в XVI ст.

У другій половині XV ст. в результаті війни Червоної і Білої троянд в Англії установилося правління династії Тюдорів. Це був період відродження держави, утвердження абсолютної королівської влади за збереження парламенту.

ОСОБЛИВОСТІ АБСОЛЮТИЗМУ ТЮДОРІВ

- **Парламент підпорядковувався монарху**
- **Сильне місцеве самоврядування, слабкий чиновницький апарат**
- **Відсутність регулярної сухопутної армії, сильний військовий і торговельний флоти**

Під час правління **Генріха VII** (1485–1509 рр.) відроджувалося підірване Столітньою війною господарське життя країни. Феодальні відносини поступово розкладалися, і створювалися умови для зародження капіталістичних відносин. Поштовхом до цього стала аграрна революція у формі обгороджування.

У XVI ст. головною галуззю англійської промисловості стало виробництво вовняного сукна. ***Розведення овець було вигіднішим, ніж землеробство, тому землевласники почали перетворювати свої землі на пасовиська.*** Вони проганяли селян із земель, а зайняті території обгороджували й на них розводили овець. Цей процес дістав назву ***обгороджування***.

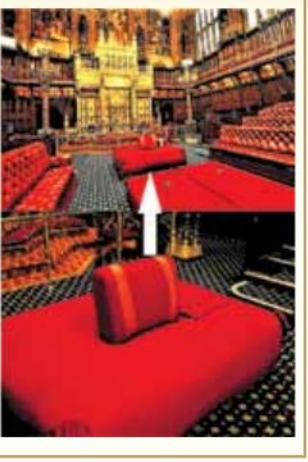
Зростання обсягів виробництва сукна стало поштовхом до важливих соціально-економічних змін в Англії. Пошук ефективніших форм виробництва сприяв розвитку мануфактур, а в майбутньому заклав основи для індустріальної революції та перетворення Англії на світового торговельного лідера.

Відбувалися зміни й в англійському суспільстві. Представники дрібного й середнього дворянства (за старою звичкою їх ще називали рицарями) почали переходити до ведення ринкового господарства, займалися тим, що приносило прибуток: вівчарством, виробництвом сукна на мануфактурах, видобуванням і виробництвом металів. Вони становили основу ***«нового дворянства» — джентрі***.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Історичні подробиці

Про вплив виробництва вовняного сукна на історію держави свідчать деякі традиційні атрибути в сучасному англійському парламенті. Сесії англійського парламенту завжди відкривають у Палаті Лордів. Монарх зачитує промову, сидячи на троні, а для лорда-канцлера призначене крісло, яке має назву «вулсак» (англ. wool — *вовна*, sac — *мішок*). Лорд-канцлер сидить на мішку, набитому вовною. Цей звичай бере початок із XVI ст., коли Англія була головним експортером вовни й вовняних виробів до Європи. Мішок з вовною став символом заможності Англії.

Крісло лорд-канцлера в англійському парламенті (*сучасне фото*)

2. «КРИВАВЕ ЗАКОНОДАВСТВО»

Свідчать документи

Томас Мор «Утопія» (1516 р.)

Ваші вівці, зазвичай такі лагідні, що задовольняються дуже незначним, тепер, кажуть, стали такими ненажерливими й невгамовними, що поїдають навіть людей, розоряють і спустошують поля, будинки й міста.

Як ви розумієте вислів Томаса Мора, що «*вівці… поїдають людей*»?

У пошуках засобів до існування зігнані з панських земель селяни наймалися за копійчану плату на мануфактури. Але підприємства й господарства нових дворян не могли забезпечити роботою величезну кількість знедолених селян. Вони перетворювались на ***пауперів*** — людей, повністю позбавлених засобів для існування.

На боротьбу з пауперами, яких злиденність іноді змушувала до крадійства, було спрямоване ***«криваве законодавство»***. Відповідно до нього смертною карою карали навіть за дрібні правопорушення, як-от крадіжка їжі або одягу. За цих умов бідняки погоджувалися працювати на будь-яких умовах за мізерну оплату праці. Таким чином, майже безоплатна праця найманих працівників давала можливість власникам мануфактур вкладати більші капітали в розширення виробництва.

Джентльмен подає милостиню жебракові (*гравюра, XVI ст.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

3. КОРОЛІВСЬКА РЕФОРМАЦІЯ

Для зміцнення своєї влади Тюдори використали ідеї реформації церкви, яка розпочалася за **Генріха VIII** (1509–1547 рр.). На відміну від Німеччини, де в популяризації протестантських ідей передусім був зацікавлений простий народ, в Англії потестантизм поширювався «згори» (за активного втручання короля).

У **1534 р.** парламент затвердив запропонований Генріхом VIII **Акт про супрематію** (супрематія — верховенство). Відповідно до цього документа король прийняв титул очільника церкви в Англії. Це означало розрив із Римом і позбавлення англійської церкви залежності від Папи Римського. Відтоді вона почала називатися ***англіканською***.

Історичні подробиці

Генріх VIII розумів, що привласнення церковних багатств могло поповнити державну скарбницю, а контроль над духовною владою підіймав авторитет англійської корони в очах підданих. Приводом переходу монарха до протестантизму стало те, що король не отримав від Папи Римського дозволу на розлучення з першою дружиною Катериною Арагонською, яка не змогла народити йому сина, спадкоємця трону. Король домігся від англійського духовенства визнати його «єдиним захисником і верховним главою церкви й духовенства в Англії».

Генріх VIII (*портрет роботи художника Ханса Хольбена Молодшого, 1539–1540 рр.*)

4. ЄЛИЗАВЕТА I

Діємо: практичні завдання

Працюючи з матеріалом підручника, додатковими матеріалами, з'ясуйте на конкретних фактах, чому англійський історик Вільям Камден, сучасник Єлизавети I, назвав її правління добою прогресу, протягом якої королева надихала своїх підданих на великі справи.

Останньою представницею династії Тюдорів на англійському престолі була королева **Єлизавета I** (1558–1603 рр.). Вона була дочкою Генріха VIII й Анни Болейн. Папа Римський не визнав цей шлюб, тому католики вважали Єлизавету незаконнонародженою особою, яка не мала права на королівський трон. Єлизавета не бажала грати традиційну роль, призначену жінці. Мала твердий характер, була розумною, завжди захищала інтереси Англії. Зійшовши на трон, вона

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

сказала: «*Я доведу світові, що в Англії є жінка, яка вміє діяти мужньо*». За її правління значно зміцнилася центральна влада. Єлизавета провадила політику **протекціонізму**.

Варто запам'ятати!

Протекціоні́зм — політика держави, спрямована на захист власної економіки від іноземної конкуренції. Полягала у сприянні та підтримці розвитку власного виробництва й торгівлі.

Королева заохочувала створення мануфактур, великих торговельних компаній, підтримувала винахідників. Назви компаній свідчили про основні напрями торгівлі — Гвінейська, Марокканська, Ост-Індська. Англія надавала притулок досвідченим фахівцям-іноземцям — протестантам. Німецькі майстри гірничої справи, ткачі з Нідерландів, французькі килимарі привезли в Англію секрети свого ремесла. Це сприяло вдосконаленню старих і появі нових галузей виробництва.

У XVI ст. Англія активно здійснювала колоніальні завоювання. Перебуваючи під захистом короля, англійські мореплавці не лише відкривали нові торговельні шляхи, а й займалися ***піратством*** **(*каперством*)**, нападаючи на іспанські й португальські кораблі. Найвідомішим «королівським» піратом був Френсіс Дрейк, який також зміг здійснити навколосвітню подорож. На його честь названо протоку між Антарктидою і Південною Америкою.

1. Перегляньте відео про Френсіса Дрейка. Визначте, чому експедиції Ф. Дрейка мали успіх. Яке значення його піратська діяльність мала для Англії?
2. Як ви ставитеся до такого способу поповнення державної скарбниці, як піратство?

Відео «Френсіс Дрейк» (тривалість 04 хв 34 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/hk2ld

У **1607 р.** ще один англійський пірат — Волтер Рейлі — заснував першу постійну колонію — ***Вірджинію*** — у Північній Америці. Незабаром кількість англійських колоній у регіоні зросла до 13. Згодом Англія заволоділа колоніями в Індії, Карибському басейні та інших регіонах світу. Колоніальні загарбання здійснювали й великі торговельні компанії. Наприклад, Ост-Індська компанія мала навіть власну армію для контролю над індійськими територіями.

Єлизавета I продовжила Реформацію, яку розпочав Генріх VIII, відновила повноваження протестантської церкви. У 1571 р. завершилося становлення англіканської церкви. Парламент ухвалив англійський

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Символ віри із 39 статей, в якому встановлювалися основні положення англіканського вчення. Елементи кальвінізму в ньому було поєднано з католицизмом. Не визнавалася влада Папи Римського, заборонялись індульгенції, було зменшено кількість релігійних свят, богослужіння проводили англійською мовою, духовенство підпорядковувалось лише королю.

Історичні подробиці

Загрозою правлінню Єлизавети I була її двоюрідна сестра — шотландська королева, ревна католичка **Марія Стюарт**, яка претендувала на англійський престол. Марію Стюарт звинуватили в державній зраді. Після роздумів Єлизавета I наважилася на безпрецедентний крок — Марію Стюарт засудили до страти (тобто королева дала наказ вбити королеву).

У відповідь на страту Марії Стюарт Папа Римський закликав католиків до війни з Англією. Єдиним, хто відгукнувся на це, був іспанський король Філіп II. Однак його «Непереможна армада» в 1588 р. зазнала поразки. ***Англія стала володаркою морів.***

Діємо: практичні завдання

Це одна з найвідоміших картин в історії Великої Британії. У липні 2016 р. вона була викуплена у спадкоємців знаменитого Френсіса Дрейка за 10 млн фунтів стерлінгів. З осені 2016 р., після реставрації, картина зайняла почесне місце в постійній експозиції Королівських музеїв Гринвіча.

Єлизавета I (*портрет роботи невідомого художника, 1590 р.*)

Портрети того часу, як правило, наповнені символами. Деталі мають значення. Спробуйте «прочитати» цю картину й дізнатися, що символізують її деталі.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Англійська колоніальна імперія»**.

Можу назвати ознаки формування абсолютної монархії в Англії.

Можу розповісти про значення процесу обгороджування та «кривавого законодавства» для розвитку ринкових відносин.

Можу визначити механізми формування Англійської колоніальної імперії.

Можу висловити судження про роль історичних діячів / діячок у розвитку Англії.

2. Упорядкуйте хронологічну послідовність.

Акт про супрематію → Утрехтська унія → Початок правління Єлизавети I → Варфоломіївська ніч

► Обговорюємо в групі

3. Обговоріть у групі, чи можна стверджувати, що Єлизавета I правила Англією за принципом «*мета виправдовує засоби*».

4. Чим, на вашу думку, Реформація в Англії відрізнялася від Реформації в континентальній Європі?

► Мислю творчо

5. Підготуйте презентацію «Роль жінок із династії Тюдорів в історії Англії».

6. Виконайте творчий проєкт (*історичний портрет, сторінка діяча / діячки в соціальних мережах, інфографіка та ін.*) «Особа в історії» (*оберіть історичного діяча / діячку з параграфа*).

https://qr.orioncentr.com.ua/QdbUC

Шаблон фейсбук-сторінки діяча / діячки

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1534 р. Затвердження англійським парламентом Акта про супрематію

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 16 АНГЛІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Які події та особливості розвитку Англії в XVI ст. свідчили про утвердження абсолютизму в цій країні?

1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ Й ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕВОЛЮЦІЇ

Діємо: практичні завдання

1. Працюючи з матеріалом параграфа, з'ясуйте причини, етапи, результати й наслідки Англійської революції.
2. Результати своєї роботи оформіть у зручний для вас спосіб: таблицю, схему, карту знань тощо.

На початку XVII ст. Англія залишалася аграрною країною. Однак це не стало на заваді розвитку промисловості. Майже 80 % вугілля всієї Європи було англійським. Збільшилося видобування залізної руди, свинцю, олова, міді. Працювало 800 плавильних печей. ***Але особливе місце в промисловості посідало виробництво сукна, основою якого було вівчарство.*** Англія постачала готові вовняні вироби на зовнішній ринок. Вона опинилася на перехресті головних торговельних шляхів. Центром економічного життя Англії був Лондон, в якому на початку XVII ст. жило майже 200 тис. осіб.

Проте розвитку промисловості, торгівлі, сільського господарства перешкоджали залишки феодальних відносин.

У 1603 р. династію Тюдорів на англійському престолі змінила династія Стюартів. Її засновник — король **Яків I Стюарт** (1603–1625 рр.) — намагався розширити права короля і встановити класич-

Панорама Лондона в 1616 р. (*фрагмент гравюри Ніколаса Йоанніса Вішера, XVII ст.*)

Яку інформацію з життя Лондона початку XVII ст. можемо дізнатися з гравюри?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ну форму абсолютної монархії (на зразок тієї, що склалася у Франції та Іспанії). Це викликало незадоволення парламенту, який, навпаки, бажав обмежити королівську владу. За роки правління Якова I парламент скликали лише тричі. Внутрішня і зовнішня політика короля обурювала нове дворянство й буржуазію.

2. ПОЧАТОК РЕВОЛЮЦІЇ

Варто запам'ятати!

Революція — докорінний злам, зміни в розвитку суспільства, у природних явищах, у пізнанні світу.

Головними причинами Англійської революції стали дії королівської влади, які гальмували економічний розвиток країни й порушували релігійну свободу англійців.

Карл I (1625–1649 рр.) продовжував політику свого батька — не звертав уваги на парламент і наділяв важливими повноваженнями своїх придворних. Після невдалої військової кампанії проти Франції для її продовження король наказав збирати «примусову позику» — податок, що в окремих випадках міг стягуватися без згоди парламенту. Восени 1627 р. без суду та слідства було ув'язнено 70 джентльменів, які відмовилися сплачувати цей податок.

Але в Англії здавна поважали традиційні права та свободи. У 1628 р. парламент подав королю «Петицію про право». Документ вимагав згоди парламенту на впровадження податків і гарантій недоторканності підданих королівства на основі «Великої хартії» та інших «законів і статутів». У відповідь Карл I розпустив парламент країни в 1629 р. й до 1640 р. правив одноосібно.

Карл I проголосив обов'язкову належність усіх громадян до англіканської церкви й почав переслідувати *пуритáн* (послідовників кальвінізму в Англії та Шотландії в XVI–XVII ст.). Це спричинило не тільки незадоволення серед англійців, а й повстання шотландців у 1639 р.

Заспокоїти Шотландію Карлу I не вдалося. Навесні 1640 р. він змушений був скликати парламент, щоб заручитися його підтримкою на стягування нових податків у боротьбі із шотландцями. Але парламент відмовив королю в цьому, вимагаючи змінити його політику. У відповідь Карл I розпустив парламент після трьох тижнів роботи. Тому цей парламент прозвали *«Коротким парламентом»*.

Англія, уклавши із Шотландією принизливий для себе мир, повинна була сплачувати кошти на утримання шотландських військ. Ця угода загрожувала англійській державній скарбниці банкрутством, і в листопаді 1640 р. Карл I знову скликав парламент. Його назвали *«Довгим»*, оскільки він працював з 1640 до 1653 р. **День відкриття засідання Довгого парламенту *(3 листопада* 1640 р.) вважається початком революції.**

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Буржуазія і нове дворянство становили більшість у нижній палаті парламенту. На першому ж засіданні його лідери на чолі з Джоном Пімом розпочали розгляд справи про усунення з посад наближених до короля за звинуваченням їх у державній зраді.

Важливою подією в діяльності парламенту було ***прийняття «Великої Ремонстрації» (протесту), в якій у 204 статтях перелічувалися зловживання короля***. У документі було обґрунтовано принцип недоторканності особи та її власності. Зазначалося право парламенту контролювати діяльність королівських міністрів, що вже було елементом парламентської монархії. Після цього влада фактично перейшла до парламенту.

Свідчать документи

З «Великої Ремонстрації» (1641 р.)

Коріння всіх бід ми вбачаємо у підступних і згубних намірах підірвати основні закони й принципи правління, на яких міцно трималися релігія і суд королівства. Винуватцями й натхненниками цього були: 1) єзуїти-папісти… 2) єпископи… 3) ті радники й придворні, які з особистих переконань взялися сприяти… загибелі його величності й своєї власної держави…

На кого покладалася провина за зловживання короля? Проти якого явища в Англії був спрямований цей документ?

3. ГРОМАДЯНСЬКІ ВІЙНИ. ПРОТЕКТОРАТ КРОМВЕЛЯ

На початку січня 1642 р. Карл I з озброєною охороною прибув до Палати Громад з наміром арештувати лідерів парламенту. Згоди на їх арешт парламент не дав, заздалегідь попереджені лідери зуміли втекти з Лондона. Дії короля парламентарі розцінили як серйозне порушення привілеїв. Ситуація набула загрозливого характеру.

В Англії розпочалася громадянська війна. Прибічників короля назвали «кавалерами» (від англ. cavalier — вершник). Прибічників парламенту — «круглоголовими», тому що серед них переважали скромно вдягнені та коротко підстрижені міщани.

Сьогодні ця картина посідає почесне місце в Палаті Лордів англійського парламенту. Як ви вважаєте, які причини такої поваги до цієї сторінки історії Англії?

Король Карл Стюарт прибув до парламенту заарештувати п'ятьох його лідерів (*картина художника Чарльза Вест-Коупа, 1860 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Після першої поразки ***парламент пішов на створення армії «нового зразка»***.

Діємо: практичні завдання

Прочитайте історичну довідку та визначте, на яких засадах формувалася парламентська армія «нового зразка».

Створення нової армії пов'язано з ім'ям **Олівера Кромвеля** — пуританина й фанатичного вірянина, хороброго офіцера, талановитого полководця. Завдяки його зусиллям постала армія «нового зразка». Вона складалася з добровольців-пуритан. Командирів добирали не за знатністю роду, а за вмінням вести бойові дії. Загони закутих у панцир й озброєних списами та мечами кавалеристів прозвали «*залізнобокими*». О. Кромвель вимагав від офіцерів і солдатів залізної дисципліни, чесності, забороняв лихословити та грабувати місцеве населення.

Пам'ятник Оліверу Кромвелю перед англійським парламентом у Лондоні (*сучасне фото*)

14 червня 1645 р. в битві при Нейзбі королівська армія зазнала поразки. Невдовзі Карл I утік до Шотландії. Громадянська війна завершилася, влада в державі повністю перейшла до парламенту.

У 1647 р. шотландці за 400 тис. фунтів «відшкодування» передали Карла I до рук англійського парламенту. А вже 30 січня 1649 р. в Лондоні короля Карла I Стюарта, «тирана, зрадника, ворога англійської держави», як сказано у вироку, ***було страчено***.

19 травня 1649 р. Палата Громад англійського парламенту офіційно **проголосила Англію республікою,** Палату Лордів — вищу палату парламенту — було розпущено, королівський титул ліквідовано.

Проти республіканської влади виступили Ірландія та Шотландія. Армія О. Кромвеля вирушила з каральними експедиціями в ці країни. У 1652 р. вони були приєднані до Англії.

Повернувшись до Лондона, О. Кромвель розігнав парламент і проголосив себе лордом-протектором (захисником) республіки. Він встановив режим **протекторату** (1653–1658 рр.), фактично — військову диктатуру.

Відео «Хто такий Олівер Кромвель» (тривалість 02 хв 12 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/8nQPr

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Варто запам'ятати!

Протекторáт (від лат. protector — *захисник*) — форма державного правління, за якої влада належить лорду-протектору.

«Нові дворяни», буржуазія підтримували Кромвеля, оскільки він діяв в їхніх інтересах. Під час громадянської війни конфісковані землі короля, феодальної знаті й церкви продавалися новому дворянству та буржуазії.

4. РЕСТАВРАЦІЯ СТЮАРТІВ. «БІЛЛЬ ПРО ПРАВА»

Після смерті О. Кромвеля лордом-протектором став його син Роберт. Але він виявився слабким правителем і в 1659 р. відмовився від влади. За цих умов розпочалися таємні переговори із сином страченого короля, принцом Карлом II Стюартом, який перебував в еміграції. ***Йшлося про реставрацію (відновлення) династії Стюартів.***

Однак намагання короля Карла II та його наступника Якова II посилити королівську владу спонукали парламент до дії. Восени **1688 р.** на запрошення парламенту королем Англії став **Вільгельм III** (колишній правитель Нідерландів). Яків II втік. Ці події увійшли в історію під назвою **«славна революція»**.

Восени **1689 р.** **парламент ухвалив «Білль про права»** (білль — законопроєкт), який остаточно заклав фундамент нової форми правління в Англії — **парламентської монархії.**

Варто запам'ятати!

Парла́ментська мона́рхія — форма державного устрою, за якої влада монарха обмежена парламентом.

Свідчать документи

З «Білля про права» (1689 р.)

4. Що збирання коштів на користь... короля без згоди парламенту... незаконне...

8. Що вибори в члени парламенту мають бути вільними.

9. Що свобода слова, дебатів й актів у парламенті не повинні зазнавати утисків...

13. Що для припинення будь-яких зловживань і для поліпшення, зміцнення та охорони законів парламент має скликатися досить часто.

1. Чиї інтереси захищав цей закон? Наведіть приклади, спираючись на документ.
2. Поміркуйте, які переваги для розвитку Англії мав поділ владних повноважень між королем і парламентом.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Англійська революція»**.

Можу визначити причини Англійської революції.

Можу назвати головні події та етапи Англійської революції.

Можу схарактеризувати діяльність Олівера Кромвеля, парламенту в часи революції.

Можу окреслити перспективи розвитку Англії внаслідок перемоги Англійської революції.

► Обговорюємо в групі

2. Установіть логічну послідовність етапів розвитку Англії за Раннього Нового часу.

Установлення парламентської монархії → Спроба побудови республіки → Спроба встановлення абсолютної монархії → Революція

3. Зіставте особливості політичного розвитку, господарського життя, релігійних відносин в Іспанії, Франції та Англії за Ранньомодерної доби. Визначте, що спільного і відмінного було в розвитку цих держав.

► Мислю творчо

4. Один британський журналіст якось зауважив, що національна історія нагадує йому музей, де кожному персонажу відведена окрема поличка, а під кожним портретом акуратно наклеєний ярлик з оцінкою: «*тиран*», «*просвітитель*», «*національний герой*». Може, тому особливий інтерес істориків завжди викликав чоловік, чия «поличка» до сьогодні так і не визначена — полководець, протектор Олівер Кромвель.

А яку поличку відведете ви цій історичній особі? Свою думку аргументуйте.

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1640 р.	Початок Англійської революції
1689 р.	Англійський парламент ухвалив «Білль про права»

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 17 РІЧ ПОСПОЛИТА: ОСОБЛИВОСТІ «ШЛЯХЕТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ»

Пригадайте з курсу історії України значення слів історичної хмаринки. Який період в історії України можна описати за допомогою них?

1. ЛЮБЛІНСЬКА УНІЯ ТА УТВОРЕННЯ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Діємо: практичні завдання

Пригадайте з курсу історії України події, пов'язані з укладенням Люблінської унії. У ході роботи заповніть структурно-логічну схему.

ЛЮБЛІНСЬКА УНІЯ

Мотиви Великого князівства Литовського	→ **Умови об'єднання** ←	Мотиви Королівства Польського

1 липня 1569 р. внаслідок об'єднання Королівства Польського й Великого князівства Литовського у Східній Європі **було створено нову державу — Річ Посполиту.** Зближення держав започаткувала Кревська унія 1385 р. Кожна з країн мала свої мотиви до об'єднання, однак головною передумовою була зовнішня небезпека. На східних кордонах Великого князівства Литовського постав небезпечний ворог — Московське царство. Московський володар заявляв про свої династичні права на володіння всіма руськими землями, які перебували у складі Великого князівства Литовського й Королівства Польського. Тому об'єднання двох країн мало *посилити їх обороноздатність*.

Крім того, *литовська шляхта прагнула збільшити свій вплив на розвиток країни* поруч із великим князем і наближеними до нього магнатами. Зразком для них слугувала шляхта Королівства Польського, серед якої були й русини. Саме в цей час шляхта виступила ініціатором низки реформ у державі: господарської, військової, судової.

У результаті Люблінської унії постала нова держава з єдиним виборним королем, спільним сеймом, фінансами та зовнішньою політикою. Велике князівство Литовське зберігало певну автономію, власну адміністрацію, правову систему, військо. Назва «Річ Посполита» польською означає «*республіка*», або «*спільна справа*».

Річ Посполита складалася з різних за господарським потенціалом і структурою населення регіонів. Вона була строкатою за етнічним і релігійним складом.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Свідчать документи

Із заповіту короля Сигізмунда II Августа

Цією своєю останньою волею ми даємо й заповідаємо обом державам, Короні Польській і Великому князівству Литовському, ту любов, згоду та єдність… що їх наші предки називали латиною «унія» і укріпили навік міцними угодами… А той народ, що не виявить удячності за ту унію і стане на шлях відокремлення, нехай тремтить перед гнівом Господнім…

Чому, на вашу думку, король вважав унію корисною і необхідною?

Факт чи фейк?

Люблінська унія
(*картина художника Яна Матейка, 1869 р.*)

Історію Люблінської унії яскраво представлено на картині польського художника Яна Матейка. Поміркуйте, чи завжди можна довіряти художнім творам як історичному джерелу. Для формулювання обґрунтованого судження за допомогою додаткових джерел дайте відповіді на запитання:

1. Чи збігається час створення картини із часом укладення Люблінської унії?
2. Хто зображений на картині? Чи всі герої полотна були дотичні до укладення Люблінської унії?
3. Чиї уявлення про історичну подію відображає картина?

На основі відповідей на запитання зробіть висновок про історичну достовірність того, що зображено на картині.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ. «ШЛЯХЕТСЬКА ДЕМОКРАТІЯ»

Основною одиницею політичного життя шляхти були місцеві ***сеймики***. Найвищим законодавчим органом був **сейм**.

Політична система Речі Посполитої

Вальний (Генеральний) сейм

Сеймики — збори всієї шляхти з певної землі чи воєводства, які затверджували місцеві податки, обирали послів до Сенату й давали їм інструкції.

Шляхта мала право на ***конфедерацію*** — союз для законної боротьби за відновлення порушених прав. Короля в Речі Посполитій обирали, як це робили раніше і в Королівстві Польському. Після смерті короля Сигізмунда II Августа в 1572 р. його наступника обирала вся шляхта на спеціально скликаному сеймі. Новим королем був обраний **Генріх Валуа** (1573–1575 рр.) — майбутній французький король Генріх III. Шляхта вперше уклала з ним договір, який увійшов в історію під назвою ***«Генріхових артикулів»***. Надалі цей договір став обов'язковим для всіх королів. Згідно з «Артикулами», володар мусив погоджувати із сеймом найважливіші питання життя держави, підтримувати релігійний мир і спокій у країні, гарантувати вільний вибір наступного монарха та зберігати устрій Речі Посполитої. Монарх формував апарат управління, призначав вищих посадовців, затверджував суддів і церковних ієрархів. Король був найбільшим землевласником у державі, у його компетенції були міжнародні й військові справи. Лише королівський підпис перетворював постанови сейму в чинні документи.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Варто запам'ятати!

Сейм — загальнодержавні зібрання представників шляхти й духовенства в Речі Посполитій, вищий орган управління державою.

Думки істориків

Петро Кралюк, український історик

Система шляхетської демократії часто характеризується як «політична анархія» (безлад). Хоча така характеристика видається не зовсім справедливою. З одного боку, шляхетська демократія не дала можливості сформуватися сильній центральній владі... Проте шляхетська демократія, яка охоплювала близько 10 відсотків населення держави... давала можливість значній частці люду брати участь у політичних процесах.

Як, на вашу думку, ставиться історик до шляхетської демократії?

3. ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСТВА Й СОЦІАЛЬНОГО УСТРОЮ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Пригадайте з курсу історії України, що таке «*фільварок*», «*товарна продукція*».

З початку XVI ст. на землях майбутньої Речі Посполитої відбулося стрімке економічне зростання. Його передумовами стали наслідки Великих географічних відкриттів. Загальноєвропейська «революція цін» призвела до здорожчання сільськогосподарської продукції в три-п'ять разів. А зростання чисельності населення міст у Західній Європі сприяло збільшенню попиту на сільськогосподарську продукцію. Для землевласників Речі Посполитої з'явилася можливість збільшити свої прибутки за рахунок продажу збіжжя в західноєвропейських країнах. Шляхта перетворювала свої господарства на ***фільварки — багатогалузеві підприємства для виробництва товарної продукції.*** Нарощування виробництва збіжжя мало наслідком посилення особистої залежності селян.

Завдяки бурхливій торгівлі зростали міста на берегах Вісли й на балтійському узбережжі. З'явилися текстильні та шкіряні мануфактури. Однак, на відміну від Західної Європи, міста здебільшого належали приватним власникам і не відігравали помітної ролі в політичному житті Речі Посполитої.

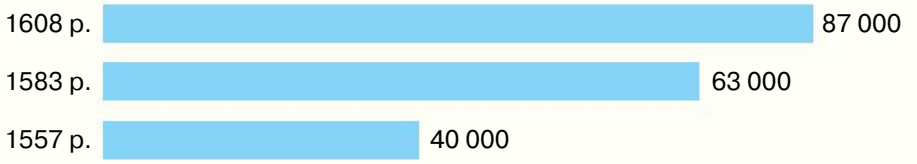
У державі існували три окремі стани — духовенство, шляхта й міщани, наділені окремими правами. Селяни не мали чітко окреслених прав; їхнє становище залежало від власника та певних традицій. Всередині всіх станів існувала майнова нерівність.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Діємо: практичні завдання

Проаналізуйте динаміку експорту з порту Гданська протягом історії Речі Посполитої. Поміркуйте, які чинники сприяли зростанню експорту. Як пов'язана із цим історія українських земель вказаного проміжку часу? Які події, на вашу думку, могли негативно впливати на обсяги зовнішньої торгівлі Речі Посполитої?

Обсяги експорту збіжжя через порт Гданська
(у тис. лаштів)

Лашт — старовинна міра об'єму або маси, що використовувалася для сипучих матеріалів (1 лашт = приблизно 2 тонни зерна).

Шляхта була ***«політичним народом»***, тобто представляла стан вільних людей, наділених широкими правами брати участь у політичному житті країни поруч із королем. Попри правову рівність, шляхта була неоднорідною. Її верхівку становили 30–40 могутніх родин магнатів, які майже незалежно керували цілими провінціями. Шляхта «середньої руки» часто протистояла владі магнатів і була активною силою в політичних процесах. Більшість панівного стану становили, однак, дрібні шляхтичі, які ледве забезпечували своє існування.

Особливе місце в Речі Посполитій посідало ***козацтво***. ***Його становище не було закріплене окремими становими правами, що призводило до численних конфліктів. Козаки намагалися виборoти собі місце, рівне шляхетському.*** Найбільшим виступом козацтва за свої права стала Козацька революція в 1648–1657 рр. під проводом Б. Хмельницького.

Поміркуймо!

На думку англійського історика Нормана Дейвіса, Річ Посполиту можна назвати «*шляхетським раєм, але цей рай означав чистилище для міщан і пекло для селян*».
Аргументовано підтвердьте або спростуйте оцінку історика.

Польська шляхта між 1576 і 1586 рр.
(*літографія художника Яна Матейка, 1875 рр.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

4. РЕФОРМАЦІЯ І КОНТРРЕФОРМАЦІЯ В РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

У першій половині XVI ст. на польських і литовських землях поширилися ідеї Реформації. Вони охопили значну частину шляхти й міщан. ***Попри гострі суперечки на сеймах і посилення впливу католицької церкви, до збройної боротьби між релігійними опонентами не дійшло***, на відміну від країн Західної Європи, де було протистояння.

Після смерті Сигізмунда II Августа на сеймі, який передував виборам короля, шляхта ухвалила акт ***Варшавської конфедерації*** — гарантію релігійного миру між різними християнськими конфесіями. Відповідне положення було включено і до «Генріхових артикулів». Надалі ці акти служили важливою підставою для дотримання прав православних і протестантів.

За правління королів **Стефана Баторія** (1576–1586 рр.) та **Сигізмунда III** (1587–1632 рр.) в державі посилилося панування католицької церкви, яка активно конкурувала з іншими конфесіями за вірян. Дієвим інструментом була освіта, передусім єзуїтські колегіуми, які демонстрували молоді привабливість католицизму.

Конфлікти між католиками і протестантами траплялися, а на сеймах не були вироблені надійні механізми запобігання релігійному насильству. Проте переслідування шляхтичів-протестантів було неможливим в умовах шляхетської демократії. Перевага надавалася не жорсткому примусу, а переконанню.

Проблемним було становище православних, які становили близько 40 % населення держави. З одного боку, свобода совісті та рівні права представників різних християнських конфесій були гарантовані Варшавською конфедерацією, «Генріховими артикулами» і люблінськими привілеями (для Волині, Київщини, Брацлавщини). З іншого боку, за вплив на православних змагалися Московська держава й католицька церква. У **1596 р.** була укладена **Берестейська церковна унія**, яка мала усунути суперечності між католиками та православними. Однак вона загострила релігійний конфлікт, зокрема між православними й уніатами. Обидві церкви в першій половині XVII ст. перебували у скрутному становищі. Король **Владислав IV** (1633–1648 рр.) був змушений визнати права православної церкви, проте міжконфесійне напруження збереглося і стало однією з причин Козацької революції середини XVII ст.

Діємо: практичні завдання

1. Пригадайте з курсу історії України, якими були умови Берестейської церковної унії. Як Берестейська унія вплинула на релігійні відносини у володіннях Речі Посполитої?
2. Яким було становище різних релігійних конфесій у Речі Посполитій?
3. За допомогою додаткових джерел інформації підготуйте та проведіть у класі дискусію на тему: «Чому Річ Посполита не стала абсолютною монархією».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

5. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Після укладення Люблінської унії новій державі довелося вести майже неперервну боротьбу з Московським царством, Швецією та Османською імперією за панування у Східній Європі. Ще в 1558 р. розпочалася ***Лівонська війна (1558–1583 рр.)***, в якій Литва виступила на боці Лівонського ордену проти Московського царства. Король Стефан Баторій завдав відчутної поразки московському війську. Просування Московського царства до Балтійського моря було зупинено. Але невдовзі довелося вести боротьбу за Балтику вже зі Шведським королівством.

Атака гусарії (*картина художника Олександра Орловського, початок XIX ст.*)

Приєднання до Королівства Польського українських земель спричинило загострення відносин з Османською імперією і Кримським ханством. Кульмінацією протистояння стала ***Хотинська війна 1620–1621 рр.***, в якій козацько-шляхетське військо зупинило наступ османів на Річ Посполиту.

Дізнайтеся, чому елементом спорядження гусарів були крила. Чи були вони ефективними в бою?

Найбільші випробування випали на долю держави в XVII ст. Українське козацтво розпочало збройну боротьбу за свої привілеї. Кульмінацією козацьких повстань стала ***Козацька революція під проводом Богдана Хмельницького***, що розпочалася в 1648 р. Війна велася з перемінним успіхом і виснажила обидві сторони. У 1654 р. до конфлікту долучилося Московське царство, а в 1655 р. послабленням Речі Посполитої скористалася Швеція. Вона захопила більшість польських земель. Цей період відомий в історії Польщі як ***«Великий Потоп»***. Країна опинилася під загрозою повного зникнення з мапи Європи. Але громадянам Речі Посполитої вдалося відбити шведський наступ і укласти мир, втративши васальне Прусське князівство. Також за «Вічним миром» 1686 р. вдалося остаточно домовитися з Московською державою про поділ українських земель по річці Дніпро. Річ Посполита стримала османський наступ, втративши, однак, частину Поділля.

Останні успіхи Речі Посполитої припадають на правління короля **Яна III Собеського** (1629–1696 рр.). Саме він **переміг османське військо під Віднем у 1683 р.**, чим остаточно зупинив експансію османів у Європі та відновив південні кордони держави.

Але вже на початку XVIII ст. слабка децентралізована держава вступила в період затяжної політичної кризи.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Таким чином, Річ Посполита була особливою державою. У той час, коли в більшості європейських держав посилювалася королівська влада, ***шляхта Речі Посполитої найбільше цінувала свої громадянські права, традиції парламентаризму та самоврядування***.

Думки істориків

Норман Дейвіс, англійський історик

У державі, яка не мала міцної центральної влади… годі було накинути релігійну однорідність. Шляхта вірила в те, у що хотіла, і захищала тих, хто їй подобався… Річ Посполита справді була «країною без вогнищ»… Обмеження… були незначні порівняно з жахіттями, які відбувалися в більшості європейських країн. Польська «анархія» й «золота свобода» шляхти виявилися перешкодою і для ефективного врядування, і для релігійного фанатизму.

На які переваги і недоліки шляхетської демократії вказує історик?

Річ Посполита другої половини XVI — першої половини XVII ст.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Річ Посполита: особливості "шляхетської демократії"»**.

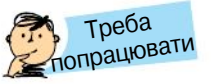
Можу розповісти історію виникнення Речі Посполитої.

Можу назвати особливості політичного устрою Речі Посполитої як аристократичної шляхетської республіки.

Можу схарактеризувати етнічну, соціальну структуру та релігійні процеси в Речі Посполитій.

Можу визначити особливості становища українських земель у складі Речі Посполитої.

► Обговорюємо в групі

2. Чому, на вашу думку, деякі історики вважають, що «*ідеалам польської шляхти властивий присмак сучасності*»? У чому ці ідеали актуальні для сучасних демократичних країн?

3. Поміркуйте, чи справедливим буде стверджувати, що король Речі Посполитої був маріонеткою шляхти. Аргументуйте свою думку.

► Мислю творчо

4. Залучивши додаткові аргументи, доведіть або спростуйте думку історика.

Норман Дейвіс, англійський історик

Польсько-литовська Річ Посполита мала низку рис, які відрізняли її від більшості західноєвропейських держав тодішнього періоду… Цю державу можна ліпше схарактеризувати як монархічну республіку, ніж як… монархію. Вона була більш республіканська за структурою і духом, ніж конституційні монархії Англії і Швеції, і діаметрально протилежна абсолютистським системам Франції, Іспанії та Росії.

5. На основі інформації з історії України сформулюйте до параграфа авторську рубрику «Український Всесвіт».

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1569 р.	Люблінська унія, утворення Речі Посполитої
1596 р.	Берестейська унія

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 18 АВСТРІЯ. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ

Пригадайте, що вам відомо про роль династії Габсбургів в історії Європи.

1. ВОЛОДІННЯ АВСТРІЙСЬКИХ ГАБСБУРГІВ

Як ви знаєте з курсу історії Середньовіччя, династія **Габсбургів** очолювала Священну Римську імперію і володіла значними територіями в Європі. Вони сягали від Іспанії на заході Європи до Карпатських гір на сході континенту. Однак у **1556 р.** Габсбурги поділили свої володіння, і тоді виокремилися дві гілки династії: **іспанські** й **австрійські Габсбурги.**

Історичні подробиці

Австрійські Габсбурги володіли численними землями в Європі. Титул імператора Максиміліана II (1564–1576 рр.) звучав так: «*Імператор Священної Римської імперії, король Богемії, Угорщини, Далмації, Хорватії, Славонії, Рами, Чехії, Німеччини; титулярний король Сербії, Болгарії*».

До речі, серед інших регалій Габсбурги мали й титул королів Галичини й Володимерії, тобто вважалися спадкоємцями корони Данила Романовича. Родинний зв'язок із королем Данилом простежувався від онуки Юрія I Уляни Олександрівни.

Осередком держави австрійських Габсбургів були німецькі області: Австрія, Тіроль, Швабія. З півдня до них прилягали райони, заселені слов'янами. Загалом імперія була багатонаціональним утворенням. Її населення розмовляло різними мовами, мало різні культурні традиції і рівень економічного розвитку. Саме тому згодом володіння Габсбургів назвуть ***«клаптиковою імперією»***.

У XVII ст. у володіннях Габсбургів ***відбувалося становлення централізованої держави***. До посилення влади короля Габсбургів спонукала близькість Османської імперії. Відень — столиця габсбурзьких володінь — протягом 1529–1683 рр. був під прицілом турків, які сприймали місто як ворота до Європи. Щоправда, підкорити місто туркам не вдалося. Зміцнювати владу короля змушувала й потреба протистояти Франції та іншим сусідам, які чекали слушного моменту, щоб відібрати в Габсбургів певні території.

Опорою імператорської влади були середнє і дрібне дворянство, а також католицька церква, яку щедро обдаровували землею.

Поступово міцніли й господарські зв'язки між різними куточками країни. На великий економічний центр перетворювався Відень. Усі ці чинники забезпечували міцність багатонаціональної Австрійської імперії.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ

Пригадайте, коли й за яких обставин була утворена Османська імперія. Як історія Османської імперії була пов'язана з історією українських земель? Назвіть факти спільної історії.

Діємо: практичні завдання

Проаналізуйте історичну карту й виконайте завдання:

1. Покажіть на карті кордони Османської імперії на початку XVI ст. Визначте етапи зростання її території.

2. Назвіть християнські країни Європи, які опинилися під османським пануванням.

Зростання Османської імперії

Добою розквіту Османської імперії називають період правління **Сулеймана I** (1520–1566 рр.). За дорученням Сулеймана було впорядковано османське законодавство, тому його також називали Законодавцем. Кадії (судді) у судочинстві керувалися шаріатом (ісламськими законами) та канунами (указами султана). Це був час, коли османська династія серйозно розмірковувала над ідеєю світового панування. ***Основною метою Сулеймана I було прагнення створити єдиний мусульманський світ.***

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Однією з особливостей Османської імперії була стабільність панівної династії. Якщо за часів існування Імперії ромеїв змінилося 14 імператорських династій, то протягом існування Османської імперії нею правила одна й та сама династія. Таємниця такої «стабільності» полягає в тому, що, вступаючи на престол, султан, за звичаєм, повинен був стратити всіх своїх братів та їхніх синів. Хоча насправді їх часто ізолювали від світу, уникаючи вбивства.

Сулейман I
(*портрет роботи невідомого художника, 1530-ті рр.*)

В імперії султан титулувався як ***«падишах»*** (у перекладі з перської — *імператор*). В Османській імперії султан був очільником всієї системи державного управління, адміністративним, політичним і військовим главою мусульманської громади.

Сулейман вважав себе не тільки лідером мусульман, а й наступником ромейських імператорів і традицій ромейської культури.

Культура османів вбирала в себе впливи всіх народів, які жили в імперії. Османська імперія вирізнялася віротерпимістю до немусульман. Так, християни та юдеї мали сплачувати додатковий податок, якщо вони не бажали переходити в іслам. Проте цей податок був не набагато більший за податки часів Імперії ромеїв. Як недостатньо «благонадійні», немусульмани були звільнені від деяких повинностей, які несли тільки мусульмани, а також не було насильницького навернення в іслам і вигнання іновірців. Основною жертвою релігійних гонінь у ранньомодерній Османській державі були мусульмани-шиїти.

Думки істориків

Агатангел Кримський, український історик

Сучасна Сулеймановi Європа назвала його «Пишний» та «Великий» — [очевидно, зважаючи] на його видатну військову й політичну могутність. Турки так його не прозвали. Вони найбільшу ціну склали султанові за його культурні заслуги й за його мудру опіку над державою і людністю. Їхній титул для Сулеймана Пишного — Законодавець, «Сулейман ель-Кануні».

Як, на вашу думку, ставиться історик до Сулеймана I? В який спосіб він намагається аргументувати свою позицію?

Часто посадовці були слов'янами, греками або вірменами, бо султани перешкоджали створенню турецької аристократії. Пов'язана історія Османської імперії і з українськими землями. Одна з дружин Сулеймана I й матір його наступника Селіма **Хюррем Султан** була родом з українських теренів. Вона увійшла в історію під ім'ям **Роксолана**.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Український Всесвіт

Справжнє ім'я та походження Роксолани невідомі. За легендами, донька рогатинського священника Анастасія Лісовська потрапила до татарського полону, звідки була продана до султанського гарему. Роксолана — вигадане ім'я улюбленої дружини Сулеймана I Пишного. Воно вказувало на ймовірне її походження з українських земель, які в ті часи також називали Роксоланією (від давнього племені роксоланів). При дворі султана Роксолану називали Хюррем (радість). Жінка мала надзвичайний вплив на Сулеймана I, що давало їй змогу втручатися в управління державою, зовнішню політику. Була меценаткою: будувала мечеті та громадські споруди в різних містах Османської імперії.

Хюррем започаткувала добу так званого «Жіночого султанату» (1550–1656 рр.), коли жінки відігравали важливу роль у державних справах. Цікаво, що останньою впливовою жінкою цієї доби була також дівчина з України Хатідже Турхан Султан (дівчина Надія з Поділля, яка стала матір'ю султана Мехмеда IV).

«La Sultana Rossa».
Імовірний портрет Роксолани
(*картина художника Тіціана Вечелліо, 1550-ті рр.*)

Хатідже Турхан Султан
(*гравюра роботи Пітера де Йоді Молодшого, 1660 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

3. НАРОДИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПІД ВЛАДОЮ ТУРКІВ-ОСМАНІВ

Володіння Османської імперії охоплювали частини Азії, Європи й Африки та простягалися від Дунаю до Нілу й від Євфрату майже до Гібралтару.

Завойовницькі успіхи османів пояснювалися не тільки їхньою військовою перевагою. ***Османські завоювання відбувалися під гаслами «звільнення пригноблених і знедолених», що привертало симпатії селянства не тільки мусульманських, а й європейських країн.***

Населення імперії налічувало близько 50 млн осіб. Воно складалося здебільшого з мусульман — турків, татар, арабів, курдів, туркменів, берберів і черкесів. Частина босняків, албанців і болгар також прийняла іслам. Християнське населення становили переважно греки, серби, румуни, грузини, вірмени, угорці, хорвати. Жили в Османській імперії також євреї, які сповідували юдаїзм.

У мусульманських країнах влада османів мала швидше символічний характер і майже *нічого не змінила в традиційній системі управління*.

Управління християнськими землями здійснювалося суворіше, хоча дозволялося сповідувати свою релігію і самоврядування за умови дотримання законів імперії та сплати податків. Від християн вимагали визнання влади мусульман і демонстрації поваги й підкорення.

Думки істориків

Люсьєн Фрарі, американський історик

Наслідком завоювань Османської імперії було проведення адміністративних й економічних реформ на завойованих територіях. Було впроваджено систему мілетів, надання певної релігійної та культурної автономії підкореним народам. Це дало змогу зберегти соціальну стабільність і сприяло економічному зростанню. Османи також поліпшили дороги й мости, що пожвавило торгівлю та комунікацію в імперії.

Агатангел Кримський, український історик

Що Туреччина XVI ст. не була тією райською Аркадією, якою вона мріялася певним громадським гуртам Європи, це річ безперечна. Варто почитати самих турків, щоб переконатися: не все було в тодішній Туреччині так гаразд, як думалося в Європі.

1. Зіставте погляди істориків на Османську імперію та визначте, у чому полягає відмінність між ними.
2. Чим, на вашу думку, зумовлені розбіжності в оцінках істориків? Спробуйте висловити й довести власну позицію, залучивши додаткові джерела інформації.

Обмеження викликали спротив. У Болгарії та Сербії поширився рух ***гайдуків*** — партизанів, які нападали на османських чиновників,

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

спалювали мусульманські поселення, чинили спротив сплачуванню податків. Такі дії влада жорстоко придушувала.

Загалом центральна влада не зловживала насильством. Але, оскільки центр перебував далеко, а влада у провінціях часто була слабкою і корумпованою, створити ефективну систему управління було складно.

У XVII ст. дедалі більшого клопоту завдавали османам ***українські козаки***, які в 1614 р. спалили базу османського флоту — порт Синоп. У 1621 р. в битві під Хотином саме козаки на чолі з **Петром Конашевичем-Сагайдачним** відіграли важливу роль у зупиненні просування османських військ на територію Речі Посполитої.

Протягом XVII–XVIII ст. Османська імперія неодноразово намагалася поширити свій вплив на українські землі, однак невдало. Спроба встановити протекторат над Правобережною Україною в 1669 р. призвела до війни з Річчю Посполитою, а потім з Московським царством. Чигиринські походи 1677–1678 рр. лише виснажили османське військо, не створивши імперії жодних переваг. Чергова спроба захопити Відень закінчилася крахом: 12 вересня **1683 р.** османську армію розгромило військо польського короля Яна II Собеського. ***Поразка під Віднем назавжди поклала край османській експансії углиб Європи.***

Український Всесвіт

Пам'ятник козакам у м. Відень, Австрія (*робота скульпторів Володимира й Олексія Чепеликів, 2013 р.*)

Віденська битва 1683 р. пов'язана з героїчними діями українських козаків. Дізнайтеся, яку роль у Віденській битві вони відіграли.

У 1699 р. Османська імперія була вимушена відмовитися від українського Поділля. Експансія османів у Європі зупинилася.

У XVII ст. все чіткіше окреслювалися ознаки кризи в Османській імперії. Давалися взнаки масштабні війни. Початок послаблення Османської імперії не означав втрату її впливу на світові події. Ще 250 років ця держава відігравала важливу роль у міжнародній політиці.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Австрія. Османська імперія»**.

Можу показати на карті володіння австрійських Габсбургів та Османської імперії.

Можу назвати ознаки централізації держави в Австрійській імперії.

Можу розповісти про відносини Османської імперії з європейськими сусідами.

Можу назвати факти, що пов'язують Османську імперію з українськими землями.

► Обговорюємо в групі

2. На думку англійського історика Нормана Дейвіса, «*імперія існує доки веде експансію. З припиненням експансії починається розпад імперій*». Чи погоджуєтеся ви з думкою історика? Підтвердьте або спростуйте її на прикладі відомих вам імперій.

3. Працюючи в групах, проведіть мінідослідження «Вплив завойовницької політики османів на розвиток Австрійської імперії в XVII ст.». Визначте, які європейські держави, окрім Австрії, протистояли османській експансії.

► Мислю творчо

4. У сучасній Туреччині шанобливо ставляться до своєї історії. Так, на грошовій банкноті 10 лір зображено історичну пам'ятку XVI ст., про справжність якої вчені дискутують і досі. Дізнайтеся, яку саме пам'ятку зображено на грошах, та які аргументи висловлюють прихильники і противники ідеї унікальності пам'ятки. Підготуйте презентацію свого дослідження в довільній формі.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 19 МОСКОВСЬКЕ ЦАРСТВО / РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ

Пригадайте обставини утворення та етапи зростання Московського князівства. Про які особливості формування князівства свідчать слова російського філософа Георгія Федотова: «*Хан переїхав до Кремля, тобто Москва омонголилася, і російський цар, російський великий князь — це хан*»?

1. УТВОРЕННЯ МОСКОВСЬКОГО ЦАРСТВА. ІВАН IV ГРОЗНИЙ

Протягом другої половини XV — першої третини XVI ст. в Московському князівстві склалася система **самодержавства.** Зміцненню царської влади сприяла політика **Івана IV Грозного** (1533–1584 рр.). У 1547 р. Іван IV прийняв титул «цар». Держава почала називатися **Московське царство.**

Варто запам'ятати!

Самодержа́вство — система влади в Московському царстві / Російській імперії, за якої держава вважалася власністю монарха, а його влада не обмежена законами.

Зовнішня політика Івана IV мала виразно загарбницький характер. Шляхом приєднання нових територій Московське царство стало найбільшою державою Європи. У 1552 р. після тривалого опору було

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

підкорено Казанське ханство, а в 1556 р. без спротиву захоплено Астраханське ханство. Це не тільки відкрило шлях до Волзького торговельного шляху й завоювання Сибіру (розпочалося з 1582 р.), а й ***дало змогу московському царю задовольнити свої претензії на ординський спадок.***

Щоправда, спроби боротьби з іншим нащадком Орди — Кримським ханством, виявилися невдалими. ***У 1571 р. кримський хан захопив і спалив Москву, змусивши царя поновити сплату данини.***

Спроба захопити землі Балтії під час Лівонської війни (1558–1583 рр.) закінчилася для Московського царства суцільною поразкою. На боці Лівонії виступили Королівство Польське, Велике князівство Литовське, Шведське й Данське королівства.

2. СМУТНИЙ ЧАС І ЗАПОЧАТКУВАННЯ ДИНАСТІЇ РОМАНОВИХ

Діємо: практичні завдання

Працюючи з текстом підручника, доберіть матеріал для рубрики «Український Всесвіт»: укладіть перелік подій, історичних діячів з історії України, що пов'язані з історією Московії. Наприклад, пригадайте події походу козаків на чолі з П. Конашевичем-Сагайдачним на Москву. Під час яких подій у Московії відбувся цей похід?

На початку XVII ст. Московське царство охопила криза, яку історики назвали ***Смутний час*** (1598–1613 рр.). Був момент, коли держава опинилася на межі знищення.

Після смерті Івана IV на престол зійшов його син Федір Іванович (1584–1598 рр.). У 1591 р. за непевних обставин загинув молодший син Івана Грозного Дмитро.

Після смерті царя Федора Івановича перервалася династія Рюриковичів. Виникла династична криза. Під час боротьби царський трон ненадовго вдавалося посісти по черзі Борису Годунову, самозванцю Лжедмитрію I та боярину Василю Шуйському. У боротьбу за трон і московські землі втрутилися Швеція та Річ Посполита. Поляки навіть організували воєнний похід на Москву з метою посадити на царський трон королевича Владислава.

Зрештою московитам вдалося подолати кризу й витіснити іноземців із країни. У лютому **1613 р. Земський Собор** обрав новим царем 16-річного Михайла Романова. Так була ***започаткована династія Романових***, яка правила в Росії понад 300 років.

Система самодержавства суттєво зміцнилася за правління **Олексія Михайловича Романова** (1645–1676 рр.). Земські собори скликали дедалі рідше, поки в 1654 р. їхнє скликання взагалі припинилось. У 1649 р. «Соборним уложенням» (новий звід законів) було остаточно впроваджено особисту залежність селян.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Посиленню Московського царства посприяло його втручання в боротьбу українських козаків із Річчю Посполитою під час Козацької революції на чолі з Богданом Хмельницьким. У **1654 р. на Переяславській раді** Москва оголосила війну Речі Посполитій і прийняла Військо Запорозьке «під високу руку государеву». Ця подія започаткувала поступове підкорення українських земель московським царатом.

3. ПРОГОЛОШЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Утвердження Московії як сильної держави було головною метою царя **Петра I** (1682–1725 рр.). Для цього він не шкодував ні ресурсів, ні людей. Головною перешкодою для зростання Московського царства була відсутність виходів до світових торговельних шляхів, а всі вони на той час були морськими. Однак спроба утвердитися на берегах Чорного моря під час Азовських походів 1695–1696 рр. була невдалою.

Тоді Петро I змінив напрямок дій і вирішив позмагатися за панування на Балтиці, де на той час володарювало Шведське королівство на чолі з молодим талановитим королем Карлом XII. У **1700 р.** Петро I розпочав затяжну **Північну війну** зі Швецією. Союзниками Москви виступили Данія і Саксонія.

Петро I
(*портрет роботи художника Якова Хоубракена, 1718 р.*)

Одночасно, з метою посилення держави та можливостей ведення війн, Петро I здійснив низку реформ. ***Зовні вони демонстрували розрив зі старим ординським спадком і символізували орієнтацію країни на Захід.***

Проте реформи супроводжувалися зміцненням самодержавства, посиленням бюрократизації державного управління, збільшенням податкового тягаря. Заснування мануфактур із використанням праці кріпаків ***«консервувало» кріпосницьку систему.***

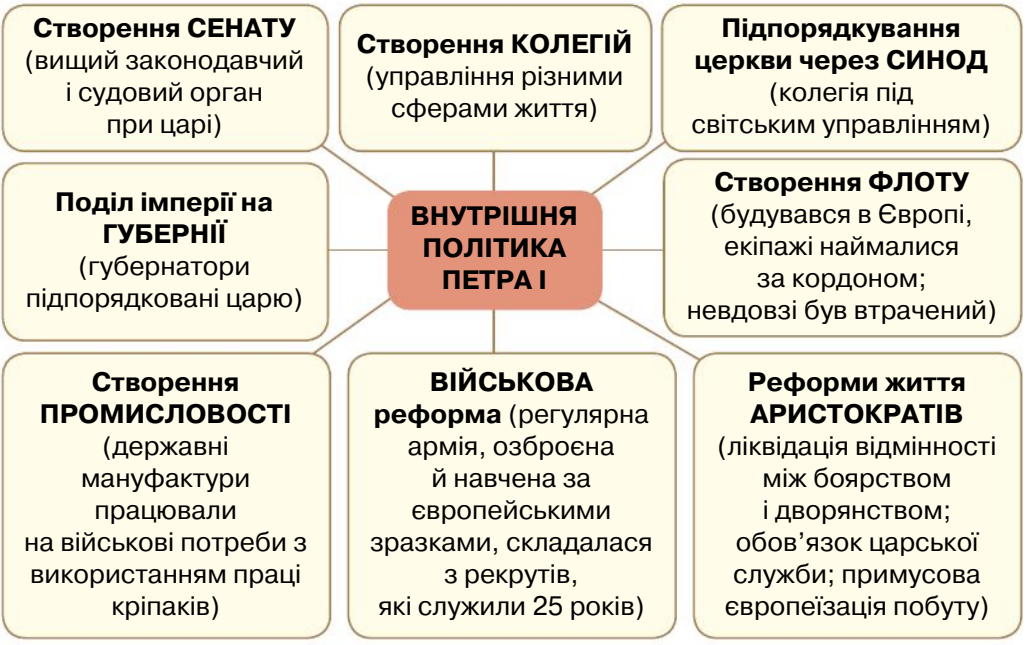
Думки істориків

Французький історик П'єр-Шарль Левек

Петро I ще більше посилив рабство росіян, вимагаючи, щоб вони стали схожими на вільних людей.

На яких суперечностях модернізаційних реформ Петра I наголошує історик?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Проаналізуйте схему й визначте, у чому виявлялася суперечність (поєднання прогресивних змін і недоліків) реформ Петра I.

Символом перетворень стала нова столиця — Санкт-Петербург, збудована на Неві за зразком Амстердаму.

Реформи посприяли військовому зміцненню Росії. Перелом у Північній війні зі Швецією спричинила перемога Петра I в **битві під Полтавою у червні 1709 р.** Карл XII невдовзі загинув, а в серпні 1721 р. був укладений Ніштадський мир, за яким Росія отримала частину балтійського узбережжя та вихід до Балтійського моря.

Перемога в Північній війні сприяла перетворенню Московії на регіонального лідера. Московське царство перейняло назву ***«Росія»***, а з **1721 р. була запроваджена офіційна назва «Російська імперія».**

Український Всесвіт

У становленні Російської імперії та обґрунтуванні її претензій на лідерство й велич помітну роль відігравала козацька старшинська й київська інтелектуальна еліта. У 1674 р. архімандрит Києво-Печерської лаври Інокентій Гізель видав книгу «Синопсис», де вперше обґрунтував зв'язок Москви з Княжою Руссю і київськими князями, про який у Московії ніхто не здогадувався. «Синопсис» тривалий час виконував роль підручника історії в Російській імперії. А саму назву «Російська імперія» запропонував колишній ректор Києво-Могилянського колегіуму Феофан Прокопович. Він же в 1725 р. сприяв створенню російської Академії наук.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Московське царство / Російська імперія»**.

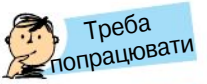
Можу назвати головні етапи становлення самодержавства в Московії / Росії.

Можу пояснити, які риси визначали Росію як імперію.

Можу визначити вплив становлення самодержавства в Московії / Росії на українські землі.

Можу схарактеризувати реформи Петра I.

2. Користуючись матеріалами підручника історії України, укладіть синхронізовану таблицю подій у Московії / Російській імперії та на українських теренах у межах Гетьманщини й Запорозької Січі.

► Обговорюємо в групі

3. Прочитайте цитату й дайте відповіді на запитання: **а)** Як бачить історик значення України для формування Російської держави?; **б)** Яке значення, на думку історика, мало для Московії приєднання України?; **в)** В який спосіб він намагається аргументувати свою позицію?

Норман Дейвіс, англійський історик

...Перехід України від Польщі до Росії складно переоцінити. Московія дістала економічні ресурси й геополітичну позицію, необхідні, щоб стати великою державою... Формула «Московія + Україна = Росія»... має фундаментальне значення. У такому разі справжнім засновником Російської імперії був Олексій Михайлович, а не його... син Петро.

► Мислю творчо

4. Складіть розгорнутий план доповіді «Розвиток Московського царства в XVI — першій половині XVII ст.».

5. Зіставте розвиток Московського царства / Російської імперії з європейськими абсолютними монархіями. Визначте спільне і відмінне в їх розвитку.

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1700–1721 рр.	Північна війна
1721 р.	Проголошення Російської імперії

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 20 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАРОДІВ СХОДУ (ОГЛЯДОВО)

Покажіть на історичній карті розташування Індії, Китаю, Кореї, Персії, Японії. Пригадайте, що вам відомо про особливості розвитку цих країн за доби Середньовіччя.

Діємо: практичні завдання

Об'єднайтеся в групи. Опрацюйте інформацію про розвиток країн Сходу за Ранньомодерної доби. Зіставте розвиток кожної з них з європейськими країнами. Визначте спільні і відмінні риси в їх розвитку.

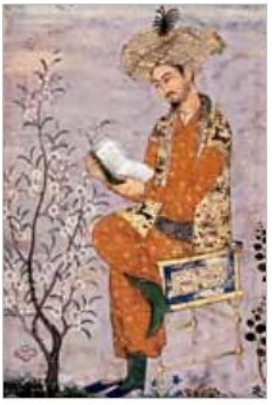
1. ДЕРЖАВА ВЕЛИКИХ МОГОЛІВ В ІНДІЇ

У 1526 р. нащадок Тимура-Тамерлана та Чингісхана **Бабур** захопив Індію. Виникла нова держава — **Імперія Великих Моголів** (1526–1857 рр.), до складу якої в часи розквіту входила майже вся Індія.

Сам Бабур, відомий як освічений правитель, історик і поет, автор літературної пам'ятки «Бабур-наме», правив в Індії недовго (1526–1530 рр.).

Бабур намагався досягти компромісу з індусами, залучаючи їх до управління державою.

Наступники Бабура (його нащадки та представники місцевих династій) прагнули зміцнити свою владу, сприяючи розвиткові зв'язків між різними куточками держави.

Бабур
(*мініатюра, XVI ст.*)

Який образ правителя постає перед нами на мініатюрі?

«Золотою добою» династії Моголів було правління падишаха **Акбара** (1556–1605 рр.). Він відомий під іменем Акбар Великий. Йому вдалося приєднати до володінь Моголів Кандагар, Кабул, Сінд, Белуджистан, укласти союз із раджпутськими раджами, захопити Годвану, Гуджарат, Мальву, Бенгалію та Оріссу.

Правителі Імперії Великих Моголів сприяли розвиткові торгівлі Індії з різними країнами. ***Із XVI ст. Індія потрапила в орбіту впливу європейських колонізаторів. Після тривалого протистояння європейських держав у 1760-х рр. своє панування в Індії встановили англійці.***

2. ПЕРСЬКЕ ЦАРСТВО

Протягом XVI — першої третини XVII ст. в Персії правила **династія Сефевідів**. Їм вдалося поширити свою владу, окрім Азербайджану, на Іран, частково Вірменію, Туркменістан й Афганістан.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Аббас I Великий (*гравюра, XVII ст.*)

Найбільшої могутності держава Сефевідів досягла за правління шаха **Аббаса I Великого** (1587–1629 рр.).

З метою поповнення державної скарбниці шах установив монополію на торгівлю шовком. Створювалися державні ремісничі майстерні, в яких працювали наймані майстри-ремісники. Зовнішня торгівля і міжнародні торговельні шляхи перебували під особливою опікою влади: будувалися дороги, караван-сараї.

У 1736 р. династія Сефевідів була позбавлена трону. Владу захопила **династія Афшаридів**. Щоб запобігти загрозі колоніальної залежності, нові правителі Персії взяли курс на обмеження контактів з європейськими країнами.

3. МАНЬЧЖУРСЬКЕ ЗАВОЮВАННЯ КИТАЮ

У XVI ст. в Китайській імперії панувала імператорська **династія Мін**. Імператор управляв країною, спираючись на численних чиновників.

Китай залишався аграрною країною. Політика імператорів сприяла розвиткові сільського господарства, удосконаленню знарядь праці, технологій обробітку землі. Розвивалася іригаційна система, у спорудженні якої китайці використовували бамбукові труби, водяні колеса.

Імператор Хун Тайцзи — перший імператор династії Цін (*малюнок, XVII ст.*)

У 20-х роках XVII ст. внутрішнє і зовнішнє становище імперії Мін значно погіршилося. Усередині країни наростав безлад, зумовлений нескінченною боротьбою за владу. Надмірні податки повністю зруйнували господарства селян.

Унаслідок запрошення маньчжурів для придушення селянської війни під проводом Лі Цзичена на території Піднебесної запанувала маньчжурська **династія Цін (1636–1912 рр.)**.

Спроби династії Цін подолати кризові явища шляхом зовнішніх завоювань не мали успіху. Хоч територія імперії зросла більш як удвічі, війни виснажували ресурси держави. Іншою проблемою було поступове зростання впливу європейців. Щоб запобігти перетворенню Китаю на колонію, правителі династії Цін у 1757 р. перейшли до **політики самоізоляції** та закрили країну для іноземців.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

4. СЬОГУНАТ ТОКУГАВИ Й ПОЛІТИКА САМОІЗОЛЯЦІЇ В ЯПОНІЇ

Політичний розвиток Японії в XVI ст. характеризувався боротьбою за централізацію держави та зміцнення авторитету імператора. Цей час кровопролитних війн дістав назву періоду Трьох Сьогунів. У 1582 р. загинув один із лідерів об'єднання країни — Ода Нобунаґа. Сьогуни керували країною, спираючись на військову силу самураїв. У **1603 р.** імператор надав посаду сьогуна Токугаві Ієясу, який відтак став засновником **сьогунату Едо** (існував до **1867 р.**).

Варто запам'ятати!

Самура́ї — представники військового стану в Японії XII–XIX ст.

Сьогуна́т — особлива система управління в Японії XVII–XIX ст., коли імператор залишався верховним жерцем синтоїзму й лише вважався главою держави. Реальна влада зосереджувалась у руках сьогуна.

Полі́тика самоізоля́ції — напрям зовнішньої політики держави, який полягає в обмеженні контактів держави з іншими країнами.

Поступово Японія перейшла до ***політики самоізоляції*** («Сакоку») в контактах з європейськими державами. Проте зберігалися дипломатичні й торговельні зв'язки з традиційними партнерами Японії: Китаєм, Кореєю, Рюкю та поселеннями айнів.

Токугава Ієясу
(*мініатюра, XVII ст.*)

Японське суспільство періоду Едо складалося із чотирьох великих груп: самураїв, селян, ремісників і купців. Країною керували винятково представники першого стану. Поза становою системою перебували парії, які займалися непрестижними роботами.

Панівними релігіями Японії були синто й буддизм. Християнство було заборонене, тому його послідовники перебували в підпіллі. Великим впливом користувалося оновлене конфуціанство.

Господарство Японії залишалося натуральним. Поступово, хоч і повільно порівняно з європейськими країнами, розвивалася промисловість: лісове господарство, солеваріння, гончарство, виготовлення товарів широкого вжитку. Була налагоджена мережа морських і сухопутних шляхів, з'явилася японська поштова служба гінців.

Міста в Японії переважно виконували роль адміністративних центрів. У столиці Японії Кіото розташовувалися резиденції імператорів, а головним містом уряду було Едо.

Протягом двох століть японське суспільство не знало соціальних катаклізмів, через що період Едо називають ***добою «миру Токугава»***.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

5. КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА НАРОДІВ СХОДУ

Діємо: практичні завдання

Народи Сходу створили неперевершені зразки національної культури. Вони й досі привертають до себе увагу туристів з усього світу. Розгляньте запропоновану колекцію пам'яток культури Сходу та виконайте завдання:

1. Визначте, в яких країнах Сходу створено ці пам'ятки.

2. Розробіть маршрут і рекламний буклет туристичної подорожі «Культурні скарби Сходу» — підготуйте коротке повідомлення про кожну з пам'яток, розкриваючи культурну цінність.

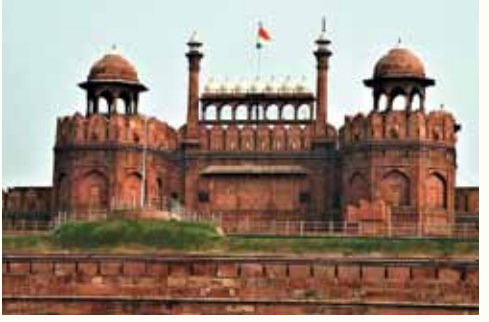
Мавзолей Тадж Махал
у місті Аґра
(*зведений в 1630–1652 рр., сучасне фото*)

Мечеть Імама
(*побудована в XVII ст., сучасне фото*)

Традиційний театр кабукі

Червоний форт — історична цитадель
міста Делі
(*зведений в 1639—1648 рр., сучасне фото*)

Маски театру Но — неодмінний атрибут акторів театру для еліти суспільства. У 1615 р. театр Но було проголошено «церемоніальним театром» правлячих верств. Вистави присвячували різним визначним подіям. Бути запрошеним на таку виставу вважалося великою честю.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Міст Хаджу в місті Ісфаган (*побудований у XVII ст., сучасне фото*)

Прийом у шаха Аббаса I Великого (*фреска, XVII ст.*)

Золотий храм у місті Амрітсар (*побудований у 1588–1604 рр., сучасне фото*)

Блакитно-біла порцеляна (*початок XVI ст.*)

Вісім осінніх видів *(картина Дун Цичана, 1620 р.)*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Особливості розвитку народів Сходу (оглядово)»**.

Можу показати на карті розташування Індії, Китаю, Кореї, Персії, Японії.

Можу назвати видатних діячів історії країн Сходу за Ранньомодерної доби.

Можу визначити, як на розвиток країн Сходу впливала колоніальна політика європейських держав.

Можу пояснити причини і спрогнозувати наслідки політики самоізоляції Китаю та Японії.

► Обговорюємо в групі

2. Обговоріть у класі результати роботи над завданням рубрики «Діємо: практичні завдання» на *с. 136–137*. Визначте спільне і відмінне в розвитку європейських держав і держав Сходу за Ранньомодерної доби.

► Мислю творчо

3. Уявіть себе японським поетом / японською поетесою; керуючись правилами укладання віршів, напишіть свій приклад хайку — трирядкового неримованого вірша з порядком і кількістю складів 5–7–5. Поміркуйте, якими якостями має володіти митець, щоб творити в жанрі хайку. Зауважте, що хайку не можна було писати на теми політики, релігії, кохання.

Правила хайку від Мацуо Басьо — найвідомішого японського поета, який писав вірші у цьому жанрі

- **Сабі** (японською) — зосередженість, спокійна радість самотності.
- **Сіфі** — усвідомлення гармонії прекрасного.
- **Наусомі** — глибина проникнення.

Приклад хайку: Старий ставок. Пірнуло жабеня — Вода сплеснула.
(*переклад І. Бондаренка*)

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1603–1867 рр. Період сьогунату Едо в Японії
1636–1912 рр. Правління династії Цін у Китаї

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 21 ВІЙНИ ЗА ПЕРЕДІЛ ЄВРОПИ І СВІТУ

Як релігійні війни XVI ст. в Європі вплинули на міжнародні відносини? За якими ознаками можна визначати війну як загальноєвропейську?

Діємо: практичні завдання

Працюючи з текстом підручника, заповніть у зошиті таблицю «Тридцятилітня війна».

ТРИДЦЯТИЛІТНЯ ВІЙНА		
Причини війни		
Привід до війни		
Період війни	Головні події	Результат періоду війни
Загальні підсумки війни		
Наслідки війни		

1. МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ В ЄВРОПІ на початку XVII ст. ПРИЧИНИ ВІЙНИ

У Середньовіччі відносини між правителями європейських держав регулювалися за участі Пап Римських. Саме вони сварили, мирили, судили, відлучали від церкви королів та імператорів. У XVI — на початку XVII ст. значна частина Європи вже не підпорядковувалася Риму, оскільки була протестантською. Католицькі монархи добилися відносної незалежності. Звільнення держав з-під жорсткої церковної опіки поставило і католицьких, і протестантських монархів перед необхідністю створити власну систему для регулювання відносин між ними. Саме така система зародилася під час **Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.)**.

На початку XVII ст. загострилося протистояння між провідними європейськими державами, зокрема Франції з Іспанією і Священною Римською імперією, якими правила династія Габсбургів. Вони прагнули утвердити своє панування в Європі. Їх підтримувала католицька церква, яка зміцнила свої позиції. Посилилося протистояння католиків із протестантами.

Поміркуймо!

Які причини посилення позицій католицької церкви в цей період? Які інші причини, окрім релігійних, призводили до протистояння європейських монархів за Ранньомодерної доби?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Намагаючись не допустити зміцнення позицій Габсбургів у Європі, Франція підтримувала німецьких князів-протестантів. Для спротиву наступу католицизму німецькі протестантські князі в 1608 р. об'єдналися в ***Євангелістську унію***. У 1609 р. створено ***Католицьку лігу***. Її метою було відновити католицизм по всій території Священної Римської імперії, а також у тих країнах, де закріпилася Реформація. Таким чином, Західна Європа розділилася на два табори. ***Причинами війни, що назріла, були суперечності між Габсбургами та їхніми супротивниками, між католиками і протестантами.***

Приводом до початку війни стала подія, яка відбулася у Празі. Гоніння габсбурзької влади на протестантів і всіх прихильників незалежності обурили містян. **23 травня 1618 р.** вони увірвалися до Празького граду (замку) й викинули з вікна трьох представників Габсбургів. В історії ця подія, відома як **Празька дефенестрація** (від лат. de fenestra — *з вікна*), і стала приводом до початку Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.). Так Чехія виступила проти влади Габсбургів.

Празька дефенестрація (*гравюра, XVII ст.*)

Локальний конфлікт переріс у загальноєвропейський. Обидві сторони шукали союзників і готувалися до війни. ***На боці Габсбургів*** виступили Іспанія, Португалія, Річ Посполита, Папська держава. ***До антигабсбурзької коаліції*** увійшли Франція, Нідерланди, Швеція, Данія, протестантські князівства Німеччини. Підтримку також висловили Англія і Шотландія.

2. ВОЄННІ ДІЇ. ОСНОВНІ ПЕРІОДИ ВІЙНИ

У Тридцятилітній війні виділяють чотири періоди.

2.1. ЧЕСЬКИЙ ПЕРІОД (1618–1624 рр.)

Після подій 23 травня 1618 р. чеський сейм сформував новий уряд. Улітку 1619 р. сейм позбавив імператора **Фердинанда II Габсбурга** влади над Чехією, вигнавши з неї єзуїтів. Новим королем Чехії оголосили **Фрідріха Пфальцського**.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

У листопаді 1620 р. на Білій Горі чеське військо зазнало поразки від військ імператора Фердинанда II та Католицької ліги.

Перемога Габсбургів зумовила занепад Реформації на чеських землях. Фрідріх Пфальцський опинився у вигнанні. Усі священники-некатолики були вигнані з країни. Будь-які богослужіння, крім католицького, були заборонені.

Поміркуймо!

В історії кожного народу є важливі події, про які країна зберігає пам'ять. Для чехів така подія — битва на Білій Горі. Щорічно восени поблизу Праги на історичному місці — Білій Горі — відбувається реконструкція цієї битви. Це свято незламного духу чеського народу, пам'ять про те, як чехи боролися за свободу.

Битва на Білій Горі
(*сучасна історична реконструкція*)

Що більше об'єднує народ: перемога чи програна битва?

2.2. ДАНСЬКИЙ ПЕРІОД (1625–1629 рр.)

Перемога Габсбургів стривожила протестантську коаліцію. Першою проти Католицької ліги виступила Данія. Наступ данського короля Кристіана IV, підтриманий протестантами Німеччини, був успішним. Імператор Фердинанд II створив власну армію на чолі з **Альбрехтом Валленштейном**.

Історичні подробиці

Альбрехт Валленштейн — чеський дворянин, у молодості змінив протестантську віру на католицьку. Після битви на Білій Горі за безцінь скуповував землі, став найбагатшою людиною Чехії. Запропонував Фердинанду II план створення великого найманого війська, яке повинне було утримуватися за рахунок завойованих територій. «*Війна годує війну*» — таким було його правило.

Альбрехт Валленштейн
(*гравюра, XVII ст.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Війська данців програли в кількох битвах. Удершись у Данію і погрожуючи її столиці Копенгагену, Валленштейн змусив данського короля припинити воєнні дії. Таким чином Габсбурги виграли і другий період війни.

2.3. ШВЕДСЬКИЙ ПЕРІОД (1630–1635 рр.)

Зі зміцненням Габсбургів у Північній Німеччині не погоджувалися Швеція, Англія і Франція. У 1630 р. в Померанії висадилася невелика, але добре озброєна, дисциплінована шведська армія на чолі з королем Швеції **Густавом-Адольфом**. *«Не грабувати»* — саме такий суворий наказ короля виконувала армія, що й забезпечило їй підтримку серед населення. Після перемоги над армією Католицької ліги в 1631 р. під м. Лейпциг шведська армія зайняла столицю Баварії Мюнхен — центр католицьких сил Німеччини.

Фердинанд II Габсбург вирішив повернути А. Валленштейна. Він швидко сформував найману армію. У 1632 р. неподалік м. Лютцен армія А. Валленштейна була розгромлена. Але в цій битві загинув і шведський король, що пришвидшило втрату шведами їхніх позицій у Німеччині. Імперські й іспанські війська пограбували володіння протестантських князів у Західній Німеччині, і ті почали шукати примирення з імператором.

2.4. ФРАНКО-ШВЕДСЬКИЙ ПЕРІОД (1635–1648 рр.)

У війну на цьому етапі вступила Франція, яка уклала союз зі Швецією. Цей період війни тривав в умовах виснаження обох сторін. Бої точилися з перемінним успіхом. Поступово Франції і Швеції вдалося досягти переваги. Але «всі держави були перевтомлені, і всі бажали миру».

3. ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ МИР. НАСЛІДКИ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ

У **1648 р.** в містах Мюнстері й Оснабрюці Священна Римська імперія, Франція і Швеція підписали мирні договори, що склали систему **Вестфальського миру**. ***Він заклав основу нового порядку в Європі***.

За умовами миру Швеція здобула володіння в Німеччині. Вона контролювала гирла великих річок — Везер, Ельба й Одер — і стала панівною державою на Балтійському морі. Франції дісталася частина Ельзасу й Лотарингії. Цим миром було визнано незалежність Голландії та Швейцарії. Вестфальський мир закріпив політичну роздробленість Німеччини. Перемога у Тридцятилітній війні антигабсбурзької коаліції завадила Габсбургам створити світову «християнську» імперію та придушити Реформацію. На тривалий час Франція стала лідером у Західній Європі.

Водночас ***Вестфальський мир зіграв важливу роль у розвитку дипломатичних відносин***. Відтепер основну роль у міжнародних відносинах відігравали не особисто монархи, а суверенні (незалежні) держави.

Тридцятилітня війна стала одним із найкривавіших конфліктів в історії. Вона спричинила значні збитки й людські втрати.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

У Чехії з 2,5 млн населення (1618 р.) до середини XVII ст. залишилося 700 тис. осіб. У різних частинах Європи лютували епідемії тифу й чуми.

Діємо: практичні завдання

Ознайомтеся з гравюрою Жака Калло «Грабунок і спалення села». Дізнайтеся за допомогою інтернету детальніше про серію гравюр «Великі нещастя війни». На які наслідки війни звертає увагу автор у своїх творах?

Текст на гравюрі: *Ті, кого Марс підтримує своїми нечестивими вчинками / Так розміщують бідних людей поля / Беруть їх у полон, вони спалять їхні села, / А на худобу самі чинять набіги, / Не боячись ні Законів, ні обов'язку, / Ніякі сльози й крики їх не зворухнуть.*

Український Всесвіт

Українські козаки у Тридцятилітній війні

У деяких подіях Тридцятилітньої війни брали участь 10–12 тис. козаків, що, за мірками того часу, становило значну військову силу. Між 1619 і 1637 рр. участь козаків у цій війні була майже неперервною. Вони швидко здобули репутацію хоробрих і витривалих, а водночас недостатньо дисциплінованих і надмірно жорстоких вояків.

Відомо, що до козаків виявляв активний інтерес шведський король Ґустав-Адольф, який їх називав «ворожими дияволами» й заохочував переходити на службу до своєї армії.

Із праці сучасного українського літературознавця Дмитра Наливайка «Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.»

Чому українські козаки були затребуваними воїнами в битвах Тридцятилітньої війни? У чому полягала суперечність в оцінках козаків сучасниками?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Тридцятилітня війна (1618–1648 рр.)

1. Покажіть на карті територіальні зміни, які відбулися в Європі внаслідок підписання Вестфальського мирного договору. Які держави, за підсумками війни, втратили території, які — здобули нові?
2. Поміркуйте, між якими державами в майбутньому виникнуть територіальні конфлікти в результаті таких змін.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Війни за переділ Європи і світу»**.

Можу назвати хронологічні межі Тридцятилітньої війни.

Можу визначити цілі держав у Тридцятилітній війні.

Можу показати на карті головні події Тридцятилітньої війни.

Можу пояснити історичне значення Вестфальського миру.

► Обговорюємо в групі

2. Доберіть із тексту підручника історичні факти, що ілюструють думку історика.

Норман Дейвіс, англійський історик

Тридцятилітню війну (1618–1648 рр.) можна вважати за один з епізодів правічного німецького конфлікту між імператором і рештою володарів. З іншого боку, її можна назвати продовженням міжнародних релігійних війн між католиками і протестантами, а ще з іншого — важливим етапом континентальної боротьби за верховенство, в якій брала участь більшість держав і володарів Європи.

3. Проаналізуйте розстановку європейських держав під час Тридцятилітньої війни. Якими мотивами, на вашу думку, більше керувалися європейські правителі, обираючи союзників?

► Мислю творчо

4. Голландський філософ і юрист XVII ст. Ґуґо Ґроцій стверджував, що держави, як і люди, можуть і повинні домовлятися між собою «*для загальної користі*». Договори між державами повинні набувати значення закону, якого слід суворо дотримуватися. Чи погоджуєтеся ви із цим твердженням? Чи є актуальним воно сьогодні? Аргументуйте свою думку.

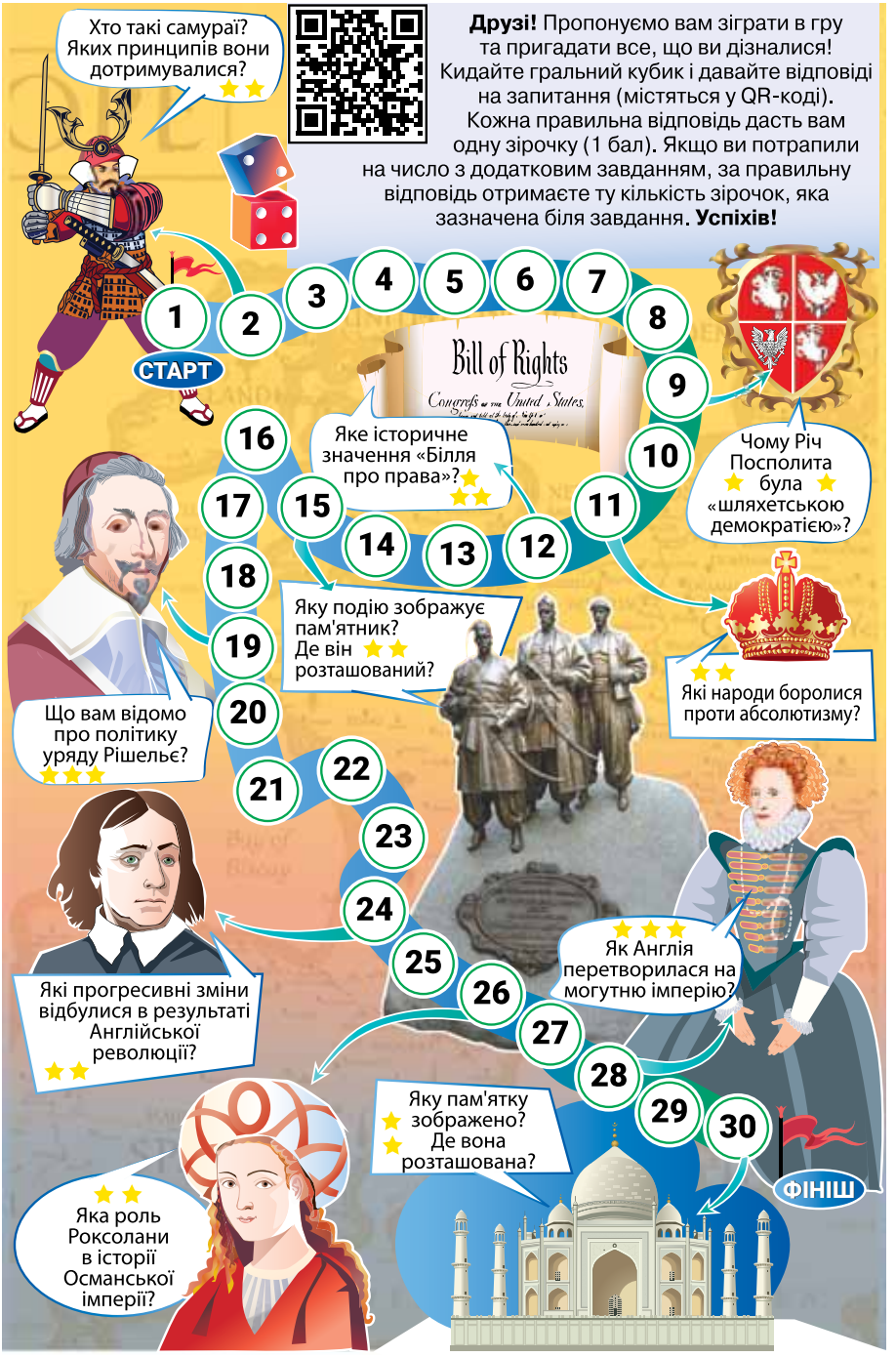
Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1618–1648 рр. Тридцятилітня війна

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 22 УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ 3 «ДЕРЖАВИ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ»

1. ІСТОРИЧНА ГРА

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ІСТОРИЧНА ХРОНОЛОГІЯ

Розташуйте події в хронологічній послідовності та виконайте завдання.

1. Назвіть історичних діячів, з якими пов'язані дані хронологічної лінії.

2. Поясніть, як події хронологічної послідовності пов'язані з Україною.

3. Запропонуйте власний варіант лінії часу для виконання завдання однокласниками / однокласницями.

3. ЕЛЕМЕНТИ ЦІЛОГО

1. Утворіть логічні ланцюжки: усно поєднайте назви міст / країн, дати, поняття / терміни, імена діячів, пов'язані єдиним логічним зв'язком.

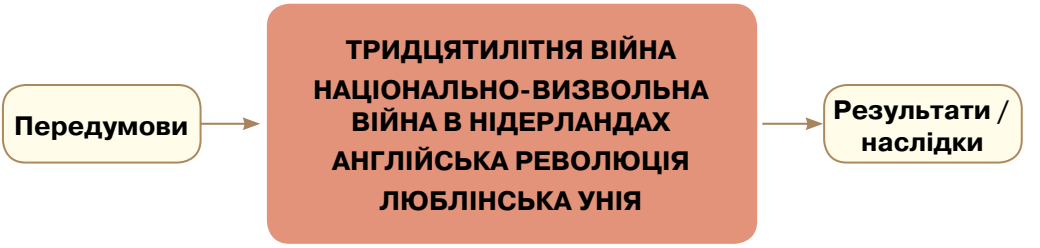
2. Назвіть причини й наслідки утворених історичних подій.

Утрехт	1569 р.	Едикт	Фердинанд III Габсбург
Лондон	1579 р.	Мир	Генріх IV Бурбон
Мюнстер, Оснабрюк	1598 р.	Унія	Вільгельм I Оранський
Люблін	1648 р.	Білль	Вільгельм III Оранський
Нант	1689 р.	Унія	Сигізмунд II Август

4. ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

Визначте, як ви зрозуміли ключові історичні події та процеси, про які йшлося в розділі 3 «Держави Раннього Нового часу». Об'єднайтеся в групи й за схемою проаналізуйте такі події, процеси та явища.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

5. ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Проаналізуйте згенеровані штучним інтелектом тематичні зображення. Визначте, які епізоди історії / явища вони ілюструють. За допомогою яких елементів вам вдалося ідентифікувати сюжети. Оцініть достовірність зображень. Спробуйте самостійно згенерувати ілюстрації за матеріалами вивченого розділу. Проаналізуйте достовірність зображень, створених за допомогою штучного інтелекту.

6. ЩО МИ ЗНАЄМО З ТЕМИ

За допомогою онлайн-тесту перевірте, як ви засвоїли матеріал теми. Для виконання завдань перейдіть за посиланням або за допомогою смартфона зчитайте QR-код.

Держави Раннього Нового часу
https://qr.orioncentr.com.ua/rT6Jy

Бажаємо успіхів!

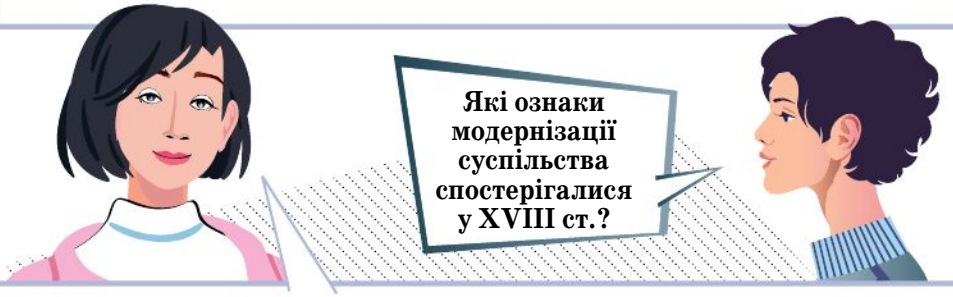
Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Розділ 4

ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА І ЗАРОДЖЕННЯ МОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА

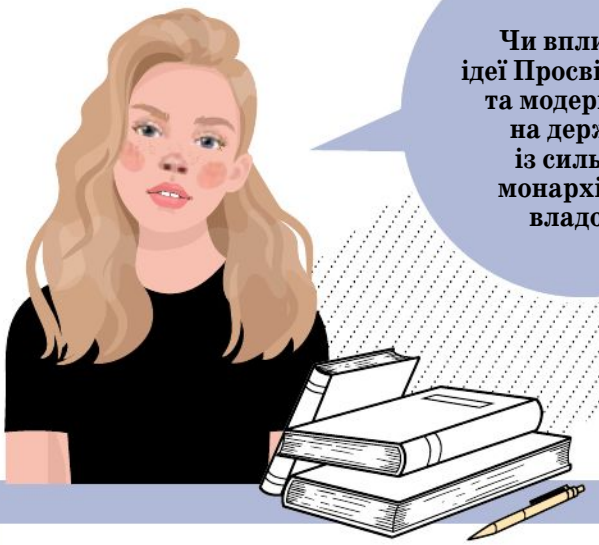
Просвітництво — це інтелектуальний і культурний рух XVIII ст., коли філософи, письменники й учені прийшли до ідеї, що за допомогою розуму люди можуть поліпшити суспільство. Назва пов'язана з тим, що просвітники прагнули «просвітити» людей знаннями, викрити забобони, зловживання влади й церкви, дати всім людям можливість і право мислити самостійно, відповідно до «природного права». Цей рух готував ґрунт для демократичних змін й утвердження ідеї прав людини.

У XVIII ст. прояви модернізації суспільства ставали все більш очевидними. Завдяки винахідництву та підприємництву відійшли в минуле мануфактури, й розпочалася індустріальна революція.

Це означало перехід від ручної праці до машинної, заснування фабрик і заводів із машинним обладнанням. Крім того, провідну роль у розвитку суспільства стали відігравати нові соціальні групи — буржуазія (підприємці) й наймані робітники. Центри господарського життя переміщувалися від сіл до міст, які зростали навколо промислових осередків. У результаті війни за незалежність США ідеї Просвітництва — свобода, демократія, народовладдя — уперше в історії були закріплені в конституції держави. Це стало ідейним і політичним орієнтиром для інших народів.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Деякі європейські правителі — такі як Фрідріх II у Пруссії чи Марія-Терезія в Австрії — намагалися поєднати абсолютизм з ідеями Просвітництва про добре впорядкування суспільства. Це явище назвали «освіченим абсолютизмом».

Монархи підтримували науку, освіту, навіть обмежували свавілля чиновників, але не дозволяли реальної участі підданих в управлінні державою. Тобто вони намагалися «модернізувати» свою владу, не втрачаючи контролю над суспільством.

Інколи такі монархи слідували «моді» на нові ідеї та лише грали роль «освічених» монархів. Так, російська імператриця Катерина II листувалася з Вольтером і з іншими просвітниками, а водночас придушувала в країні паростки вільнодумства, посилювала свою необмежену самодержавну владу. Якщо в Європі людина могла захистити свої права в суді, то в Російській імперії доля людей залежала від волі або навіть від настрою імператора.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 23 ДОБА ПРОСВІТНИЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІСТОРІЇ

Пригадайте провідні ідеї гуманістів доби Відродження. Як вплинула індустріальна революція на розвиток освіти й науки?

1. ВИТОКИ Й ГОЛОВНІ ІДЕЇ ПРОСВІТНИЦТВА

Період **другої половини XVII–XVIII ст.** увійшов в історію як **доба Просвітництва**, за якої на зміну релігійному світогляду прийшов світогляд науковий. Цей період називають Добою розуму, коли утверджувалася віра в силу знань і суспільного розвитку. Ідейні засади Просвітництва заклав англійський мислитель **Джон Локк** (1632–1704 рр.). Він стверджував, що ***всі люди від народження є рівними, а тому наділені природними й непорушними правами на життя, свободу та власність***.

Термін «Просвітництво» вперше використав французький учений **Вольтер** (1694–1778 рр.). Проте остаточно термін закріпився після виходу статті німецького філософа **Іммануїла Канта** (1724–1804 рр.) «Відповідь на питання: що таке Просвітництво?».

Історичні подробиці

Вольтер (*портрет роботи художника Ніколя де Ларжильєра, 1724 р.*)

Геніальний письменник, публіцист, історик і філософ Вольтер відстоював ідеї рівності, заперечував право духовенства та дворянства на привілеї. На думку філософа, суспільний лад найкраще здатний забезпечити дотримання релігійних норм. Він засуджував абсолютизм, але був прихильником влади «освіченого» монарха у формі конституційної монархії. Релігію Вольтер вважав гарантом ладу в суспільстві.

Поміркуймо!

Вольтер казав: «*Думайте самі й дозволяйте іншим думати*».

Наскільки це висловлювання великого мислителя ви вважаєте актуальним сьогодні?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Свідчать документи

Іммануїл Кант «Відповідь на питання: що таке Просвітництво?»

Просвітництво — це вихід людини зі стану неповноліття, в якому вона перебуває з власної вини. Неповноліття означає неспроможність користуватися власним розумом без керівництва когось іншого. Такий стан виникає тоді, коли бракує не розуму, а лише рішучості й відваги користуватися ним без стороннього керівництва. Отже, гасло Просвітництва: май відвагу користуватися власним розумом!

1. Коли, на думку І. Канта, людина стає повнолітньою?
2. Що необхідно зробити, щоб досягти стану повноліття?
3. Чи актуальні слова І. Канта сьогодні?

Іммануїл Кант (*портрет роботи невідомого художника, 1790 р.*)

Варто запам'ятати!

Просві́тництво — ідейна течія і суспільний рух другої половини XVII–XVIII ст. у країнах Європи й Америки, заснована на вирішальній ролі розуму та науки в пізнанні світу й суспільства.

Діячі Просвітництва (вчені, письменники, митці) боролися:

- за встановлення «царства розуму», заснованого на «природній рівності»;
- за політичну свободу та громадянську рівність;
- за поширення знань серед народу.

Ідеї Просвітництва виникли невипадково. Наукові відкриття, здійснені в XVII–XVIII ст., дали можливість виявити основні закони природи, пояснити існуючий світ з погляду науки, а не релігії. ***Віра у всемогутність розуму була основною ідеєю усіх просвітницьких теорій.*** За доби Просвітництва наукові знання почали швидко поширюватися в суспільстві.

Історичні подробиці

Ісаак Ньютон (1643–1727 рр.) вважається основоположником сучасної фізики. Він був першим в Англійському королівстві, кого висвятили в рицарі за наукові заслуги. На думку сучасного англійського історика Нормана Дейвіса, Ньютона «*...можна назвати справжнім батьком Просвітництва*».

Ісаак Ньютон (*портрет роботи художника Готфрі Кнеллера, 1702 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ЕНЦИКЛОПЕДИСТИ. МАСОНИ

Провідними діячами епохи Просвітництва були Вольтер, Дені Дідро, Жан-Жак Руссо, Шарль-Луї де Монтеск'є. Вони намагалися осмислити світ, виробити теорії кращої організації суспільства, пропагували гуманізм і необхідність захисту прав і свобод людини.

Історичні подробиці

Учення **Ш.-Л. Монтеск'є** (1689–1755 рр.) — французького просвітника, філософа, письменника відображено в конституції США. Головним його твором вважають «Про дух законів». Його ідеалом була конституційна монархія, обмежена двопалатним парламентом. Просвітник розробив ***теорію поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову***. Під свободою він розумів право «*робити все, що не заборонено законом*».

Які з ідей Ш. Монтеск'є ви вважаєте актуальними для сучасності?

Центром Просвітництва у XVIII ст. була Франція. Одним із найважливіших досягнень цієї епохи було видання ***«Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтва і ремесел»***. За задумом видавців, ця праця мала містити усі знання, накопичені людством на той час. Основними організаторами цього видання були філософ **Дені Дідро** (1713–1784 рр.) і математик **Жан д'Аламбер** (1717–1783 рр.).

Варто запам'ятати!

Енциклопеди́сти — група французьких просвітників — мислителів, науковців, письменників, митців XVIII ст., які брали участь у створенні «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтва й ремесел» у 35 томах у 1751–1780 рр.

Поміркуймо!

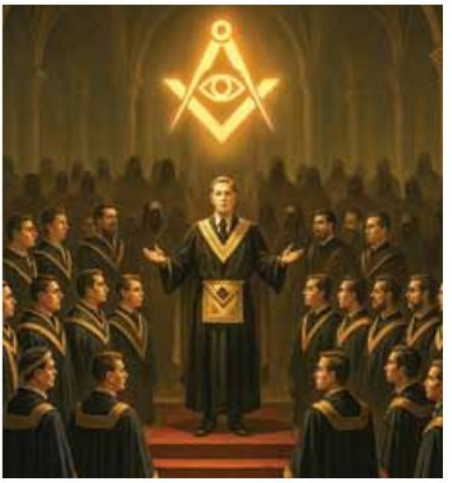
На думку Д. Дідро, «*люди припиняють мислити, коли припиняють читати*». Чи згодні ви з думкою енциклопедиста?

У XVII ст. бурхливий економічний розвиток, релігійні суперечки призвели до поширення в Європі, особливо в Англії, Франції духовного руху — **масонства**.

Варто запам'ятати!

Масо́ни — учасники європейського духовного руху XVII–XVIII ст. Об'єднувалися в ложі — таємні організації. Ставили за мету моральне самовдосконалення та об'єднання людства в релігійному братерському союзі. Основне масонське гасло — «*Свобода, Рівність, Братерство*».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Зібрання масонів (*ілюстрація, згенерована штучним інтелектом*)

Свою назву масони найімовірніше запозичили від цехових майстрів Середньовіччя (від англ. mason — *каменяр*, фр. francmasonerie — *вільномулярство*). У 1717 р. лондонські масонські ложі (організації) утворили об'єднаний масонський орден — Велику ложу Англії. Пізніше було утворено Велику ложу Франції. До неї увійшли Вольтер, Д. Дідро, Ж. д'Аламбер, Ж.-Ж. Руссо та ін.

1. На яких особливостях масонства акцентує увагу зображення?
2. Дізнайтеся, що означають зображені по центру символи масонства. Яке їх легендарне походження?

Український Всесвіт

На українських теренах масонство поширювалося через Річ Посполиту й Росію. Перша відома масонська ложа була заснована польськими шляхтичами в м. Вишнівець (нині Тернопільська область) в 1742 р. Відомо, що в 1758 р. у Львові діяла ложа «Трьох богинь». Поширеним було масонство й у середовищі козацької старшини. Деякі дослідники пишуть про наявність серед масонів представників старшинських родин Капністів, Кочубеїв, Кулябків, Ломиковських, Лукашевичів, Мартосів, Полетиків, Родзянків, Скоропадських, Ханенків. Відомо, що останній гетьман Кирило Розумовський був членом варшавської ложі «Трьох братів».

Відео «Хто такі масони та чому їхня діяльність жорстоко заборонялася» («24 канал», тривалість 02 хв 20 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/mzdwQ

1. Де й коли було засновано першу масонську ложу?
2. Поміркуйте, чому діяльність масонів забороняли.

3. КУЛЬТУРА ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА

Доба Просвітництва сприяла піднесенню розвитку культури.

На зміну урочистому пишному бароко прийшов ***стиль рококо***. Цей світський напрям мистецтва виник у Франції на початку XVIII ст. і згодом поширився Європою.

Виникненню рококо певною мірою сприяли холодні зими початку XVIII ст. Саме вони змушували людей шукати прихисток у невеликих затишних приміщеннях. Тому в роботі художників і скульпторів особливого значення набула робота з оздоблення інтер'єрів. У цей час

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

в інтер'єрі важливим було не пишне і величне, а зручне і приємне. Порцеляна, годинники, вази, статуетки, люстри — ті дрібниці, які додавали затишку в інтер'єрах рококо. Основним елементом декору фасадів, за яким можна розпізнати стиль рококо, став *рокайль* — мотив орнаменту у вигляді асиметричної мушлі.

Діємо: практичні завдання

Розгляньте фото та визначте, які елементи зображених пам'яток культури (бібліотеки, портрета дівчини) вказують на належність до стилю рококо. Знайдіть за допомогою інтернет-ресурсів приклади пам'яток стилю рококо в Україні.

Внутрішнє оздоблення бібліотеки абатства Ролдук у стилі рококо (*м. Керкраде, Нідерланди, функціонує в такому вигляді з XVIII ст., сучасне фото*)

Італійська художниця Розальба Карр'єра відома своєю творчістю у стилі рококо. Її пензлю належать 36 портретів французької королівської родини. Навчала малюванню майбутню імператрицю Австрійської імперії Марію-Терезію.

Портрет дівчинки з булочкою (*картина художниці Розальби Карр'єри, 1725 р.*)

Наприкінці XVIII ст. панівне місце в мистецтві посів стиль **класицизму.** Його появі сприяло захоплення митців кращими зразками мистецтва Античності. На думку митців класицизму, у творах цього стилю все має підпорядковуватися розуму та встановленим правилам, бути величним і суворим. Взірцем класицизму в архітектурі є ***Версаль.***

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Варто запам'ятати!

Класици́зм (від лат. classicus — *зразковий*) — стиль і напрям у літературі й мистецтві другої половини XVII–XIX ст., що звернувся до Античності як до ідеального зразка. Характеризується піднесеними героїчними й моральними ідеалами, чіткою організованістю логічних і гармонійних образів.

Версальський палац — резиденція французьких королів протягом 1682–1789 рр. Збудований за Луї XIV. Чітке планування резиденції уособлювало впорядкованість й організацію держави за панування абсолютної монархії.

Палацово-парковий ансамбль Версаля в 1979 р. було занесено до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

1. «Помандруйте» палацом за допомогою мобільного застосунку «Palace of Versailles» й підготуйте візитівку Версаля для туристичної подорожі.
2. Поміркуйте, навіщо Луї XIV потрібен був такий розкішний палац.

Віртуальний тур Версальським палацом
https://qr.orioncentr.com.ua/gYLnJ

Історичні подробиці

Роман англійського письменника **Даніеля Дефо** «Робінзон Крузо» (1719 р.) є прикладом класицизму в літературі. Автор роману невипадково створив цей твір, коли йому було 60 років. До того часу він пізнав усі мінливості життя. Д. Дефо пройшов шлях від в'язня до таємного агента, від заможної людини до банкрута. Ізолювавши Робінзона від суспільства, залишивши його самотнім на острові, Д. Дефо хотів показати, що людині, яка наділена розумом, усе під силу.

Яскравим представником класицизму у французькій літературі був **П'єр Огюстен Бомарше**. Його комедії «Севільський цирульник» (1773 р.) та «Одруження Фігаро» (1778 р.) і сьогодні продовжують ставити в театрах. Композитори Джоаккіно Россіні й Вольфґанґ Амадей Моцарт створили опери за цими комедіями.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Український Всесвіт

Із другої половини XVIII ст. класицизм в архітектурі набув поширення на українських землях. Найяскравіше він проявився в палацових і громадських будівлях.

Відео «Палац у Тульчині» (тривалість 01 хв 35 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/hIFwT

Палац Потоцьких у м. Тульчин на Вінниччині (*зведено в 1781–1785 рр. за проєктом архітектора Жозефа Лакруа, сучасне фото*)

Портрет Станіслава Фелікса Потоцького із синами — зразок стилю класицизму в живописі (*картина художника Йоганна Лампі Старшого, 1791 р.*)

Палац Грохольських-Можайських у сел. Вороновиця на Вінниччині (*побудований у 1770–1777 рр., сучасне фото*)

Наприкінці XVIII ст. граф Станіслав-Фелікс Потоцький заснував для своєї дружини Софії парк у стилі класицизму. І сьогодні парк «Софіївка» залишається однією з найвизначніших пам'яток паркового мистецтва в Європі.

Дендропарк «Софіївка» в м. Умань на Черкащині (*сучасне фото*)

Визначте елементи античної архітектури, творчо втілені архітекторами в пам'ятках доби класицизму.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Доба Просвітництва в європейській історії»**.

Можу назвати ідеї провідних діячів доби Просвітництва.

Можу визначити роль доби Просвітництва в розвитку ідеї громадянського суспільства.

Можу схарактеризувати особливості стилю класицизму.

Можу розпізнати пам'ятки класицизму в мистецтві та літературі.

► Обговорюємо в групі

2. Чому Вольтер виступав на захист релігії, але проти церкви?

3. Один із французьких просвітників стверджував, що *«насильство, на якому тримається деспотизм, може бути ліквідовано тільки за допомогою насильства».* Висловте свою думку із цього приводу.

4. Проаналізуйте листівку, згенеровану штучним інтелектом, із зображенням архітектурної пам'ятки. Чи можна класифікувати споруду як пам'ятку архітектури класицизму? Обґрунтуйте свою думку.

► Мислю творчо

5. За допомогою додаткових джерел інформації укладіть карту пам'яті «Наукові відкриття доби Просвітництва».

6. Запропонуйте туристичний маршрут «Моя дорожня карта — родзинки архітектури класицизму в Україні».

7. Створіть онлайн-бібліотеку «Література класицизму». Проведіть презентацію відкриття бібліотеки.

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

Друга половина XVII — XVIII ст. Доба Просвітництва

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 24 ПОЧАТОК ІНДУСТРІАЛЬНОЇ (ПРОМИСЛОВОЇ) РЕВОЛЮЦІЇ

Пригадайте, як вплинули на господарський розвиток європейських країн Великі географічні відкриття. Поясніть значення понять історичної хмаринки. Які з них ілюструють середньовічне господарство, а які — нові форми господарювання?

1. ПЕРЕДУМОВИ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ (ПРОМИСЛОВОЇ) РЕВОЛЮЦІЇ

Діємо: практичні завдання

Працюючи з матеріалом підручника, створіть графічний конспект (карту пам'яті, таблицю, схему тощо) «Початок індустріальної революції: передумови, ознаки, наслідки».

Протягом Ранньомодерної доби відбувався поступовий перехід до індустріального суспільства, основу життя якого становило промислове виробництво. Воно прийшло на заміну середньовічного аграрного виробництва, за якого землею володіли феодали, а працювали на ній залежні селяни. Ремесло в аграрному суспільстві відігравало допоміжну роль у забезпеченні людей найнеобхіднішими виробами: одягом, взуттям, посудом та ін. Зі зростанням міст у суспільстві збільшився попит на виробництво ремісничої продукції кращої якості й у більшій кількості. У процесі впровадження технічних вдосконалень і пошуку ефективних методів організації праці виникло ***мануфактурне виробництво, яке було продуктивнішим, ніж праця ремісників***.

Власники мануфактур прагнули розширення виробництва, щоб отримувати ще більші ***прибутки***. Для цього вони наймали більше працівників і вкладали ***капітал*** у закупівлю сировини й кращу організацію виробництва. Також зростала роль торгівлі як способу обміну товарами. Потреба у швидкому постачанні сировини й переміщенні товарів для реалізації сприяла вдосконаленню транспортних засобів.

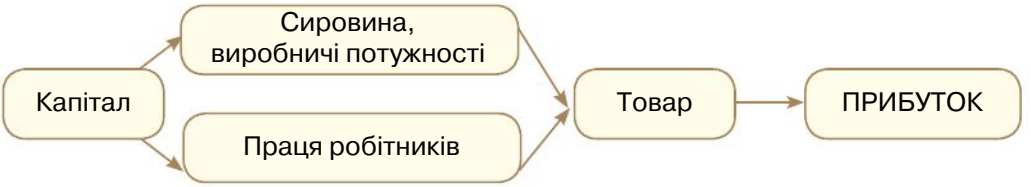
Вирішенню проблеми щодо збільшення кількості робочих рук сприяла ***аграрна революція*** — перехід від натурального до товарного виробництва в сільському господарстві. ***Особисте звільнення селян привело до появи великої кількості дешевої робочої сили.*** Власники виробництв економили на їхній заробітній платні й більше своїх капіталів вкладали в закупівлю сировини.

Промислове виробництво
(*ілюстрація, згенерована штучним інтелектом*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Розвиток діяльності підприємства від вкладення капіталу до отримання прибутку

Поміркуймо!

Поміркуйте, чи давала змогу середньовічна система залежності селянства й натуральний характер господарювання наймати більше працівників власникам мануфактур. Чому? Як можна було подолати ці обмеження?

Де ж брався ***капітал*** — кошти, які підприємливі люди вкладали в розвиток виробництва?

Насамперед капітал накопичувався *в ході підприємницької діяльності*.

Важливим джерелом накопичення капіталу було *пограбування колоній* під час Великих географічних відкриттів.

Окрім іншого, прагнення накопичувати *робило популярною ідею зменшення витрат на утримання церкви*, що привертало увагу до реформаційних ідей підприємливих людей.

Підприємці намагалися не лише збільшити виробництво продукції, а й зробити її якість кращою, ніж в інших подібних виробників. ***Конкуренція*** — *суперництво між виробниками за найвигідніші умови виробництва й збуту товарів та отримання найбільших прибутків* — спонукала власників мануфактур шукати способи вдосконалення виробництва.

2. ЗАРОДЖЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ (ПРОМИСЛОВОЇ) РЕВОЛЮЦІЇ

Першою на шлях формування індустріального суспільства стала **Англія**. Саме тут наприкінці XVII ст. розпочалася **індустріальна (промислова) революція** — безпрецедентний технологічний та економічний ривок і соціально-політичні зміни, що забезпечили ***перехід***

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Варто запам'ятати!

Фа́брика — промислове виробництво, засноване на використанні машин.

Появі нових механізмів або вдосконаленню існуючих сприяли технічні винаходи й наукові знання. І тут лідером була Англія як найбільший виробник тканин, які мали попит у європейських купців. До того ж удосконалення механізмів відбувалося за *«принципом доміно», коли один винахід сприяв пошуку нових технічних рішень.*

Діємо: практичні завдання

1. Проаналізуйте ілюстрований ланцюжок технічних винаходів доби початку індустріальної (промислової) революції та поясніть, як поява одного винаходу впливала на розробку інших.
2. Висловте припущення, якими будуть наслідки застосування цих винаходів у господарстві. Як вплинуть винаходи на розвиток торгівлі й інші галузі життя людини?
3. Поміркуйте, чому винахідники звертали увагу на вдосконалення транспорту.

Технічні винаходи початку індустріальної (промислової) революції

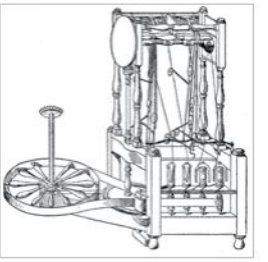

Ткацький «летючий» човник (1733 р.) Джона Кея підвищив продуктивність праці ткачів удвічі.

Механічна прядка «Дженні» (1764/1765 рр.) Джеймса Харгрівса підвищила продуктивність праці прядильника у 18–20 разів.

Прядильна машина (1769 р.) на водяному колесі Річарда Аркрайта підвищила продуктивність праці прядильника в 40 разів.

Фабрика Аркрайта (1771 р.) — перша в історії фабрика. Діяла на основі водяного колеса. Тут одночасно працювали кількасот робітників.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Парова машина (1784 р.) Джеймса Ватта — універсальний тепловий двигун, який дав змогу будувати фабрики незалежно від розташування річок.

Пароплав (1803 р.) Роберта Фултона — революційний транспортний засіб, яким почали переміщати вантажі й людей морем на великі відстані незалежно від погодних умов.

Паротяг (1814 р.) Джорджа Стефенсона — революційний транспортний засіб, завдяки якому стало можливим переміщати вантажі й людей швидше та без застосування мускульної сили тварин.

3. ВПЛИВ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Потреба у виробництві машин для фабрик зумовила виникнення галузі ***машинобудування***. Головними ресурсами для виробництва машин були метал і вугілля. Це сприяло розвиткові металургійного виробництва і видобуванню корисних копалин (кам'яного вугілля як палива й залізної руди як сировини для виготовлення металу).

Часто біля фабрик формувалися нові населені пункти, які зі зростанням виробництва й припливом робітників перетворювалися на великі промислові міста-центри. ***Центр життя нового суспільства остаточно переміщався до міст.*** Так розпочався процес зростання значення міст у житті суспільства — ***урбанізація***.

Під час індустріальної (промислової) революції головну роль у господарському житті суспільства набувала ***промисловість***. Поступово в суспільному виробництві та житті зростало значення підприємців і найманих працівників. ***Формувалося індустріальне суспільство, в якому провідну роль відігравали підприємці й наймані працівники.***

Розуміючи свою важливість у розвитку суспільства, підприємці й наймані працівники наприкінці XVIII — у XIX ст. ***розпочали боротьбу за здобуття політичних прав і впливу для себе***. Це було потрібно для створення на законодавчому рівні комфортних умов для розвитку промисловості, підприємництва й захисту прав найманих працівників.

Перші спроби науково осмислити економічні процеси здійснив засновник науки економічної теорії **Адам Сміт** (1723–1790 рр.). Він уперше

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

обґрунтував думку, що капіталізм — це порядок, який відповідає природі людини, її прагненню до зростання добробуту. А. Сміт також стверджував, що ринковий механізм здатен без втручання людини врегулювати економічні відносини виробників і споживачів.

Адам Сміт (*бюст роботи скульптора Патріка Парка, 1845 р.*)

Свідчать документи

Із книги Адама Сміта «Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй»

[Людина] переслідує лише власну вигоду, причому в цьому разі, як і в багатьох інших, невидима рука спрямовує її до мети, що зовсім не входила до її намірів... Переслідуючи власні інтереси, людина часто реальніше служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне це робити.

Поясніть думку А. Сміта про те, як підприємець для отримання власної вигоди може діяти в суспільних інтересах.

Український Всесвіт

Прикладом зростання великого промислового центру є український Донецьк. Історія міста розпочалася в XVII ст., коли на цих землях оселилися українські козаки. У заснованому в 1779 р. селищі Олександрівка мешкала 341 особа.

На початку XIX ст. на теренах міста з'явилися дрібні шахти для видобування кам'яного вугілля.

У 1869 р. валлієць **Джон Юз** розпочав будівництво металургійного заводу й селища для робітників Юзівка, названого на честь засновника. Поступово слободи й селища об'єднувалися довкола Юзівки, що перетворювалася на потужний промисловий центр. У травні 1917 р. в селищі Юзівка налічувалося вже 70 тис. жителів. Сучасний Донецьк — великий промисловий центр України, що виріс із невеличкої слободи Олександрівка й селища Юзівка. До початку російської агресії у 2014 р. тут жило понад 950 тис. осіб.

Шахтарське селище на території Юзівки (*з фондів Донецького обласного краєзнавчого музею, фото 1912 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

4. ЗМІНИ В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ЄВРОПЕЙЦІВ

Повсякденне життя європейців залежало від місця проживання, статків, становища в суспільстві. Протягом 1600–1800 рр. кількість населення Європи зросла вдвічі: від 100 млн до 200 млн. У цей час збільшилася загальна тривалість життя населення (чверть населення досягала 50-річного віку).

Родинні взаємини будувалися на традиційних патріархальних засадах. Зазвичай родини були багатодітними, але до дорослого віку доживало близько половини дітей. Великі сім'ї мали більший шанс на успіх своєї економічної діяльності, подолання труднощів повсякденного життя.

Поміркуймо!

Які чинники, на вашу думку, впливали на зростання чисельності населення, тривалості життя?

Харчування людей залежало від статків, віку, пори року, регіону.

У XVIII ст. у Франції виникли перші *ресторани*. Їх вирізняло індивідуальне обслуговування відвідувачів. З'явилося поняття вишуканої кухні. Відкриття Америки, збільшення контактів з Азією, Африкою познайомили європейців із кавою, чаєм, рідким шоколадом. Проте харчування в ресторанах і заморські напої були доступними тільки для заможних людей.

У XVIII ст. в Лондоні набули поширення *кав'ярні*. Здавалося б, що дивного? В Європі вже були кав'ярні — в Італії, Австрії, Франції тощо. Але саме в Лондоні вони стали популярним місцем для спілкування, обговорення новин, творчих ідей.

Український Всесвіт

Одна з перших відомих кав'ярень на українських землях з'явилася в м. Кам'янець. У 1672 р. османи завоювали місто на понад чверть століття. Через 10 років у податкових книгах Кам'янця зафіксовано збори з десяти кав'ярень. Ще через 10 років у місті діяло 18 кав'ярень.

У 2008 р. та 2017 р. в Кам'янці під час археологічних розкопок було знайдено кілька місць, де за часів османського панування працювали кав'ярні. Виявлено кавове приладдя та залишки кавових горняток.

Горнятко для кави з розкопок у м. Кам'янець (*вид зовні й усередині*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

У XVIII ст. в побут багатьох людей увійшли важливі для комфорту новинки: дзеркала, які можна було побачити не лише в палацах знатних людей, праска, настінні й кишенькові годинники, зубна паста (коштувала дорого, тому була доступна обмеженому колу людей); туалетний папір, парасольки від дощу (до цього їх використовували виключно для захисту від сонця).

Історичні подробиці

Життя англійського письменника, громадського діяча Джонаса Генвея було сповнене пригод. Але найбільше його пам'ятають як першого чоловіка, який носив парасольку в Лондоні в середині XVIII ст. Річ у тому, що в Англії парасолька вважалася суто жіночим предметом. А справжні чоловіки або мокли під дощем, або брали кінне таксі. Саме власники кінних екіпажів не хотіли, щоб мода на парасольки прижилася, адже це могло зменшити кількість пасажирів, а отже, і прибутки. Перехожі глузували з Джонаса. Заможні містяни вимагали припинити ганебні прогулянки під парасолькою, вважаючи, що це не личить поважному джентльмену. Згодом інші наскрізь мокрі англійці вирішили, що не така вже й погана ідея гуляти під захистом парасольки в дощову погоду.

Джонас Генвей на прогулянці (*гравюра на дереві, 1871 р.*)

Пожвавлення господарського й політичного життя європейців, розширення зв'язків між європейськими країнами потребували нової системи обміну інформацією. Так з'явилися *газети*. До 1630 р. щотижневі газети виникли в 30 містах Європи. Своєю назвою вони зобов'язані італійській дрібній монеті «Gazette». У 1556 р. у Венеції вийшло видання «Письмові вісті». Це був листок з інформацією про придворне життя, з новинами про торгівлю, повідомленнями з інших міст тощо. Коштував цей листок одну Gazette — найдрібнішу венеційську монету.

Газета 1693 р.

Поміркуймо!

Чим пояснювалося швидке поширення друкованих періодичних видань?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Початок індустріальної (промислової) революції»**.

Можу назвати ознаки формування індустріального суспільства.

Можу визначити зміни в організації праці, що свідчили про індустріальну революцію.

Можу схарактеризувати вплив індустріальної революції на соціальну структуру суспільства.

Можу розповісти, як змінювалося повсякдення людей у XVIII ст.

► Обговорюємо в групі

2. Упорядкуйте логічну послідовність змін у житті суспільства в умовах індустріальної революції.

Формування індустріального суспільства → Індустріальна (промислова) революція → Перша фабрика → Мануфактура

3. Обговоріть у класі результат створення графічного конспекту «Початок індустріальної (промислової) революції: передумови, ознаки, наслідки» (*с. 159*). Що для вас було заповнити найлегше, а що викликало найбільші складнощі?

► Мислю творчо

4. Поміркуйте, що або кого Тарас Шевченко мав на увазі під словами «*молоде... зростаюче дитя*». Які суспільно-політичні наслідки індустріальної революції згадував Т. Шевченко у своїй поезії?

Великий Фултон! І великий Ватт! Ваше молоде,
не щоднини, а щогодини зростаюче дитя
невдовзі поглине батоги, престоли і корони...

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

Остання третина XVII ст.	Початок індустріальної (промислової) революції в Англії

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 25 ОСВІЧЕНИЙ АБСОЛЮТИЗМ

Пригадайте значення поняття «*абсолютизм*». На основі знань про ідеали епохи Просвітництва висловіть припущення, чим мало вирізнятися правління в дусі освіченого абсолютизму.

1. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІЧЕНОГО АБСОЛЮТИЗМУ

Ідеї **освіченого абсолютизму** висловив просвітник Вольтер.

Варто запам'ятати!

Освíчений абсолютúзм — політика низки європейських монархічних держав, що здійснювалася під впливом ідей Просвітництва. Була спрямована на реформи та модернізацію суспільно-економічного життя за умов збереження абсолютної влади монарха.

Вольтер пропонував владі здійснювати реформи «згори», побоюючись ініціативи «знизу», щоб не довести справу до революції. Вольтер вважав, що на чолі держави має бути «монарх-філософ», тобто людина, яка розуміє необхідність реформ.

Поміркуймо!

Що означає ініціатива «знизу»? Чому її побоювався Вольтер? Пригадайте з вивченого протягом року матеріалу всесвітньої історії та історії України історичні події, під час яких саме за ініціативою «знизу» відбувалися вирішальні зміни та реформи в історії країн.

Під впливом ідей просвітників деякі європейські монархи почали змінювати державну політику. «Освіченими» монархами називали імператрицю Марію-Терезію (1740–1780 рр.) та її сина Йосифа II (1780–1790 рр.) в Австрії, короля Пруссії Фрідріха II Великого (1740–1786 рр.), Катерину II (1762–1796 рр.) в Росії.

Одним із перших правових актів **Фрідріха II** був закон про релігійну толерантність. У Пруссії та Австрії впроваджували обов'язкову початкову освіту. В умовах освіченого абсолютизму були ліквідовані деякі станові привілеї, Марія-Терезія скоротила панщину до трьох днів, заборонила тортури.

Однак інколи такі монархи лише слідували «моді» на нові ідеї та грали роль «освічених» монархів. Фактично **Катерина II** й подібні правителі залишалися абсолютними самодержцями, які могли листуватися з просвітниками й одночасно придушувати в країні паростки вільнодумства та не допускали проведення прогресивних реформ.

Загалом реформи освіченого абсолютизму, долаючи відставання в економічному розвитку, були не такими глибокими, щоб істотно

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

змінити економіку й суспільство. Досвід Англії, Нідерландів показав, що разом з економічними необхідно проводити й політичні зміни. «Освічені» монархи на такі зміни не наважилися.

Поміркуймо!

Що, на вашу думку, більше спонукало «освічених» монархів до реформ: державні інтереси чи відданість ідеям Просвітництва?

2. РЕФОРМИ ОСВІЧЕНОГО АБСОЛЮТИЗМУ МАРІЇ-ТЕРЕЗІЇ ТА ЙОСИФА II

Розвиток Австрійської імперії в другій половині XVIII ст. був пов'язаний із діяльністю імператриці **Марії-Терезії** (1740–1780 рр.) та її сина **Йосифа II** (1780–1790 рр.). Після смерті батька Марії-Терезії довелося відстоювати своє право на престол у війнах за «австрійську спадщину». У результаті активної зовнішньої політики Марії-Терезії до володінь Габсбургів увійшли й українські землі — Галичина та Буковина. З 1765 р. правила спільно із сином Йосифом II, однак у цьому дуумвіраті саме Марія-Терезія відігравала провідну роль. Монархи здійснили в державі реформи в дусі освіченого абсолютизму. Ці реформи були спрямовані на зміцнення влади Габсбургів, ліквідацію найбільш негативних проявів феодального ладу і діяли в інтересах розвитку держави.

Історичні подробиці

Марія-Терезія з юних років цікавилася державними справами. Була вольовою жінкою.

Імператриця була енергійною, діяльною, милою в поводженні з іншими людьми. Уміла налагодити відносини з будь-яким оточенням. Володіла неабияким хистом добирати собі здібних помічників.

Марія-Терезія мала 16 дітей, з яких 10 пережили її.

Пам'ятник Марії-Терезії в м. Відень, Австрія (*робота скульптора Каспара Цумбуша, 1888 р.*)

Діємо: практичні завдання

Проаналізуйте схему й текст «Реформи Марії-Терезії та Йосифа II» й дайте їм оцінку. Поясніть, чому ці реформи вважаються прогресивними для свого часу.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Одним із важливих починань монархів була спроба розв'язати проблему особистої залежності селян, що гальмувала розвиток економіки. До речі, особисто вільними напередодні реформ були лише селяни Австрії.

РЕФОРМИ МАРІЇ-ТЕРЕЗІЇ ТА ЙОСИФА II

АГРАРНА: Марія-Терезія обмежила панщину трьома днями й надала право селянам викупити частину своїх повинностей. Йосиф II пішов ще далі — ***у 1781 р. було ліквідовано особисту залежність селян*** і замінено панщину на грошовий податок

ВІЙСЬКОВА: збільшення чисельності армії, впровадження рекрутського набору до війська (рекрути служили довічно)

ФІНАНСОВА: впровадження загального податку на прибуток для всіх верств суспільства; ліквідація внутрішнього торговельного мита; впровадження політики протекціонізму й меркантилізму; заборона вивезення льону, вовни, металу

ОСВІТНЯ: відкриття початкових і середніх шкіл, технічних і ремісничих шкіл, Гірничої та Торговельної академій; звільнення Віденського університету від впливу католицької церкви

РЕЛІГІЙНА: обмеження привілеїв католицької церкви; закриття монастирів; вилучення церковних земель; обмеження дій єзуїтів; припинення переслідування протестантів

СУДОВА: установлення державного суду; розроблення нових кримінального й цивільного кодексів; обмеження застосування смертної кари й тортур

Поміркуймо!

1. Спираючись на свої знання про передумови індустріальної революції і роль вільної найманої праці в цьому процесі, поміркуйте, як аграрні реформи Марії-Терезії та Йосифа II могли вплинути на розвиток Австрії.

2. Після смерті Йосифа II аграрну реформу було ліквідовано, а панщину відновлено. Дайте оцінку діям наступників імператорів-реформаторів.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

3. КОРОЛІВСТВО ПРУССІЯ

Діємо: практичні завдання

Працюючи з текстом підручника, укладіть карту пам'яті «Чинники зростання могутності Пруссії в XVII–XVIII ст.».

Після Тридцятилітньої війни Німеччина залишалася роздробленою країною. ***Численні внутрішні мита між німецькими державами й державками, різні грошові одиниці перешкоджали розвиткові єдиного загальнонімецького ринку.*** Тому економічний розвиток німецьких земель був повільнішим порівняно з європейськими сусідами. Поступово в середовищі німецьких мислителів і державних діячів визрівала думка про необхідність політичного об'єднання Німеччини.

У XVIII ст. з-поміж інших німецьких держав піднеслася Бранденбург-Пруссія. Бранденбург належав династії **Гогенцоллернів**, які на початку XVII ст. приєднали до своїх володінь Пруссію. Унаслідок Тридцятилітньої війни бранденбурзький курфюрст (князь) збільшив свої володіння. *Контроль над торговельними шляхами* до Північного й Балтійського морів сприяв економічному розвитку Пруссії. Посиленню держави Гогенцоллернів сприяв також *попит на продовольчі товари в Європі*.

Фрідріх-Вільгельм I (*портрет роботи художника Антуана Пена, 1733 р.*)

Посилення прусської держави пов'язують з іменем курфюрста **Фрідріха I**, який у **1701 р.** отримав титул прусського короля з рук імператора Священної Римської імперії.

Великого значення прусські королі надавали *створенню сильного війська*. Король Фрідріх-Вільгельм I, який уславився скупістю, створив майже 90-тисячну армію, на утримання якої йшла левова частка бюджету держави.

Іншою опорою короля були дворяни-поміщики, яких називали *юнкерами*. Цей союз був вигідний обом: король захищав земельну власність юнкерів, а вони підтримували короля. Таким чином, у період правління Фрідріха-Вільгельма I (1713–1740 рр.) остаточно сформувалася ***прусська система держави — військово-поліцейська монархія, що захищала інтереси юнкерства***.

До числа провідних держав Європи Пруссію вивів король **Фрідріх II** (1740–1786 рр.).

Прагнучи подолати відставання від розвинених країн, особливо Англії, король здійснив низку реформ у дусі освіченого абсолютизму. Король був освіченим, знався на мистецтві й філософії. Зміг створити численне сильне військо (186 тис. осіб) з бюджетом 13 млн талерів, що становило 2/3 державних доходів.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

1. Проаналізуйте реформи Фрідріха II й поясніть, яким чином вони сприяли зміцненню абсолютної монархії в Пруссії.
2. Що дає змогу характеризувати ці реформи як правління в дусі освіченого абсолютизму?
3. Поміркуйте, чому король вдався до скасування особистої залежності селян у власних землях, однак не зробив цього в межах усієї держави.

Завдяки активній і досить агресивній зовнішній політиці Фрідріху II вдалося збільшити територію держави майже вдвічі. Він зміг відібрати в Австрії Сілезію, у Речі Посполитої — майже все узбережжя Балтійського моря.

Загалом Пруссія зробила істотний крок до могутності, однак це далося ціною виснаження її ресурсів. Поступово ставало зрозумілим, що німецьким землям потрібно об'єднуватися задля подальшого зростання.

Також у ході боротьби за збільшення територіальних володінь і впливу вже за правління Фрідріха II намітилося протистояння з Австрією Габсбургів.

Фрідріх II (*портрет роботи художника Антона Графа, 1781 р.*)

Складіть історичний портрет Фрідріха II.

Поміркуймо!

1. Визначте характер зовнішньої політики Пруссії: вона була миролюбною чи агресивною? Чим це було зумовлено?
2. Навіщо, на вашу думку, прусським королям була потрібна сильна армія?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

4. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІЧЕНОГО АБСОЛЮТИЗМУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Читаємо й розуміємо

Працюючи з текстом підручника, визначте ознаки централізаторської політики російських імператорів. У чому полягали суперечності між політикою освіченого абсолютизму Катерини II та її захопленням поглядами Вольтера?

У січні 1725 р. помер Петро I, не залишивши законного спадкоємця престолу. Це спричинило низку державних переворотів. Недарма другу чверть XVIII ст. називають «періодом палацових переворотів». За короткий час на престолі змінилося кілька монархів. У 1741 р. внаслідок чергового палацового перевороту імператрицею стала донька Петра I — **Єлизавета I** (1741–1761 рр.).

За часів правління Єлизавети Петрівни ***було започатковано політику в дусі освіченого абсолютизму***. У 1744 р. вийшов указ про розширення мережі початкових шкіл. Було відкрито перші гімназії в Москві й Казані. У 1755 р. був заснований Московський університет, а в 1757 р. — Академія мистецтв.

Створена в 1754 р. законодавча комісія розробила проєкти реформ, якими передбачалося обмеження церковного землеволодіння і закріплення дворянських привілеїв.

Ще за життя Єлизавета I визначила офіційним спадкоємцем престолу свого племінника — герцога Голштинського Петера Ульріха, який зійшов на престол як імператор Петро III.

Катерина II (*портрет роботи художника Володимира Боровиковського, 1777 р.*)

Петро III (1761–1762 рр.) перебував при владі лише 186 днів. 28 червня 1762 р. внаслідок чергового перевороту владу узурпувала вдова Петра III — німецька принцеса Софія Фредерика Августа, яка зійшла на престол як **Катерина II** (1762–1796 рр.). Нова імператриця була німкенею і не мала жодного стосунку до династії Романових.

Катерина II продовжила політику зростання і зміцнення держави.

Економіка Росії залишалася аграрною. Частка міського населення майже не збільшилася і становила близько 4 %.

Промисловий розвиток все-таки пришвидшився. Більш як удвічі зросла виплавка чавуну, збільшилася кількість мануфактур. Наприкінці XVIII ст. в країні діяло 1200 великих підприємств.

Проте російська промисловість залишалася мануфактурною та кріпосницькою, що зумовило її відставання від Західної Європи.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Збільшилося вивезення російських товарів до інших європейських країн, зокрема через чорноморські порти. Однак на зовнішні ринки Росія постачала лише сировину, а ввозила готові промислові товари.

Отримавши владу з рук дворянства, імператриця діяла винятково в його інтересах. У 1785 р. була видана ***«Жалувана грамота дворянству»***, яка значно розширювала привілеї цього стану суспільства.

Дворяни звільнялися від державної служби й повинностей, сплати податків. За землевласниками юридично закріплювали селян — кріпаків, яких тепер можна було продавати навіть без землі.

Кріпаки були позбавлені права подати скаргу на свого господаря. У 1783 р. кріпацтво поширилося на Слобожанщину та Лівобережну Україну, де в 1764 р. ліквідували гетьманство. Україна втратила залишки автономії, українські землі почали називати Малоросією.

Посилення кріпацтва та свавілля землевласників спричинило найбільшу в історії Росії Селянську війну під проводом донського козака Омеляна Пугачова. Повстання було жорстоко придушене, а кріпацтво в Росії проіснувало до 1861 р.

Катерина II цікавилася ідеями Просвітництва, листувалася із Вольтером. За її правління було створено мережу міських шкіл, відкрито училища, закладено основи жіночої освіти. ***Катерина II прикривала декларацією ідей Просвітництва поліцейсько-репресивний характер внутрішньої політики та зовнішню агресію.*** У приватному листуванні влітку 1760 р. Вольтер так висловився про Росію тієї доби: «*Звичаї там такі ж важкі, як і клімат; заздрість до чужоземців — величезна, деспотизм — безмежний, суспільство — нікчемне*».

Для зміцнення імперії Катерина II прагнула створити ***нову версію історії Росії, яка підкреслювала б велич держави та її монарха***. Указом 1783 р. було створено «Комісію для складання записок про давню історію, переважно російську». У створенні нової версії історії Російської імперії брала безпосередню участь імператриця. Вона перечитувала всі напрацьовані комісією істориків матеріали, вносила виправлення, писала й свій текст історії, особисто уклала родовід руських князів. У підсумку було написано фальшиву версію історії Російської імперії. Усупереч історичній правді, витоки Російської імперії пов'язувалися з Руссю-Україною. Імперська історія стверджувала право росіян на державотворчу й культурну спадщину Русі-України.

Період правління Катерини II був часом нових загарбань Російської імперії. В останній третині XVIII ст. вона приєднала до своїх володінь ***Правобережну Україну, Волинь і більшу частину Білорусі***.

Російсько-турецька війна 1768–1774 рр. закінчилася вигідним для Російської імперії Кючук-Кайнарджийським миром, за яким Росія встановила контроль над землями між річками Дніпром і Південним Бугом, узбережжям Азовського моря і контролювала судноплавство на Чорному морі. Кримське ханство стало незалежним від Османської імперії. У квітні 1783 р. Росія порушила договір й окупувала Крим.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Перегляньте відео та поясніть, навіщо та яким чином здійснювалося «переписування» історії Русі. Висловте припущення, які наслідки для майбутніх історичних досліджень мала імперська політика щодо історичних документів.

Відео «Як Росія фальсифікувала історію. Викриття» (Канал ім. Т. Г. Шевченка, тривалість 11 хв 15 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/RtG4L

Нова війна з османами (1787–1791 рр.) закінчилася взяттям російськими військами фортець Очаків та Ізмаїл і підписанням Ясського мирного договору. За умовами договору Росія отримувала українські землі між річками Дністром і Південним Бугом. Османська імперія відмовлялася від претензій на Крим. ***Отже, на кінець XVIII ст. Росія встановила контроль над північним узбережжям Чорного моря.*** Вона продовжувала загарбницьку політику, плануючи знищення Османської імперії та встановлення свого панування над теренами колишньої Імперії ромеїв.

Загальна кількість нових підданих, яких отримала Росія внаслідок завоювань, сягнула семи мільйонів. Становище підкорених народів було нерівним. Ледь не для кожної етнічної спільноти уряд уводив особливий економічний, податковий та адміністративний режим. Так, *німецькі* колоністи були звільнені від сплати податків державі та від інших повинностей. Для *євреїв* була введена «смуга осілості», яка обмежила територію їхнього розселення частиною білоруських земель і теренами півдня та Лівобережжя України.

Думки істориків

Норман Дейвіс, англійський історик

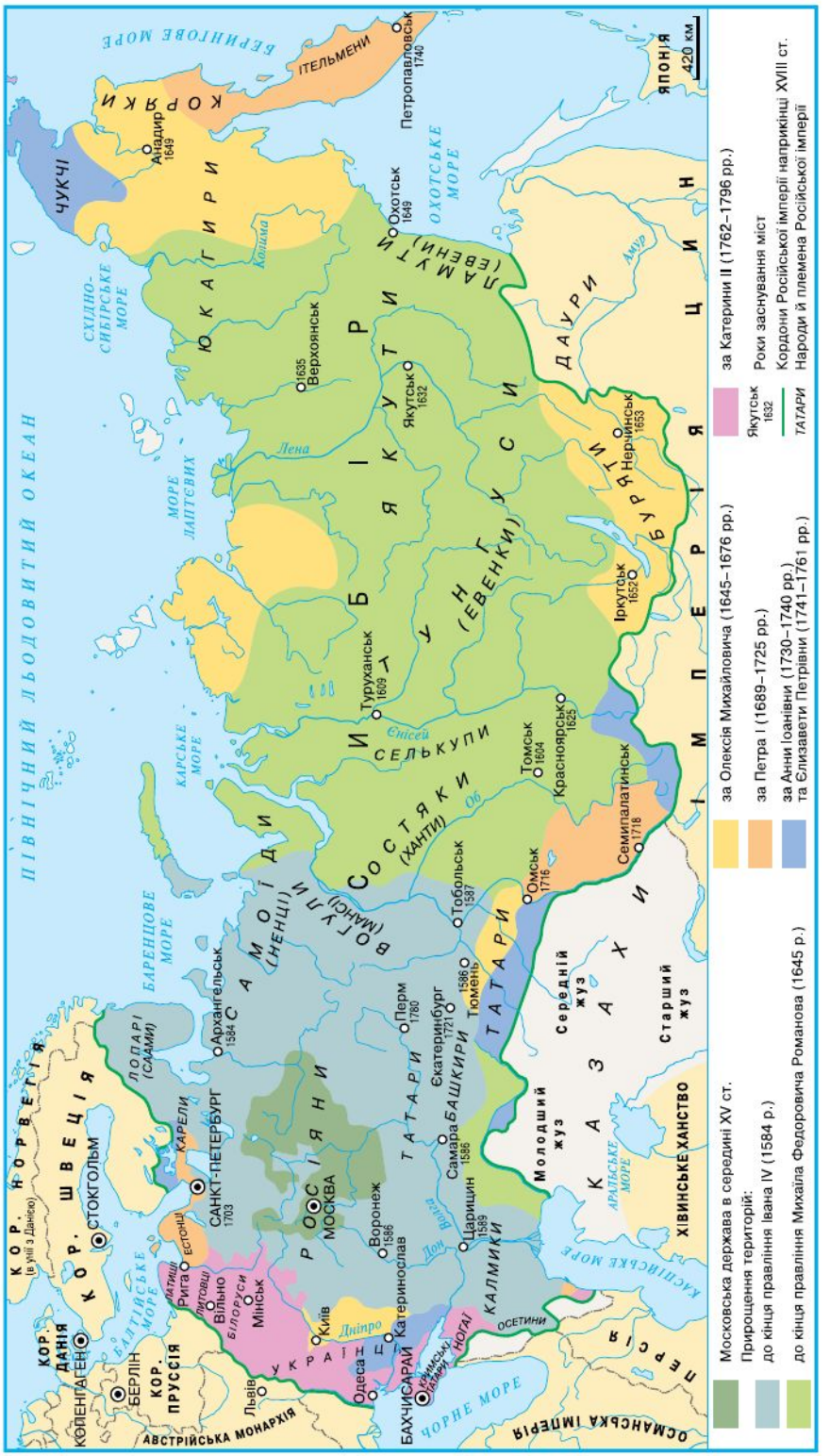
Російські історики... вдаються до термінів «*національні завдання*» та «*збирання земель*». Насправді Росію та її володарів охопило шаленство територіальних загарбань. Ота гонитва за землями була симптомом патологічного стану, породженого великою неефективністю... Яка страшна іронія криється в тому, що найбільша у світі країна потребувала дедалі більшої кількості земель і людей, аби позбутися свого чуття непевності... і винагородити роздуту державну машину, яка стерегла трон Романових.

1. Залучивши додаткові джерела, підтвердьте або спростуйте думку історика.
2. Чи є думка історика слушною для оцінювання зовнішньої політики сучасної Росії?

Таким чином, Російська імперія до кінця XVIII ст. зросла територіально та зміцніла політично. Але ***самодержавна система влади залишалася неефективною. Спроби європеїзувати й цивілізувати країну були поверховими.***

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Територіальне зростання Московії / Російської імперії в XV–XVIII ст.

1. Визначте етапи зростання території Російської імперії. 2. Чому, на вашу думку, воно набуло таких масштабів?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Освічений абсолютизм»**.

Можу пояснити поняття «*освічений абсолютизм*».

Можу назвати монархів, які правили в дусі освіченого абсолютизму.

Можу порівняти політику освіченого абсолютизму в Австрійській, Російській імперіях, Пруссії.

Можу визначити суперечності між політикою освіченого абсолютизму й ідеями Просвітництва.

► Обговорюємо в групі

2. Об'єднайтеся в групи й порівняйте розвиток Пруссії та Англії, Австрії та Франції за Ранньомодерної доби. Визначте спільні і відмінні риси в розвитку цих держав.

3. Французький історик Жуль Мішле писав у XIX ст. про діяльність Марії-Терезії: «*...вміла оточувати себе здібними людьми, які здійснювали її політику*». Як цей вислів характеризує імператрицю-державну діячку?

4. У 2015 р. в Ужгороді (Закарпатська область) відкрили сквер і пам'ятник імператриці Марії-Терезії. Чим, на вашу думку, керувалися ініціатори створення пам'ятного комплексу?

► Мислю творчо

5. Уявіть ситуацію, коли в одній залі зібралися діячі-просвітники та монархи, які правили в дусі освіченого абсолютизму. Придумайте діалог між ними щодо втілення в політиці освіченого абсолютизму ідей Просвітництва. Поміркуйте, чи схвальними будуть відгуки просвітників про діяльність «освічених» монархів.

6. Заповніть профіль «освіченого» монарха у фейсбуці. Шаблон фейсбук-сторінки діяча / діячки

https://qr.orioncentr.com.ua/QdbUC

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1740–1780 рр. Правління Марії-Терезії
1740–1786 рр. Правління Фрідріха II

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 26 МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ (ЗАХІДНА І ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРОПА)

Які наслідки для Європи мало укладення Вестфальського мирного договору 1648 р.?

1. СУПЕРЕЧНОСТІ Й КОНФЛІКТИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Відносини між найбільшими європейськими державами в другій половині XVII–XVIII ст. були сплетінням суперечностей і конфліктів.

Історичні подробиці

Після підписання Вестфальського мирного договору 1648 р. на місці сучасної Німеччини постало багато дрібних самостійних державних утворень. Це заохотило сусідні держави скористатися роздробленістю Німеччини й зміцнити власні позиції.

У 60–90-х роках XVII ст. Франція мала військові й територіальні конфлікти з Голландією, Англією, Іспанією, Швецією, Австрією. У результаті Франція приєднала до своїх володінь кілька великих міст і провінцію Франш-Конте, які входили до складу Священної Римської імперії. У 1681 р. французький король Луї XIV захопив вільне місто Страсбург. У 1697 р. експансію Франції було зупинено. Але незадоволені країни шукали привід для нової війни, і він не забарився.

У 1700 р. помер бездітний король Іспанії Карл II. Він заповів престол Філіпу Анжуйському — онукові французького короля Луї XIV, але без права на французький престол. Луї XIV проігнорував цю обставину й визнав право Філіпа Анжуйського на французький трон. Це викликало незадоволення імператора Священної Римської імперії Леопольда I, адже його син також претендував на іспанський престол. Ці династичні конфлікти спричинилися до нової війни. Отже, спочатку розгорівся конфлікт між Францією і Священною Римською імперією. Проте французький король почав активно розширювати свої володіння — увів свої війська в Іспанські Нідерланди та спробував управляти обома державами. У 1701 р. розпочалася **війна за іспанську спадщину (1701–1714 рр.)**.

Філіп Анжуйський (*портрет роботи художника Жозефа Вів'єна, XVIII ст.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Поміркуймо!

Які володіння в Європі, крім іспанських, належали до іспанської спадщини?

Європейські держави об'єдналися в ***антифранцузьку коаліцію*** у складі Нідерландів, Австрії, Англії, Пруссії та ін. Метою коаліції було не допустити посилення Франції. Тривала війна призвела до виснаження сторін і зміни балансу сил в Європі.

Угоди, укладені між воюючими сторонами протягом 1713–1714 рр., склали систему Утрехтського миру. Він зафіксував такі зміни:

- ***Франція*** втратила домінуючі позиції в Європі та частину своїх володінь у Північній Америці, вивела свої війська з Лотарингії;
- ***Філіп V Бурбон (Філіп Анжуйський)*** залишився іспанським королем, проте зрікся французького престолу;
- ***Англія*** закріпила за собою статус провідної морської держави, отримала контроль над протокою Гібралтар і деякі заморські території;
- ***австрійські Габсбурги*** отримали колишні Іспанські Нідерланди, Неаполітанське королівство, Сардинію та ін.

Стомлені й виснажені від воєнних конфліктів початку XVIII ст. європейські держави на деякий час примирилися. Але в 1740 р. помер імператор Священної Римської імперії Карл VI з династії Габсбургів, який був також ерцгерцогом Австрії, королем Угорщини та Чехії. Це призвело до нових міжнародних проблем.

Історичні подробиці

У 1713 р. Карл VI ухвалив закон про престолонаступництво, згідно з яким успадкування престолу відбувалося за правом первородства незалежно від статі спадкоємця. 20 жовтня 1740 р. донька імператора Марія-Терезія вступила на престол. Її визнали Англія, Росія і Голландія. Проте свої претензії на володіння Габсбургів заявили курфюрсти Баварії, Саксонії, а також польський король. Їх підтримала Франція, Пруссія, Іспанія, адже спадщина Габсбургів була важливим питанням європейської політики. Прусський король Фрідріх II у грудні 1740 р. вдерся в Сілезію. Так розпочалася війна за австрійську спадщину.

Війна за австрійську спадщину тривала протягом **1740–1748 рр.**

Марія-Терезія виявила стійкість і рішучість у цьому воєнному конфлікті. ***Аахенський мирний договір*** (1748 р.) поставив крапку у війні. Імператриця змогла зберегти австрійську спадщину, незважаючи на втрату Сілезії. Проте укладений мир не вирішував суперечностей між європейськими державами й був лише перервою перед наступною війною.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Прусська лінійна піхота йде в атаку.
Битва біля Гогенфрідбергу (Сілезія) в 1745 р.
(*картина художника Карла Ройхлінга, 1913 р.*)

Діємо: практичні завдання

1. Визначте за допомогою карти (*с. 180*), до яких країн перейшли іспанські володіння за Утрехтським миром.
2. Які території втратила Австрія за Аахенським миром? До яких держав вони відійшли?

2. СЕМИЛІТНЯ ВІЙНА

У 1756 р. в Європі спалахнула війна, яка увійшла в історію під назвою **Семилітньої війни (1756–1763 рр.)**.

Історичні подробиці

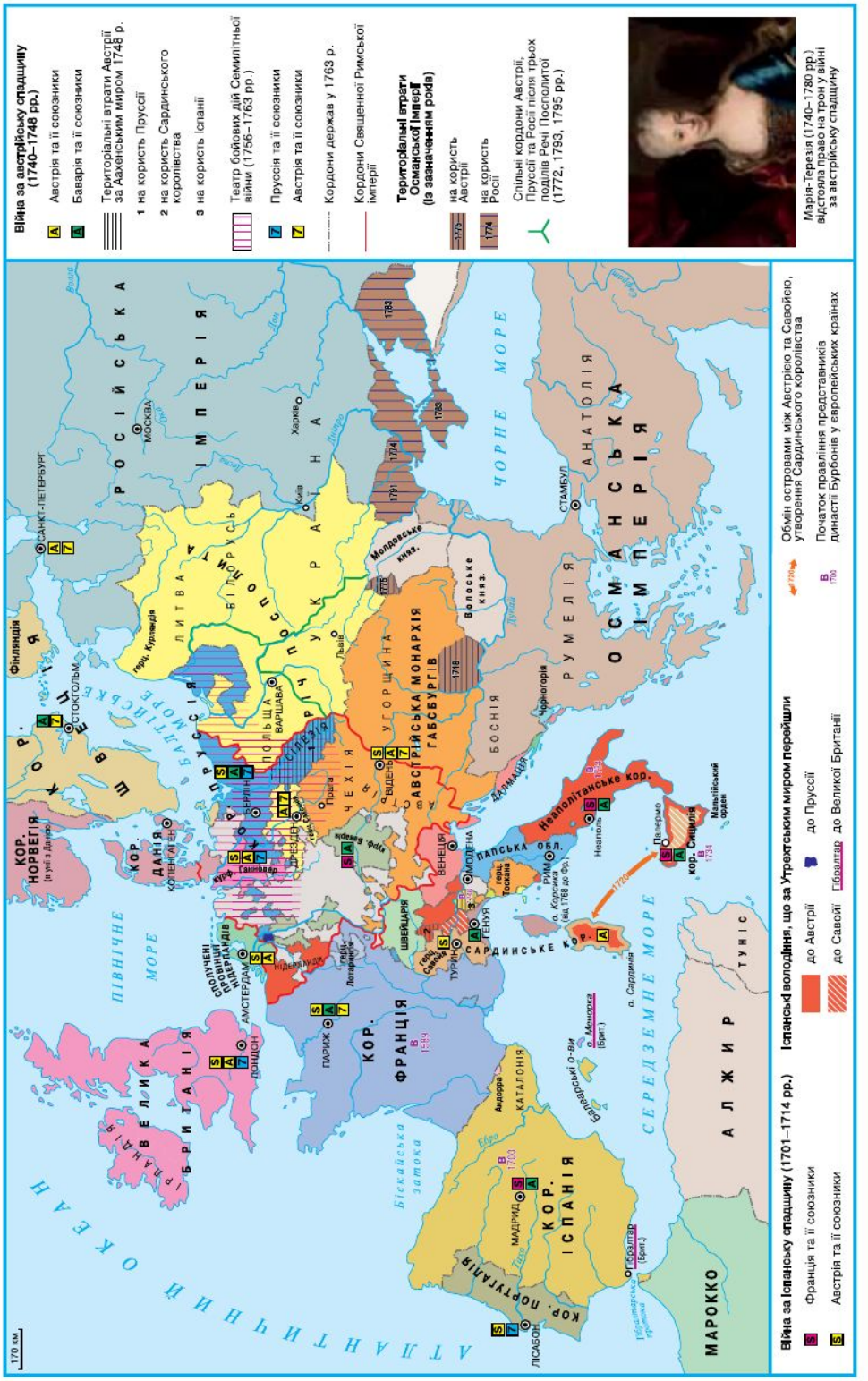
У 1754–1755 рр. на кордоні англо-французьких колоніальних володінь у Північній Америці відбувалися постійні прикордонні сутички, а згодом — бойові дії. Саме це колоніальне суперництво переросло в травні 1756 р. у збройне протистояння, коли Велика Британія офіційно оголосила війну Франції. Війна тривала за участі більшості великих держав того часу, а воєнні дії охопили Європу, Північну й Центральну Америку, Філіппіни, Індію, західноафриканське узбережжя.

Шукаючи союзників для війни проти Франції, Англія уклала союзну угоду з Пруссією, що змушувало і Францію шукати союзників. Її підтримали Австрія, Росія, Саксонія, Швеція.

У серпні 1756 р. прусський король Фрідріх II розпочав воєнні дії та окупував Саксонію. На початку наступного року його війська увійшли в Богемію і захопили Прагу.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Європа у XVIII ст.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Історичні подробиці

Відвоювання Сілезії, втраченої у війні за австрійську спадщину, було основною метою Австрії. Битва при Лейтені — одна з найвідоміших битв Семилітньої війни. Австрійська армія зазнала нищівної поразки від армії Пруссії.

Битва при Лейтені в 1757 р. Штурм пролому прусськими військами (*картина художника Карла Ройхлінга, 1855 р.*)

Український Всесвіт

Семилітня війна зачепила також й українські землі, що входили до складу Російської імперії. З Лівобережної Гетьманщини для потреб російського війська було направлено 5-тисячний козацький корпус з артилерією, 10 тис. посполитих для допоміжної служби, тяглову худобу, коней. Українських козаків залучали в охорону кордонів із Річчю Посполитою і воєнних кампаніях 1757 р., 1760–1761 рр.

Після низки поразок прусському королю Фрідріху II вдалося взяти стратегічну ініціативу у свої руки. Фінансову допомогу прусській армії надавала Англія, яка, проте, не брала участі в боях в Європі.

У січні 1758 р. російські війська захопили Східну Пруссію та оголосили її російською провінцією. Після завершення війни російська імператриця Єлизавета Петрівна планувала виміняти цю територію в Польщі на Правобережну Україну.

Після смерті російської імператриці Єлизавети Петрівни ситуація у війні істотно змінилася. Новий російський імператор Петро III призупинив воєнні дії та уклав із Фрідріхом II мирний договір.

Після тривалої війни виснажені сторони провели мирні переговори. За їхніми результатами були укладені ***Паризький і Губертсбурзький мирні договори*** (1763 р.):

- ***Франція*** поступилася Англії, передавши їй контроль над Канадою та іншими територіями в Північній Америці, островами у Вест-Індії;
- ***Пруссія*** зберегла Сілезію, гарантувавши її населенню свободу католицького віросповідання.

Війна призвела до загибелі понад 600 тис. солдатів і 700 тис. мирних жителів. Це дало підстави деяким дослідникам називати її першою в історії світовою війною. ***У загальному підсумку Семилітньої війни Велика Британія утвердилася як наймогутніша морська держава. Натомість колоніальна могутність Франції послабилася.***

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Міжнародні відносини (Західна і Центральна Європа)»**.

Можу назвати головні протиріччя та конфлікти між державами в другій половині XVII–XVIII ст.

Можу розповісти, як змінилося становище провідних держав у регіоні внаслідок воєн.

Можу назвати причини війн за іспанську й австрійську спадщину.

Можу назвати причини й наслідки Семилітньої війни.

2. Утворіть логічні пари з назв війн XVIII ст. та їх наслідків.

1 Війна за іспанську спадщину	**А** Закріплення Англії як провідної морської держави
2 Війна за австрійську спадщину	**Б** Утвердження Марії-Терезії як імператриці
3 Семилітня війна	**В** Втрата Францією Канади

► Обговорюємо в групі

3. Обговоріть у групі загальний вплив війн за іспанську, австрійську спадщину, Семилітньої війни на розстановку сил держав у Європі. Чи можна вважати, що війни засвідчили появу нових лідерів у регіоні? Свою думку обґрунтуйте.

► Мислю творчо

4. Проведіть мінідослідження «Роль Марії-Терезії у війні за австрійську спадщину». Поясніть, чи можна вважати її успішною лідеркою в умовах загрози для держави.

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1701–1714 рр.	Війна за іспанську спадщину
1740–1748 рр.	Війна за австрійську спадщину
1756–1763 рр.	Семилітня війна

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

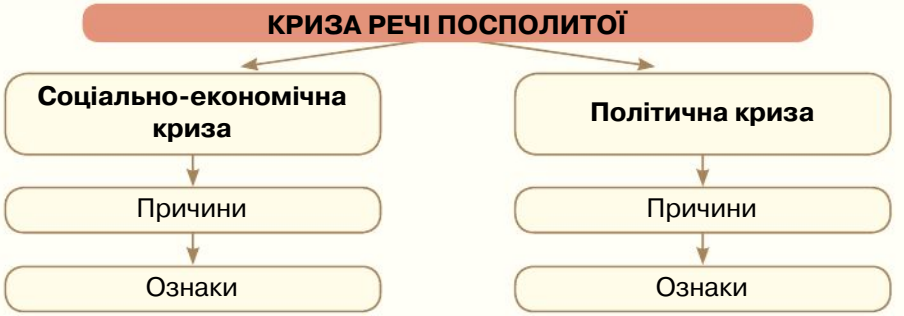
§ 27 ПОДІЛИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ. ПОЧАТОК БОРОТЬБИ ЗА СПАДОК ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Пригадайте значення поняття «*шляхетська демократія*». У чому полягали її переваги й недоліки? Що було основою господарства Речі Посполитої?

Діємо: практичні завдання

1. Працюючи з текстом параграфа, визначте причини й ознаки кризи (послаблення) Речі Посполитої в другій половині XVII–XVIII ст. Під час роботи заповніть у зошиті схему.

2. З'ясуйте за матеріалом параграфа, що або хто завадив Речі Посполитій подолати кризові явища.

1. ЕКОНОМІЧНИЙ ЗАНЕПАД І СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

У другій половині XVII ст. розпочався економічний занепад Речі Посполитої. ***Торгівля зерном не сприяла розвитку техніки, промисловості й рухливості населення.*** До того ж попит на зерно в Західній Європі знизився. У Нідерландах, Франції та Східній Англії осушили великі простори, що стали придатні для вирощування хліба.

Та головною передумовою економічного занепаду були війни. Зокрема, Козацька революція, що тривала з 1648 р. на українських землях і спричинила зменшення виробництва та послаблення торговельних зв'язків.

Унаслідок загальної соціально-економічної кризи майже зупинився розвиток міст. Більшість із них була невеличкими адміністративними центрами з населенням близько 750 осіб, які жили переважно із сільського господарства.

Виграли від ситуації тільки магнати, які не мали конкурентів і продовжували нагромаджувати величезні земельні володіння.

Незаможні селяни й зубожіла шляхта були нездатні забезпечити попит на промислові вироби та сприяти зростанню мануфактур. А їхня неспроможність сплачувати податки перешкоджала забезпеченню ефективної оборони держави від зовнішніх загроз.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Думки істориків

Сергій Громенко, український історик

Головна причина економічних проблем — тотальна війна 1648–1676 рр., яка точилася по всій території Польщі. Зокрема, «*шведський потоп*» призвів до окупації десь 90 % території держави. Втрати за цей період сягали 40 % населення та 50 % економіки.

1. Чи згодні ви з думкою історика?
2. Які події вчений згадує як «шведський потоп»?

Норман Дейвіс, англійський історик

Коли над головами почали кружляти міжнародні шуліки, зубожіла Річ Посполита з'ясувала, що вона надто слабка, щоб боротися. У такому розумінні занепад торгівлі на Віслі й ослаблення економічного життя слід вважати за необхідну прелюдію до поділів Польщі.

1. У чому історик вбачає причину майбутньої ліквідації Речі Посполитої?
2. Наведіть приклади, що свідчать про економічний занепад країни.

2. ПОЛІТИЧНА КРИЗА Й ПОСИЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Економічному зростанню перешкоджала й нестабільна політична ситуація, спричинена відсутністю давно назрілих реформ. 17 червня 1696 р. помер **Ян III Собеський**, і на королівський престол знову обрали іноземного монарха. Ним став герцог Саксонії Фрідріх Август із династії Веттинів, який у 1697 р. коронувався як польський король **Август II Сильний.** Він погано розумівся на реаліях Речі Посполитої, хоч початок його правління був досить успішним. Так, у 1699 р. в результаті Карловицького мирного договору йому вдалося повернути захоплені османами землі Поділля з м. Кам'янець.

Август II Сильний (*портрет роботи художника Луї де Сильвестра, XVIII ст.*)

Однак *помилкою нового короля було втягнення Речі Посполитої у Північну війну 1700–1721 рр. на боці Московського царства*. У травні 1702 р. шведське військо вторглося до Польського королівства й захопило Варшаву. У 1704 р. під тиском шведів королем був обраний познанський воєвода **Станіслав Лещинський**, а Річ Посполиту було фактично підпорядковано Швеції.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

За цих умов Петро I вирішив підтримати Августа II, і на Правобережну Україну вторглися російські війська. Після розгрому українсько-шведських сил під Полтавою в 1709 р. Августа II було поновлено на престолі. С. Лещинський втік до Франції, а спротив його прихильників був придушений. Росія залишила свої війська ще на кілька років у Речі Посполитій, а російський вплив дедалі більше позначався на внутрішній ситуації в державі.

У подальшому Російська імперія гальмувала всі спроби реформ у Речі Посполитій, адже російські володарі офіційно оголосили себе охоронцями устрою Республіки. Інструментами такої «охорони» виступали підкуп, викрадення незадоволених і висилання їх углиб Росії, силовий вплив на роботу сеймів. Слабкості Речі Посполитої сприяло й помилкове переконання шляхти в досконалості та унікальності державного устрою і політичної культури Речі Посполитої.

Думки істориків

Норман Дейвіс, англійський історик

Вороги Речі Посполитої раділи. Кожна сусідня держава утримувала магнатів, що за дукат могли зірвати сесію сейму... Зокрема, були дуже вдоволені росіяни. Від 1717 р. вони мали фактичний протекторат над Річчю Посполитою та охороняли свої західні кордони коштом кількох магнатських пенсій. Виставляючи себе як оборонців «золотої свободи» й «ліберум вето», вони могли бути впевнені, що Річ Посполита буде нездатна організуватися і чинити опір російській політиці. Заполоняючи Варшаву російськими військами з кожної важливої нагоди, вони «захищали сейм від зовнішніх втручань».

1. У чому вбачає історик вади «шляхетської демократії»?
2. Чому деспотична російська держава вдавала із себе «охоронця» цієї демократії?

Безсилля Речі Посполитої найкраще відображав ***занепад її збройних сил, обмежений «Німим сеймом»***. Чисельний склад армії становив близько 20 тис. вояків, що було в 11 разів менше за прусську армію, у 17 разів — за австрійську й у 28 разів — за російську.

За російської підтримки в 1764 р. королем було обрано **Станіслава Понятовського (1764–1795 рр.)**.

Станіслав Август Понятовський (*портрет роботи художника Марчелло Бачареллі, 1786 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Останній король Речі Посполитої намагався обережно провести реформи для зміцнення центральної влади в державі, уникаючи жорсткого російського контролю.

Тим часом Російська імперія, яка вже випробувала «гібридні методи впливу» у справі підпорядкування козацької держави Гетьманщини, тепер застосовувала їх для поступового послаблення Речі Посполитої. У 1768 р. Росія взялася захищати права православних і протестантів, вимагаючи їх повного зрівняння в правах із католиками. Це спричинило спротив консервативної католицької шляхти, яка вимагала збереження традиції. Водночас опозиціонери цілком усвідомлювали, хто і що приховується за вимогою формальної конфесійної рівності. Тому їхній спротив фактично був спрямований проти втручання російської влади у внутрішні справи Речі Посполитої. Ця частина шляхти проголосила на теренах Поділля (сучасної Вінничини) Барську конфедерацію. Її дії спричинили **Коліївщину** — повстання гайдамаків на Правобережній Україні. Не виключено, що Росія за допомогою козаків сама спровокувала конфлікт, щоб мати привід втрутитися у внутрішні справи Речі Посполитої під гаслом «*захисту православних*».

Поміркуймо!

Як ви розумієте вислів «*гібридні методи впливу*» Росії? Чи використовувалися вони в подальшій історії, у наш час?

Думки істориків

Петро Кралюк, український історик

Коліївщина не лише сприяла дезорганізації суспільного і політичного життя в Речі Посполитій. Вона дала привід для введення російських військ у цю країну. Наслідком цих процесів був перший поділ Речі Посполитої 1772 р.

1. Як ставиться історик до Коліївщини? В який спосіб він аргументує свою позицію?
2. Чи можна погодитися з російською історикинею Тетяною Таїровою-Яковлєвою, яка назвала Коліївщину «*великою ілюзією*»?

Спробою продовження реформ стала робота Чотирирічного сейму (1788–1792 рр.). Його головним результатом було **прийняття 3 травня 1791 р. Конституції**. За нею остаточно скасовувався принцип «ліберум вето», сейм залишався найвищим політичним органом держави, монархія ставала спадковою. Річ Посполита перетворювалася на спадкову конституційну монархію. Панівною релігією проголошувався католицизм, перехід до інших релігій заборонявся.

Водночас представникам інших конфесій гарантувалися рівні громадянські права з католиками, надавалася свобода культу та захист з боку уряду. При цьому посади міністрів могли обіймати лише католики.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

До участі в сеймі були допущені представники міст. Селяни отримували «опіку права й уряду», але це була лише декларація, а не реальність.

Свідчать документи

З Конституції 3 травня 1791 р.

- Добробут народу залежить від справедливих законів, результат — від їх виконання.
- Усю шляхту визнаємо рівною між собою… щодо однакового використання привілеїв і виключних прав… права особистої безпеки, особистої свободи й земельної та рухомої власності.
- Люд селянський… є джерелом найбільших багатств країни і… становить найчисленнішу частину народу та є найдієвішою силою.

Які нові ідеї проголошені Конституцією? Чи сприяла вона поліпшенню становища селян?

Прийняття Конституції спричинило черговий спротив шляхти, яка в 1792 р. утворила ***Торговицьку конфедерацію*** (на теренах сучасної Кіровоградської області). Хоча фактично конфедерація готувалася в Петербурзі під патронатом Катерини II, яка прикривала свої дії статусом «гарантки устрою Речі Посполитої». Текст конфедерації редагував російський генерал. Такі дії Російської імперії використали інші сусідні держави для втручання у справи Речі Посполитої.

3. ПОДІЛИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Не тільки Росія, а й Пруссія, Австрія, Швеція і Франція використовували Річ Посполиту як засіб для вирішення своїх суперечок. Австрійська й особливо Прусська держави прагнули отримати собі володіння в Польщі. Російська імперія, яка й так фактично контролювала Річ Посполиту, опиралася вимогам щодо її поділу, аби зберегти свою одноосібну владу. Але врешті Росія погодилася на участь сусідніх держав в остаточному знищенні й розподілі Речі Посполитої.

Діємо: практичні завдання

Опрацюйте текст пункту «Поділи Речі Посполитої», історичну карту (*с. 189*) й заповніть у зошиті таблицю за зразком.

Дата / Поділ Речі Посполитої	Держава, що отримала землі	Назви здобутих у результаті поділу земель
1772 р. — 1-й поділ	Австрія	Галичина
	Росія	
	Пруссія	

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

У **1772 р.** відбувся **перший поділ Речі Посполитої**. Галичина, яка займала 12 % її території, відійшла до ***Австрії***, Західна Білорусь (13 % території) — до ***Росії***, ***Пруссія*** загарбала частину західних земель (5 % території).

У **1793 р.**, скориставшись Торговицькою конфедерацією, Росія знову втрутилася в ситуацію. Під тиском росіян був скликаний останній сейм Речі Посполитої. Він скасував Конституцію 3 травня 1791 р., відновив «золоту свободу» й затвердив **другий поділ Речі Посполитої**. До ***Росії*** відійшла Правобережна Україна, додаткові території отримала й ***Пруссія***.

Тадеуш Костюшко (*портрет роботи художника Карла Швайкарта, 1802 р.*)

Опишіть за портретом характерні риси Тадеуша Костюшка. Доповніть історичний портрет діяча інформацією з додаткових джерел.

Другий поділ держави спричинив визвольне повстання 1794 р. на чолі з **Тадеушем Костюшком**. Однак силами російської армії на чолі з Олександром Суворовим воно було жорстоко придушене.

25 листопада **1795 р.** Станіслав Понятовський був вимушений зректися престолу, і того ж року відбувся остаточний, **третій поділ Речі Посполитої**. ***Росія*** отримала Волинь, Литву й балтійські землі, ***Австрія*** — Краківську й Люблінську землі, а ***Пруссія*** — решту території разом із Варшавою. Таким чином, до кінця XVIII ст. у Східній Європі встановився новий баланс сил. Тепер тут *панували імперії* — ***Російська***, ***Австрійська*** *й частково* ***Османська***. Набирало ваги й ***Прусське*** королівство. ***Річ Посполита припинила своє існування***.

Думки істориків

Норман Дейвіс, англійський історик

Поділи Польщі… були безпрецедентні в європейській історії за Нової доби. Хоча переможні держави звичайно позбавляли своїх переможених суперників територіальних володінь і прихильно ставилися до поділу награбованого в Індії, Америці й Африці, не було жодного прикладу, щоб вони навмисно й холоднокровно знищили одну з історичних держав Європи.

У чому історик вбачає унікальність поділів Речі Посполитої? Поміркуйте, чи можна було запобігти поділам Речі Посполитої.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Три поділи Речі Посполитої

1. Покажіть на карті території, що відійшли до Росії, Австрії та Пруссії за поділами Речі Посполитої.
2. До складу яких держав у ході поділів увійшли українські землі?

4. ПОЧАТОК БОРОТЬБИ ЗА СПАДЩИНУ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Діємо: практичні завдання

Уважно розгляньте схему й за допомогою тексту параграфа запропонуйте доповнення її змісту.

Зменшення надходження прибутків із припиненням експансії

Переміщення торговельних шляхів унаслідок Великих географічних відкриттів

ПРИЧИНИ ЗАНЕПАДУ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Постійне збільшення податків

Перехід землі в приватну власність феодалів

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Правління Сулеймана I Пишного було часом найвищого розквіту імперії, та з нього ж почалося її послаблення. Імперія відставала від європейських країн у розвитку техніки та промисловості. Поступово наростала загроза розколу імперії, оскільки у великій і строкатій країні ефективне централізоване управління було неможливе. Султани передавали частину своїх повноважень місцевим елітам, а це призводило до нарощування самостійності провінцій.

Водночас постійне зростання військових видатків спричинило зростання податків і загострення фінансових проблем. Тільки відновлення флоту після поразки біля Лепанто коштувало 12 млн золотих дукатів.

Кризовий стан імперії мав наслідком істотні втрати на зовнішньополітичній арені. Зокрема, протягом 1683–1699 рр. велася Велика турецька війна між Османською імперією та «Священною лігою». Цього разу проти османів об'єдналися Священна Римська імперія, Венеційська республіка, Річ Посполита, Бранденбург-Пруссія. Згодом до них доєдналися Московське царство, Молдовське і Трансильванське князівства. У війні на боці «Священної ліги» воювали також українські козаки. У підсумку цю війну за контроль над землями Південної і Східної Європи Османська імперія програла. Розпочався процес скорочення територіальних володінь імперії. Вона втратила південь Правобережної України, Угорщину, Трансильванію, частину Хорватії.

У XVIII ст. посилилися кризові явища в економіці й господарстві держави. Намагаючись знайти вихід зі складної ситуації, султани Османської імперії долучали країну до різних коаліцій і військових союзів. Проте внаслідок війн із Російською імперією (1768–1774, 1787–1791 рр.) османи втратили значні території в Північному Причорномор'ї, які були включені до складу Російської імперії.

Унаслідок цих подій наприкінці XVIII ст. в міжнародних відносинах постало ***східне питання — боротьба за спадщину Османської імперії***.

Поміркуймо!

Поміркуйте, як боротьба за османську спадщину вплине на міжнародні відносини в наступні історичні періоди.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Поділи Речі Посполитої. Початок боротьби за спадок Османської імперії»**.

Можу визначити причини, результати й наслідки поділів Речі Посполитої.

Можу розповісти про вплив поділів Речі Посполитої на українські землі.

Можу визначити причини кризи Османської імперії.

Можу пояснити, у чому полягала суть «східного питання» наприкінці XVIII ст.

► Обговорюємо в групі

2. Підготуйте тези виступу на тему «Зміна держав-лідерів у Європі протягом XVIII ст.». Працюючи над тезами, пригадайте, які держави втратили свій вплив і постали перед загрозою зникнення або зникли, а які, навпаки, посилилися і стали активними суб'єктами міжнародних відносин. Поміркуйте, чи закономірні такі зміни.

► Мислю творчо

3. Про які події розповідає карикатура? Хто на ній зображений?

Поділ польського пирога (*сучасна копія гравюри-карикатури кінця XVIII ст.*)

Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1772 р.	Перший поділ Речі Посполитої
1793 р.	Другий поділ Речі Посполитої
1795 р.	Третій поділ Речі Посполитої

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 28 ВІЙНА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ США

Пригадайте, коли й ким був відкритий Американський континент. Якою була політика європейців щодо корінних народів Америки? Дайте визначення понять «*колонія*», «*метрополія*», «*меркантилізм*».

1. КОЛОНІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ. ФОРМУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ НАЦІЇ

Після Іспанії, Португалії, Голландії до колонізації Америки долучилася Англія.

На той час землі Нового Світу навряд чи можна було вважати «вільними» — здавна тут жили корінні народи. Утім, «індіанців» (так називали їх колоністи зі Старого Світу) було відносно небагато. Місця на величезних просторах Америки мало вистачити і їм, і англійським колоністам.

У **1607 р.** англійці заснували перше постійне поселення **Вірджинію** в гирлі річки Джеймс. Згодом уздовж усього узбережжя від іспанської Флориди до Нової Англії виникли незалежні колонії європейських поселенців.

Капітан Джон Сміт — один із засновників колонії Вірджинія (*гравюра, 1624 р.*)

Колоністи користувалися правами англійських громадян, хоча почували себе вільніше вдалині від метрополії.

Усі питання повсякденного життя колоністи вирішували на зборах самі, закладаючи основи демократичних порядків. ***Майбутнє тут будувалося за взаємною згодою, на засадах рівності, домовленості, самоврядування відповідно до християнських стандартів, а згодом — ідей провідних представників Просвітництва.***

Дізнайтеся з додаткових джерел, як історія життя Джона Сміта пов'язана з Україною.

Поміркуймо!

Чому ідеї Просвітництва, на вашу думку, були популярними серед американських колоністів?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ЗАГОСТРЕННЯ ПРОТИСТОЯННЯ МЕТРОПОЛІЇ ТА КОЛОНІЙ

Поступово протягом XVIII ст. відносини між Англією та її колоніями в Америці загострювалися. ***Економічне зростання колоній Англія розглядала як загрозу своєму пануванню, тому намагалася всіляко придушити самостійність підлеглих територій.*** Поступово колонії перетворювалися на сировинний придаток (постачальника дешевої сировини) метрополії.

До загострення протистояння призвели спроби англійського уряду ввести додаткові грошові збори й мита з колоній. Зокрема, американці чинили опір спробі англійців увести так званий гербовий збір — обов'язок оформляти всі документи на ввезеному з Англії гербовому папері.

Згодом англійський парламент впровадив мито на деякі товари, що ввозилися до колоній. Це спричинило новий вибух невдоволення. Колоністи відмовлялися купувати товари, привезені з метрополії. У відповідь губернатори за допомогою англійських військ розпочали репресії, що призвело до збройних сутичок. Зрештою парламент ліквідував і цей закон, залишивши лише *мито на чай*.

Виключне право на продаж чаю північноамериканським колоніям було надане Ост-Індській компанії. Її спроба доставити чай в Америку восени 1773 р. стала останньою краплею в конфлікті між англійським урядом і жителями колоній. Бостонський комітет (організація для координації антианглійських виступів) заборонив вивантажувати чай. Упродовж 20 днів американці блокували вивантаження чаю в порту. Зрештою **16 грудня 1773 р.** 342 ящики із чаєм були викинуті в море. Ця протестна акція увійшла в історію під назвою **«Бостонське чаювання»**.

Панорамний блок поштових марок «Бостонське чаювання» (*Поштова служба США, 1973 р.*)

1. Дослідіть панорамний блок марок як джерело історичної інформації. Яку інформацію про минуле можна дізнатися за допомогою нього?
2. Як можна визначити статус «Бостонського чаювання» в подіях війни за незалежність США: це причина чи можливий привід до початку війни? Свою думку обґрунтуйте.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

В Англії ***«Бостонське чаювання» сприйняли як оголошення війни***. Окупація колонії Массачусетс військами англійського генерала Хейджа паралізувала економічне життя колонії.

Проте американці не відступили. Рішенням Законодавчих зборів Массачусетсу Хейджа звільнили з посади, було створено тимчасовий уряд, прийнято рішення про відмову сплачувати податки на користь Англії та призначено власного скарбничого. Також вирішили скликати ***континентальний конгрес — збори представників колоній***. Конфлікт загострився.

3. ВІЙНА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. ДЕКЛАРАЦІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

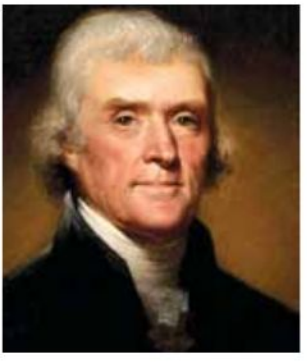

Джордж Вашингтон
(*портрет роботи художника Гілберта Стюарта, 1795 р.*)

Зі скликанням континентальних конгресів колоністи фактично стали на шлях відкритої боротьби за незалежність. Перший континентальний конгрес 1774 р. оголосив бойкот англійських товарів. Другий континентальний конгрес (1775–1781 рр.) взяв на себе роль уряду, прийняв рішення про створення спільної армії колоній для боротьби за незалежність. Очолив армію **Джордж Вашингтон**, який згодом став першим президентом США (1789–1797 рр.).

Найважливішим рішенням Другого континентального конгресу було прийняття резолюції незалежності, внесеної на розгляд учасником війни за незалежність Генрі Лі.

Авторами Декларації про незалежність були члени «комітету п'яти» у складі Томаса Джефферсона (голова), Роджера Шермана, Бенджаміна Франкліна, Джона Адамса, Роберта Р. Лівінгстона. У тексті Декларації про незалежність вперше було вжито назву нової держави — Сполучені Штати Америки. **4 липня 1776 р. Конгрес ухвалив Декларацію незалежності США.**

Фрагмент відео «Як почалася історія незалежності США» («1+1», 03.07.2019 р., тривалість 00 хв 55 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/zlpij

Томас Джефферсон — головний автор тексту «Декларації незалежності США», майбутній третій президент США
(*портрет роботи художника Рембрандта Піла, 1800 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Свідчать документи

З Декларації незалежності

Ми вважаємо за очевидні такі істини: всіх людей створено рівними й всі вони наділені від Творця деякими непорушними правами, до яких належать життя, свобода та прагнення щастя. Для забезпечення цих прав установлено серед людей уряди, наділені справедливою владою за згодою керованих. Та якщо ця форма урядування стає згубною для їхніх цілей, то народ має право змінити або ліквідувати її та встановити новий уряд.

1. На які причини необхідності проголошення незалежності США вказують автори документа? Знайдіть у тексті параграфа докази на користь справедливості вимог колоній.
2. Чи є принципи Декларації незалежності актуальними сьогодні?

Фрагмент відео «День в історії. Прийняття Декларації незалежності США» («24 канал», 03.07.2015 р., тривалість 01 хв 30 с)
https://qr.orioncentr.com.ua/lzdoY

1. Який принцип державного устрою вперше був проголошений у Декларації незалежності США?
2. Чи передбачав документ ліквідацію рабства в країні?

Війна вимагала від колоністів великих зусиль. Бракувало озброєння, не вдавалося сформувати регулярну армію. У серпні 1776 р. англійські війська вдерлися до Нью-Йорка й Філадельфії. Здавалося, що перемоги американцям не досягти. Та на допомогу борцям за незалежність прибували добровольці з Європи. На боці американців виступила Франція, яка, звісно, була зацікавлена в послабленні Англії.

Першу значну перемогу американська армія здобула в **битві поблизу Саратоги** (штат Нью-Йорк) восени **1777 р.** Після цього нову державу визнали Франція, Іспанія, Голландія.

У підсумку в 1781 р. після запеклої кількарічної боротьби американцям удалося домогтися капітуляції основних сил англійців під Йорктауном.

За **Версальським (Паризьким) договором 3 вересня 1783 р.** Англія визнавала незалежність США. Англія поступилася на користь США *територією від північного кордону Массачусетсу до південного кордону Джорджії, а на заході — до річки Міссісіпі. Англія зберігала за собою Канаду, але гарантувала американцям можливість навігації по Міссісіпі й рибальства у водах Ньюфаундленду.*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Війна за незалежність британських колоній у Північній Америці. Утворення США

1. За картою складіть розповідь про перебіг війни за незалежність США.
2. Висловте припущення, як складатимуться відносини між американцями й індіанцями, території розселення яких увійшли до складу США. У додаткових джерелах знайдіть історичні факти на доказ своїх припущень.

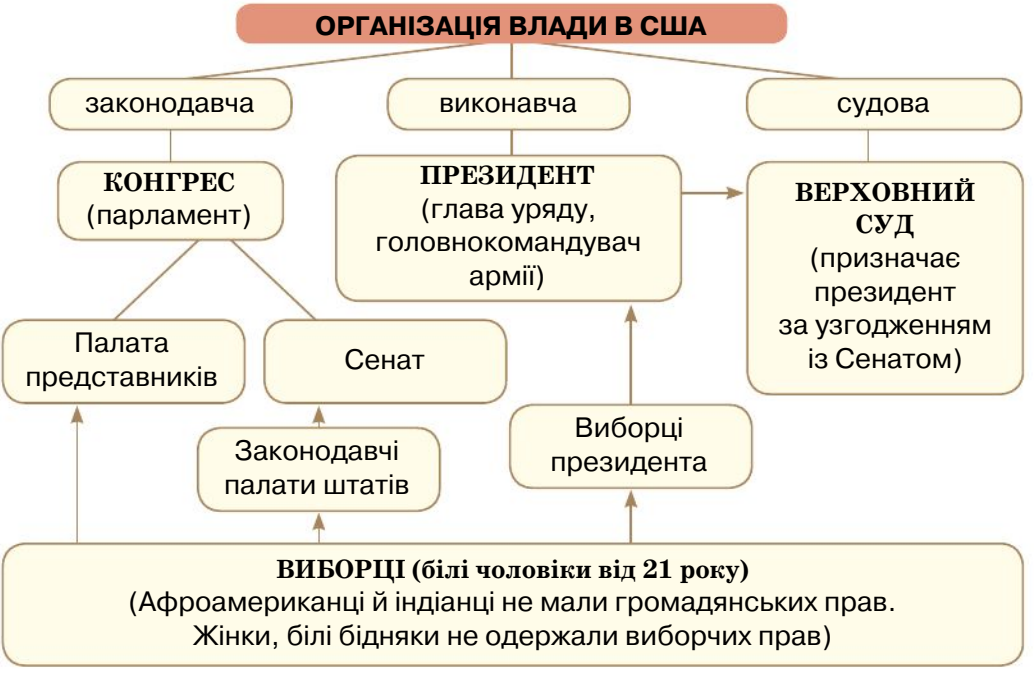
Український освітянський видавничий центр «Оріон»

4. КОНСТИТУЦІЯ США

Становище новостворених США було складним. Господарство було зруйноване війною і розривом відносин з Англією. Унаслідок економічної кризи загострилися соціальні суперечності й політична боротьба. Поступово назрівало розуміння, що для управління державою потрібна сильна система центральної влади й вибудовування ефективної взаємодії між центральними органами та владою штатів.

Після кількарічних дискусій **17 вересня 1787 р.** було **ухвалено текст Конституції США**, яка діє і донині.

За Конституцією США перетворювалися на ***сильну федеративну державу***. Її суб'єкти — ***штати*** — зберегли за собою значну частину прав, але головні загальнодержавні функції передавалися Федеральному (центральному) урядові.

1. Уважно розгляньте схему й поясніть, як у державному управлінні США було втілено ідею Шарля Монтеск'є про поділ влади на законодавчу, виконавчу й судову.
2. Оцініть рівень демократичності політичної системи США.

Для свого часу ***Конституція США була найбільш передовою і демократичною у світі***. У **1791 р.** набуло чинності важливе доповнення до Конституції — **«Білль про права»** (автор Джеймс Медісон). У ньому проголошувалися свобода зборів, слова, друку, релігії, недоторканність особи, суд присяжних, право кожного американця мати зброю для самозахисту та ін.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗНАЮ МИНУЛЕ ► ОСМИСЛЮЮ СЬОГОДЕННЯ ► ПРОГНОЗУЮ МАЙБУТНЄ

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

► Знаю і систематизую нову інформацію

1. Самооцінювання

За допомогою дружніх смайлів оцініть свої успіхи у вивченні теми **«Війна за незалежність США»**.

Можу назвати хронологічні межі війни за незалежність США.

Можу визначити причини, привід і результат війни за незалежність США.

Можу пояснити вплив ідей Просвітництва на державний устрій США.

Можу схарактеризувати США як демократичну державу.

► Обговорюємо в групі

2. Прочитайте цитату. На вашу думку, чим були зумовлені ці слова монарха? Поміркуйте, чому Георг III був зацікавлений у налагодженні відносин із США.

Зі звернення англійського короля Георга III до нового посла США Джона Адамса, 1785 р.

Сер, я був останнім, хто погодився на відокремлення колоній; тепер, коли це сталося, я першим шукатиму приязні Сполучених Штатів як незалежної держави.

► Мислю творчо

3. Як і в кожній державі, у США з особливою повагою ставляться до державних символів. Чи помічали ви, що кількість зірок і їх розташування на прапорі США іноді відрізняються? Дізнайтеся з додаткових джерел інформації, чому відбувалися ці зміни в прапорі й чому прапор США із 13-ма зірками називають «прапором Бетсі Росс». Які елементи прапора залишаються незмінними? Що вони означають?

13-зірковий прапор США в 1777–1795 рр.

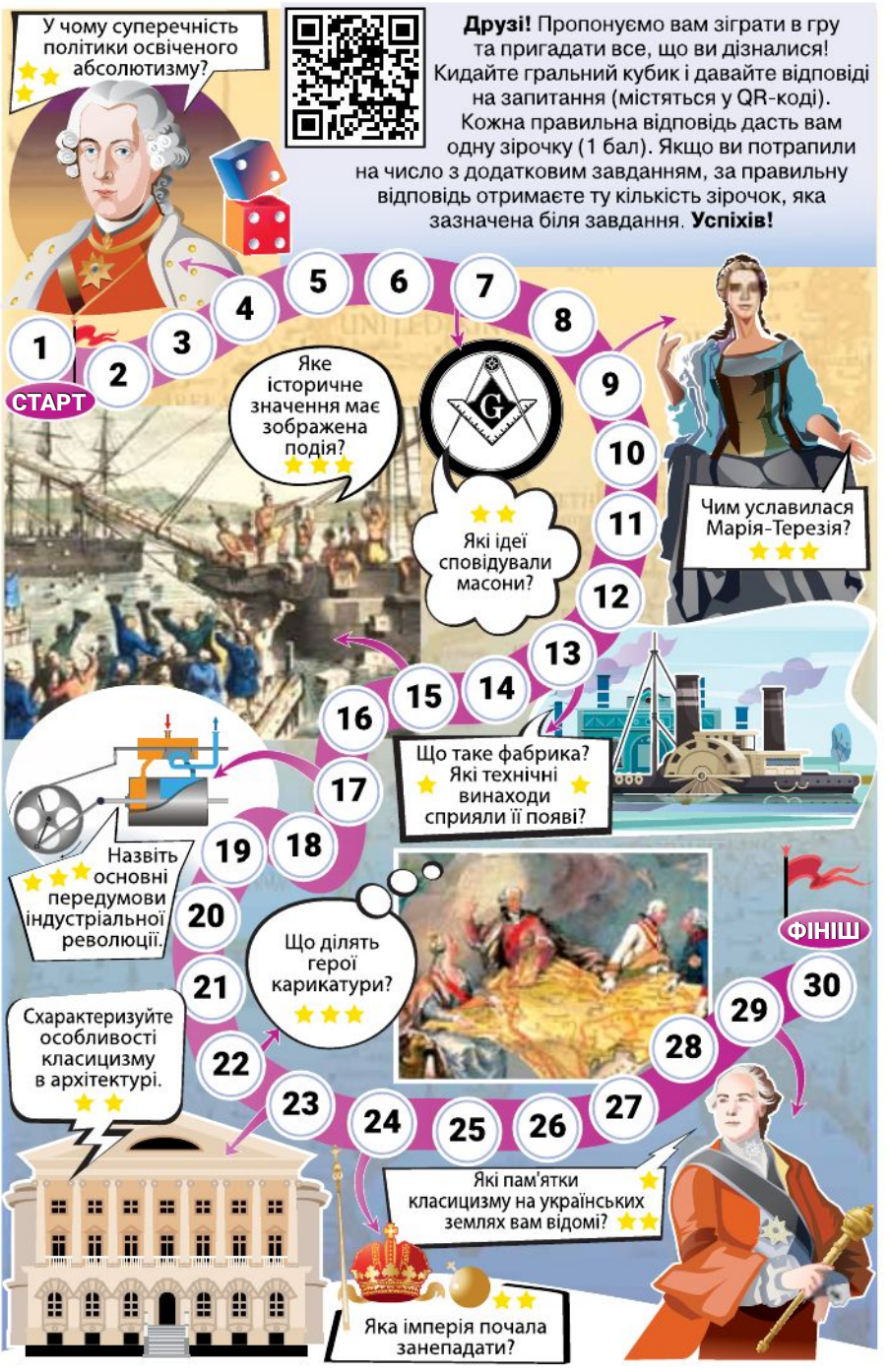
Ці дати допоможуть вам зрозуміти історію. Запам'ятайте їх:

1775–1783 рр.	Війна за незалежність США
1776 р.	Ухвалення Декларації незалежності США

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

§ 29 УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ 4 «ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА І ЗАРОДЖЕННЯ МОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА». УЗАГАЛЬНЕННЯ З КУРСУ

1. ІСТОРИЧНА ГРА

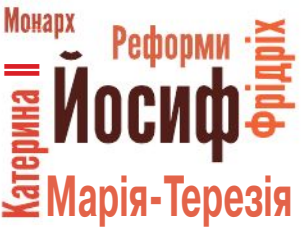
Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ІСТОРИЧНІ СЛОВЕСНІ ХМАРИНКИ

Упорядкуйте історичне лото. З'єднайте текстові картки з відповідними хмаринками слів. Обґрунтуйте свій вибір. Увага! Можливі зайві елементи.

Освічений абсолютизм	**Революція**	**Гуманізм**

Відродження	**Просвітництво**	**Класицизм**

3. ХРОНОЛОГІЧНІ ЛАНЦЮЖКИ

Розгляньте запропоновані хронологічні ланцюжки й виконайте завдання.

1. Упорядкуйте події, зазначені в ланцюжках, у хронологічній послідовності.

2. Поясніть, історію яких держав, народів, процесів Ранньомодерної доби відображено в хронологічних ланцюжках.

3. Назвіть історичні дати, які варто вписати в кожному сегменті ланцюжків.

4. Доберіть події з історії України, які відбувалися одночасно або в хронологічних межах поданих послідовностей.

① Початок індустріальної революції → Початок Реформації → Початок Великих географічних відкриттів → Початок Контрреформації

② Декларація незалежності США → «95 тез» Мартіна Лютера → Другий поділ Речі Посполитої → Початок періоду сьогунату Токугави

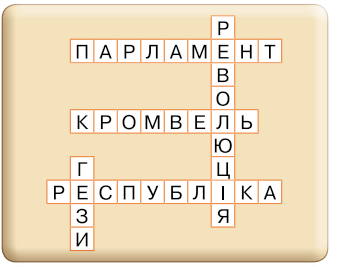
Український освітянський видавничий центр «Оріон»

4. ІСТОРИЧНЕ ЛОТО

Розгадайте історичне лото: визначте, які історії Ранньомодерної доби закодовані у клітинках, дайте назву клітинкам.

23 1 15 1
17 19 33
3 19 16 33

5. ПОРІВНЮЄМО РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Заповніть у зошиті порівняльну таблицю. Визначте спільні і відмінні риси в розвитку українських земель та західноєвропейських держав за Ранньомодерної доби.

Характеристики	Китай / Японія	_____
Характер влади		
Релігійні відносини		
Відносини влади і людини		
Структура суспільства		
Риси розвитку господарства		

6. ЩО МИ ЗНАЄМО З ТЕМИ

За допомогою онлайн-тесту перевірте, як ви засвоїли матеріал теми. Для виконання завдання перейдіть за посиланням або за допомогою смартфона зчитайте QR-код.

Епоха Просвітництва і зародження модерного суспільства
https://qr.orioncentr.com.ua/ch7Vh

Бажаємо успіхів!

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ІСТОРИЧНА ГРА «СПАДЩИНА РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ»

Правила гри

- Кидком кубика визначайте кількість ходів уперед.
- Потрапивши на поле, потрібно пояснити поняття на ньому (*правильна відповідь — 1 бал; далі це поле не розігрується*).
- Перемагає гравець / гравчиня з найбільшою кількістю балів.

1 Ранній Новий час	2 Великі географічні відкриття	3 Новий світ	4 Колоніальна імперія	5 Конкіста	6 Метрополія	7 Колонія
8 Зустріч цивілізацій	9 Революція цін	10 Аграрна революція	11 Модернізація	12 Мануфактура	13 Капіталізм	14 Буржуазія
15 Найманий працівник	16 Міське повстання	17 Селянська війна	18 Соціальний конфлікт	19 Високе Відродження	20 Гуманізм	21 Секуляризація
22 Реформація	23 Протестантизм	24 Контрреформація	25 Релігійні війни	26 Абсолютна монархія	27 Олігархічна республіка	28 Аристократична республіка
29 Континентальна імперія	30 Парламентська монархія	31 Меркантилізм	32 Революція	33 Національно-визвольна війна	34 Самодержавство	35 Унія
36 Сьогунат	37 Самоізоляція країни	38 Енциклопедисти	39 Просвітництво	40 Бароко	41 Класицизм	42 Повсякденне життя
43 Освічений абсолютизм	44 Урбанізація	45 Механізація	46 Індустріальна революція	47 Конституція	48 Громадянське суспільство	49 Правова держава

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Абсолю́тна мона́рхія — форма монархічної влади, за якої вся повнота влади зосереджується в руках монарха.

Абсолюти́зм (від лат. absolutus — *безумовний*, *необмежений*) — форма державного правління в деяких державах Європи за Раннього Нового часу, за якої верховна влада повністю належить монархові та здійснюється практично без представницьких інституцій і конституційних обмежень.

Баро́ко (від фр. baroque — перлина неправильної форми, буквально — *примхливий*, *химерний*) — стиль в європейському мистецтві з кінця XVI до середини XVIII ст., який поєднував урочистість, пишність, розмаїтість і динамічність форм.

Буржуазі́я — соціальна група, яка стає панівною у процесі розвитку капіталістичних відносин, володіє основними засобами виробництва — підприємствами.

Висо́ке Відро́дження (кінець XV — початок XVI ст.) — кульмінація Ренесансу в Італії, доба розквіту образотворчого мистецтва, філософії, літератури та науки.

Енциклопеди́сти — група французьких просвітників — мислителів, науковців, письменників, митців XVIII ст., які брали участь у створенні «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтва й ремесел» у 35 томах у 1751–1780 рр.

«Зу́стріч цивіліза́цій» — образний вислів, що стосується періоду Великих географічних відкриттів, коли розпочалася тісна взаємодія цивілізацій країн Європи, Азії та Америки.

Індустріа́льне суспі́льство — суспільство, в якому головну роль відіграє промисловість, більшість населення працює на заводах і фабриках, формується громадянське суспільство.

Кальвіні́зм — одна з течій протестантизму, що виникла в XVI ст. у Швейцарії, в основі якої лежить учення Жана Кальвіна.

Капіталі́зм — соціально-економічна система, заснована на приватній власності на засоби виробництва (заводи, машини, землю тощо), господарській діяльності з метою отримання прибутку, розвитку ринкових відносин.

Класици́зм (від лат. classicus — *зразковий*) — стиль і напрям у літературі й мистецтві другої половини XVII–XIX ст., що звернувся до Античності як до ідеального зразка.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Колоніа́льна імпе́рія — імперія, що захопила інші території чи країни — колонії, експлуатує та використовує їхні ресурси.

Коло́нія — територія чи країна, що захоплена іншою державою, перебуває під її владою та позбавлена власної незалежності.

Конкі́ста — епоха завоювання іспанцями й португальцями територій Центральної і Південної Америки наприкінці XV–XVI ст.

Контрреформа́ція — організований католицькою церквою церковно-політичний рух у Західній Європі другої половини XVI — середини XVII ст., спрямований проти Реформації, її лідерів і прибічників із метою збереження та зміцнення становища католицької церкви.

Лютера́нство — напрям протестантизму, що виник під час Реформації в XVI ст. й об'єднав послідовників учення М. Лютера.

Мануфакту́ра — велике підприємство, в якому використовували ручні знаряддя праці й розподіл праці між робітниками.

Масо́ни — учасники європейського духовного руху XVII–XVIII ст., які ставили за мету моральне самовдосконалення та об'єднання людства в релігійному братерському союзі.

На́ймані робітники́ — вільні працівники, які трудилися на власників підприємств, роботодавців за гроші (заробітну плату).

Націона́льно-визво́льна війна́ — боротьба, метою якої є визволення народу з-під іноземного панування і створення незалежної держави.

Нови́й час (або Модерна доба) — період в історії людства (кінець XV — початок XX ст.), протягом якого відбувся перехід від аграрно-ремісничого до індустріального суспільства; період становлення сучасної європейської цивілізації.

О́рден єзуї́тів — католицький чернечий орден, заснований у 1534 р. для зміцнення папської влади й поширення впливу католицизму.

Осві́чений абсолюти́зм — політика низки європейських монархічних держав, що здійснювалася під впливом ідей Просвітництва. Була спрямована на реформи та модернізацію суспільно-економічного життя за умов збереження абсолютної влади монарха.

Парла́ментська мона́рхія — форма державного устрою, за якої влада монарха обмежена парламентом.

Полі́тика самоізоля́ції — напрям зовнішньої політики держави, який полягає в обмеженні контактів держави з іншими країнами.

Просві́тництво — ідейна течія і суспільний рух другої половини XVII–XVIII ст. у країнах Європи й Америки, заснована на вирішальній ролі розуму та науки в пізнанні світу й суспільства.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Протекторáт (від лат. protector — *захисник*) — форма державного правління, за якої влада належить лорду-протектору.

Протекціонíзм — політика держави, спрямована на захист власної економіки від іноземної конкуренції. Полягала у сприянні та підтримці розвитку власного виробництва й торгівлі.

Протестантúзм — один із трьох основних (поряд із католицизмом і православ'ям) напрямів християнської віри, що виник у XVI ст. внаслідок Реформації.

Революція — докорінний злам, зміни в розвитку суспільства, у природних явищах, у пізнанні світу.

«Революція цін» — процес підвищення цін на товари внаслідок падіння вартості дорогоцінних металів, які виконували функцію грошей.

Релігíйні вíйни — збройний конфлікт між представниками різних релігійних груп, спричинений релігійними протиріччями.

Реформáція (з лат. reformation — *перебудова*) — рух за зміни всередині католицької церкви, переосмислення її ролі в суспільстві.

Самодержáвство — система влади в Московському царстві / Російській імперії, за якої держава вважалася власністю монарха, а його влада не обмежена законами.

Самурáї — представники військового стану в Японії XII–XIX ст.

Сейм — загальнодержавні зібрання представників шляхти й духовенства в Речі Посполитій, вищий орган управління державою.

Сéймики — збори всієї шляхти з певної землі чи воєводства, які затверджували місцеві податки, обирали послів до Сенату й давали їм інструкції.

Секуляризáція — звільнення від релігійного впливу, зокрема перетворення церковної і монастирської власності на власність світську.

Селя́нська війнá — термін для позначення народних повстань за Ранньомодерної доби.

Соціáльний конфлíкт — протиріччя між індивідами або групами, які мають протилежні інтереси, цінності, потреби або цілі.

Сьогунáт — особлива система управління в Японії XVII–XIX ст., коли імператор залишався верховним жерцем синтоїзму й лише вважався главою держави. Реальна влада зосереджувалась у руках сьогуна.

Фáбрика — промислове виробництво, засноване на використанні машин.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ДАТИ, ЩО ДОПОМОЖУТЬ ОРІЄНТУВАТИСЯ В ПОДІЯХ

XV–XVII ст.	Період Великих географічних відкриттів
Кінець XV — початок XVI ст.	Доба Високого Відродження
Кінець XV — друга половина XVIII ст.	Ранньомодерна доба (Ранній Новий час)
Кінець XV — початок XX ст.	Період Нового часу в історії людства
1492–1493 рр.	Перша подорож Христофора Колумба
12 жовтня 1492 р.	Відкриття Америки Христофором Колумбом
1497–1498 рр.	Відкриття морського шляху до Індії
Початок XVI ст.	Початок Конкісти — завоювання європейцями Нового світу
XVI–XVII ст.	Початок формування індустріального суспільства й перехід до капіталістичних відносин у Західній Європі
1502–1736 рр.	Держава Сефевідів у Персії
1517 р.	Початок Реформації в Німеччині
1519 р.	Початок підкорення ацтеків Ернаном Кортесом
1519–1522 рр.	Навколосвітня подорож Фернана Магеллана
1524–1526 рр.	Селянська війна в Німеччині
1532 р.	Початок підкорення інків Франсіском Пісарро
1534 р.	Заснування ордену єзуїтів
1534 р.	Затвердження англійським парламентом Акта про супрематію
1555 р.	Завершення Реформації в Німеччині. Аугсбурзький мир
1568–1648 рр.	Національно-визвольна війна в Нідерландах
1569 р.	Люблінська унія, утворення Речі Посполитої
1571 р.	Поразка османського флоту при Лепанто
1579 р.	Утрехтська унія
1588 р.	Розгром «Непереможної армади»
1596 р.	Берестейська унія
1598 р.	Нантський едикт

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Кінець XVI — середина XVIII ст.	Розвиток стилю бароко в європейському мистецтві
1603–1867 рр.	Період сьогунату Едо в Японії
1618–1648 рр.	Тридцятилітня війна
1620–1621 рр.	Хотинська війна
1636–1912 рр.	Правління династії Цін у Китаї
1640 р.	Початок Англійської революції
Друга половина XVII — XVIII ст.	Доба Просвітництва
1653–1658 рр.	Протекторат Олівера Кромвеля
Остання третина XVII ст.	Початок індустріальної (промислової) революції в Англії
1677–1678 рр.	Чигиринські походи османів
1683 р.	Поразка османської армії під Віднем
1689 р.	Англійський парламент ухвалив «Білль про права»
1700–1721 рр.	Північна війна
1701–1714 рр.	Війна за іспанську спадщину
1721 р.	Проголошення Російської імперії
1740–1748 рр.	Війна за австрійську спадщину
1740–1780 рр.	Правління Марії-Терезії в Австрійській імперії
1740–1786 рр.	Правління Фрідріха II в Пруссії
1756–1763 рр.	Семилітня війна
1772 р.	Перший поділ Речі Посполитої
19 квітня 1775 — 3 вересня 1783 р.	Війна за незалежність США
4 липня 1776 р.	Ухвалення Декларації незалежності США
1783 р.	Анексія Криму Російською імперією
1785 р.	«Жалувана грамота дворянству» в Російській імперії
1793 р.	Другий поділ Речі Посполитої
1795 р.	Третій поділ Речі Посполитої

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Навчальне видання

ЩУПАК Ігор Якович
СТАРЧЕНКО Наталія Петрівна
БУРЛАКА Олена Вікторівна
ВЛАСОВА Наталія Сергіївна
ВРАДІЙ Єгор Андрійович
ГРОМЕНКО Сергій Вікторович
ДРІБНИЦЯ Віталій Олександрович
ЖЕЛІБА Олександр Володимирович
КРОНГАУЗ Владислав Олександрович
ПІСКАРЬОВА Ірина Олександрівна
СЕКИРИНСЬКИЙ Дмитро Олександрович

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Головна редакторка *І. В. Красуцька*
Редакторки *Л. П. Марченко, З. В. Бондар*
Головна художниця *І. П. Медведовська*
Художні редакторки *Н. А. Андрійченко, К. В. Берсенєва*
Художниці *Н. В. Гожа, О. С. Шуклінова*
Технічний редактор *Е. А. Авраменко*
Коректорка *Ю. А. Полулященко*
Комп'ютерна обробка відео *Д. С. Коновалов*
Карти в підручнику розроблені картографічною редакцією
УОВЦ «Оріон» під керівництвом *І. С. Руденко*

Висловлюємо подяку за сприяння у створенні підручника спільноті істориків **«LIKбез. Історичний фронт»**; висловлюємо подяку за надані відеоматеріали для підручника **Братам Капрановим.**
В оформленні підручника використано фотографії з вільних джерел Інтернету та фотобанку *Shutterstock*.
Усі візуальні матеріали в підручнику використовуються виключно з освітньою метою.

Формат 70×100 $^{1}/_{16}$. Ум. друк. арк. 16,9 + 0,324 форзац.
Обл.-вид. арк. 15,21 + 0,55 форзац.
Зам. №
Наклад 208 707 пр.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр "Оріон"»
Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції», серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.

Адреса видавництва: 03061, м. Київ, вул. Миколи Шепелєва, 2

Віддруковано у ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції», серія ДК № 6115 від 29.03.2018 р.
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12

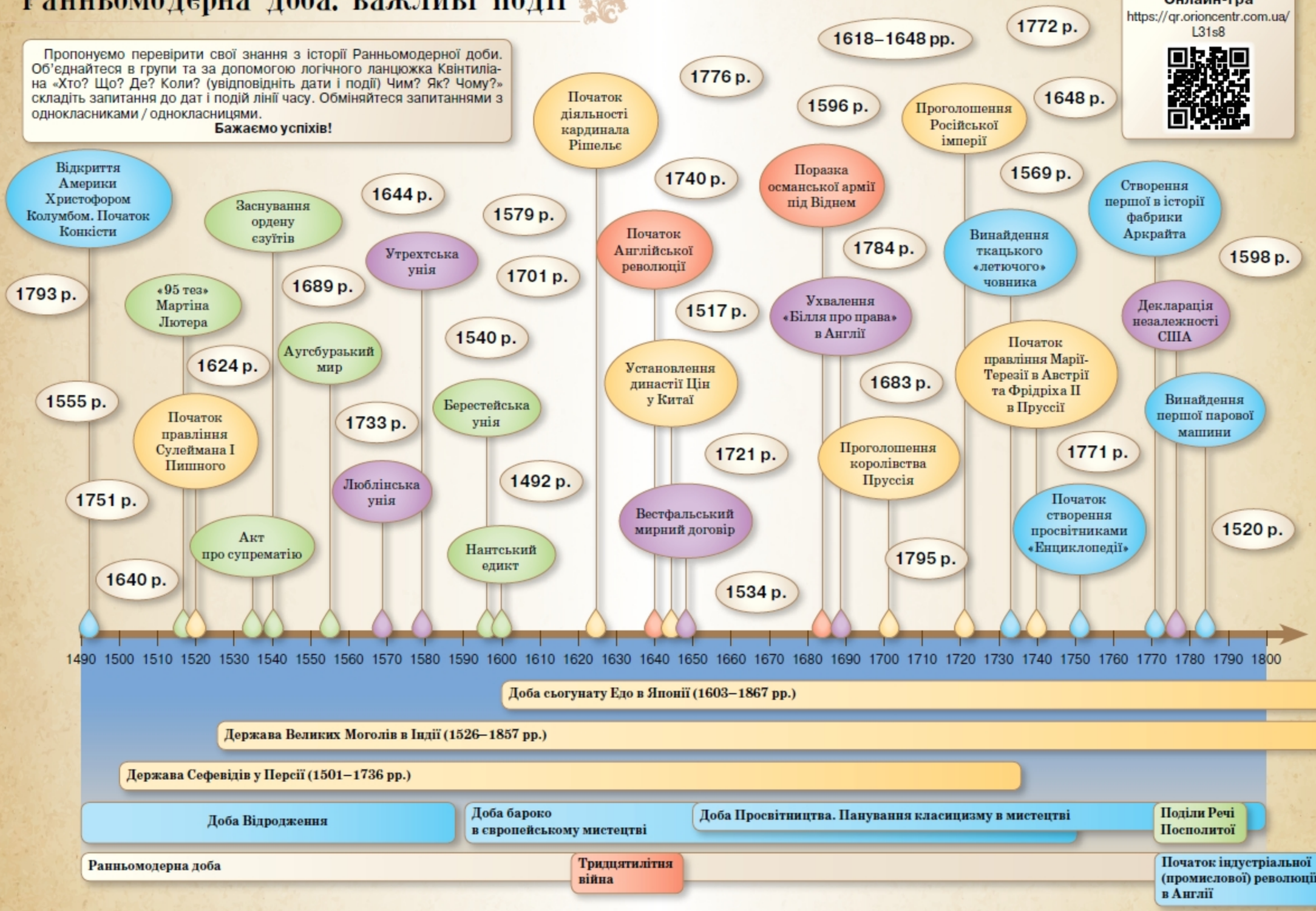
Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Ранньомодерна доба: важливі події

Пропонуємо перевірити свої знання з історії Ранньомодерної доби. Об'єднайтеся в групи та за допомогою логічного ланцюжка Квінтиліана «Хто? Що? Де? Коли? (увідповідніть дати і події) Чим? Як? Чому?» складіть запитання до дат і подій лінії часу. Обміняйтеся запитаннями з однокласниками / однокласницями.

Бажаємо успіхів!

Онлайн-гра
https://qr.orioncentr.com.ua/L31s8

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ISBN: 978-966-991-408-8